

YURİ KARLOVİÇ OLEŞA

SEÇİLMİŞ ƏSƏRLƏRİ

M.F. Axundzadə adına
Azərbaycan Milli
Kitabxanası

“AVRASİYA PRESS”
BAKİ-2006

*Bu kitab "Yuri Oleşa. Üç Gonbul" (Bakı, Gənclik, 1981)
nəşri əsasında təkrar nəşrə hazırlanmışdır.*

Ruscadan tərcümə edən:

Rəna Şıxəmirova

891.711-dc22

AZE

Yuri Karloviç Oleşa. Seçilmiş əsərləri. Bakı, "Avrasiya press", 2006,
184 səh.

Yuri Oleşa şair, nasir, dramaturq, tənqidçi, ssenarist, rəssam, habelə məcmuar ədəbiyyatı sahəsində "miniatur" əsərlər müəllifi kimi geniş şöhrət qazanmış görkəmli rus mütəfəkkiridir.

Bu kitaba ədibin məşhur "Üç Gonbul" povesti və hekayələri daxil edilmişdir.

ISBN10 9952-421-80-8

ISBN13 978-9952-421-80-4

© "AVRASİYA PRESS", 2006

Azərbaycan Respublikasının Prezidenti
İLHAM ƏLİYEVİN

**"Azərbaycan dilində latın qrafikası
ilə kütləvi nəşrlərin həyata
keçirilməsi haqqında"**

12 yanvar 2004-cü il tarixli sərəncamı
ilə nəşr olunur və ölkə kitabxanalarına
hədiyyə edilir

NƏŞRİYYATDAN

Rus ədəbiyyatında özünəməxsus yeri olan yazıçılardan biri də Yuri Oleşadır. O, 1899-cu il martın 3-də Rusiyanın Yelizavetqrad şəhərində polyak ailəsində dünyaya gəlmişdir. 1902-ci ildə ailəsi ilə birlikdə Odessaya köçmüşdür. Sonralar öz xatirələrində ədib yazırdı: "Odessada özümü Qorbe daha yaxın olduğumu hiss edir, sanki Avropada yaşayırdım."

Çox zəngin mədəni həyata malik olan Odessa şəhəri gələcəyini bu məşhur yazıçısının dünyagörüşünün formalaşmasında mühüm rol oynamışdır. Hələ gimnaziyada oxuyarkən N.Qumilyovun təsiri altında Oleşa şeir yazmağa başlamışdır. Onun ilk qələm təcrübəsi olan "Klarimonda" (1915) şeri "Yujny vestnik" qəzetində nəşr olunmuşdur. 1917-ci ildə gimnaziyanı bitirdikdən sonra o, Novorossiysk universitetinin hüquq fakültəsinə daxil olmuşdur. Universitet illərində V.Katayev, Y.Baqritski, İ.İlf, Y.Petrov və bir sıra yazıçılarla birlikdə "Şairlər kollektivi" adlı qrup yaratmışdır.

Yazıçı vətəndaş müharibəsi illərində Odessada qalmış, 1921-ci ildə oranı tərk edərək Xarkova köçmüş və orada jurnalist kimi fəaliyyət göstərmişdir.

1922-ci ildə Oleşanın valideynlərinə Polşaya köçmək imkanı verilir, özü isə Moskvaya köçərək o dövrün məşhur yazıçılarından əməkdaşlıq etdiyi dəmiryolçuların "Qudok" qəzetində "Zubilo" təxəllüsü ilə bir-birindən maraqlı felyeton və məqalələr çap etdirmişdir.

1924-cü ildə Oleşa uşaq və yeniyetmələr üçün məşhur "Üç Gonbul" nağıl-povestini yazır. Bu əsər müəllifin hiperbolik dünya – metaforik əsər yaratmaq təbiətinə uyğun gələrək onun inqilaba olan romantik münasibətini əks etdirirdi. Əsər çap olunan kimi böyük oxucu marağına səbəb oldu. Sovet uşaqlarını mübarizəyə, əməyə, qəhrəmanlığa səsləyən çağırışlara rast gəlinmədiyinə görə bu kitab eyni zamanda tənqidçilərin ciddi tənqidi ilə qarşılandı. Bununla yanaşı uşaq və yeniyetmələr əsərlə cəld ilk tanışlıqdan onun mənəvi-psixoloji təsir dairəsinə düşərək müəllifin bənzərsiz fantaziyasına və özünəməxsus üslubuna heyran qalırdılar.

1930-cu ildə Oleşa "Üç Gonbul"un səhnə versiyasını hazırladı. Bu pyes bir çox dillərə tərcümə olunaraq dünyanın bir sıra teatrlarının səhnəsində indi də oynanılmaqdadır. Vaxtilə Oleşanın V.Meyerhold teatrında F.M.Dostoyevski, A.P.Çexov, A.İ.Kuprin və digər klassiklərin nəsr əsərləri əsasında yazdığı pyeslər bu gün də dünya səhnələrinin bəzəyidir.

1927-ci ildə yazdığı "Həsəd" romanı ədəbi mühitdə böyük mübahisəyə səbəb olmuşdur. Romanın baş qəhrmanı ziyalı, xəyalpərəst və şair Nikolay Kavaleroov Sovet reallığında "artıq adam" kimi təsvir olunaraq dövrün qəhrəmanına çevrilir. Kolbasa istehsalı ilə məşğul olan Andrey Babıçevlə müqayisədə heç də onun əksi olan uğursuz Kavaleroov məğlub təəssüratı yaradır. Bu romanda Oleşa Sovet quruluşunun metaforasını – kolbasa obrazı ilə firavanlıq simvolunu yaratmışdır. 1929-cu ildə bu əsər əsasında müəllif "Həsəd hissi" pyesini yazmışdır.

1930-cu illərdə Oleşa bir sıra teatrların sifarişləri ilə bir-birinin ardınca maraqlı pyeslər yazmağa başlayır. Bu pyeslərin əsas süjet xəttini onun fikrinə hakim olmuş bir mövzu – yalnız "yazıçı" ləqəbi qalmış ümitsiz və yoxsullaşmış bir yaradıcı adamın ağır taleyi təşkil edir. Bu fikirləri Oleşa Sovet yazıçılarından I qurultayında (1934) söylədiyi nitqində də ifadə etməyə cəhd etmişdir. Sonrakı dövrlərdə Oleşa sifarişlə heç bir bədii əsər yazmamışdır. Həyat yoldaşına yazdığı məktubunda o öz vəziyyətini belə təsvir edirdi: "Mənim sonotimin məğzini təşkil edən estetikaya indi ehtiyac yoxdur..."

1930-cu ildə yazılmış "Xeyrxahlıqların siyahısı" pyesi aktrisa Yelena Qonçarovnanın həyatından bəhs edir. 1931-ci ildə sovet senzurasının göstərişi əsasında pyes dəyişdirilərək Meyerholdun rejissorluğu ilə Böyük Teatrda tamaşaya qoyuldu. Ancaq tezliklə bu tamaşanın da göstərilməsinə qadağa qoyulur. "Xeyrxahlıq siyahısı" əslində Sovet cəmiyyətinin "cinayətlərinin siyahısı" idi. Bu pyesdə müəllifin onu əhatə edən bir sıra reallıqlara – günahsız insanların məhv edilməsinə, onların həyatda öz fikrini azad ifadə etmək hüququna qoyulmuş qadağalara, dağılmaqda olan ölkədə yaradıcılıqla məşğul olmağın mənasızlığına münasibəti ifadə olunmuşdur. O öz gündəliyində belə yazırdı: "Hər şey inkar edilir, bizim gəncliyimiz, həyatımız bahasına yaradılmış inqilabdan – bu yeganə həqiqətdən sonra hər şey qeyri-ciddi oldu."

Stalin represiyası dövründə Oleşanın bir çox dostları – V.Meyerhold, D.Svyatopolk-Mirski, V.Steniç, İ.Babel, V.Narbud və başqaları məhv edildi. Özü isə mösüzə nəticəsində bu həbsdən xilas ola bildi. 1936-cı ildə onun əsərlərinin çap edilməsinə və mətbuatda adının çəkilməsinə belə qadağa qoyuldu. Bu qadağa yalnız 1956-cı ildə aradan qaldırılmış və onun seçilmiş əsərləri nəşr edilmişdir.

Onun qorunub saxlanmış əlyazmaları əsasında rejissor M.Levitin 1986-cı ildə Moskvadakı Ermitaj teatrında "Səfil və ya Zəndin ölümü" tamaşasını hazırlamışdır.

Yazıçının ədəbi ictimaiyyət arasında nüfuzu olduqca böyük idi. Bu nüfuz onun sözə verdiyi qiymətli ölçülərdü.

Ədəbi-bədii yönündə elə bir janr yoxdur ki, Oleşa orada özünü sına-
masın. O, ifadə etdiyi sözə, qələmindən çıxan hər bir ədəbi nümunəyə o
qədər ciddi, o qədər məsuliyyətlə yanaşırdı ki, elə bil hər kəsin taleyi onun
yazdığı əsərdən, dediyi sözdən asılı idi.

Ona şöhrət gətirən əsərlərindən biri də ölümündən sonra, 60-cı illərdə
nəşr olunmuş “Sotirsiz bir gün də” avtobioqrafik gündəliyidir. Bu gündə-
likdə o, Pasternakla görüşündən, Buninin ölümündən Utyosov və Zoş-
şenko haqqında, habelə özünün ötüb keçmiş gəncliyindən bəhs etmiş və
özünü “Zaman və məkan içində qərib...” adlandırmışdır.

Y.Oleşa 1960-cı il may ayının 10-da Moskvada vəfat etmişdir.



BİRİNCİ HİSSƏ

KƏNDİRBƏZ TİBUL

İ FƏSİL

DOKTOR QASPAR ARNERİNİN NARAHAT GÜNÜ

İndi sehrbazlar zamanəsi deyil. Çox güman ki, onlar əslində heç olmayıblar da. Bütün bunlar balaca uşaqlar üçün uydurma və nağıldır. İş bundadır ki, bəzi fırıldaqçılar maymaqları ilə aldadırlar ki, onları sehrbaz, cadugər sayırdılar.

Bir belə doktor var idi. Adı Qaspar Arneri idi, maymağın birinə, yarmarka əyyaşına, təhsilini başa vurmamış tələbəyə o da sehrbaz görünə bilərdi. Əslində isə bu doktor ilə qəribə işlər görürdü ki, doğrudan da, möcüzəyə bənzəyirdi. Sözsüz ki, onun avam camaatı aldadan sehrbazlara, fırıldaqçılara heç oxşarı yox idi.

Doktor Qaspar Arneri alim idi. O, yüzəcn elm öyrənmişdi. Hər halda ölkədə Qaspar Arneridən müdrik və alim yox idi. Onun alimliyinə hamı – dəyirmançı da, əsgər də, xanımlar da, nazirlər də belə idilər. Məktəblilər isə onun üçün nəqəratı belə bir mahnı oxuyurdular.

Yerdən uçar ulduzlara yaz günü,¹
Quyruğundan tuta bilər tülkünü.
Sudan deyil, daşdan alar buxarı,
Kim tanımır bizim doktor Qasparı.

Bir dəfə yayda, iyun ayında hava çox yaxşı olanda doktor Qaspar Arneri ot və böcək yığmaq üçün uzaq gəzintiye çıxmağı qərar aldı. Doktor Qaspar yaşlı idi, ona görə də yağışdan, küləkdən çəkinirdi.

¹ Şeirlərin tərcüməsi Musa Ələkbərlininidir.

O, evdən çıxanda boğazına qalın bir şərf dolayar, gözüne toz dolmasın deyə eynək taxar, əlağacı götürərdi ki, ayağı burxulmasın, gəzintiye demək olar ki, çox böyük ehtiyatla çıxardı.

Bu dəfə hava çox gözəl idi. Günəşin işi-peşəsi ancaq işıq saçmaq idi, otlar elə gömgöy idi ki, adamın ağzına şirintəhər tam gəlirdi, zəncirotu havada uçurdu. Quşlar fit çalırdı, zərif, bal paltarı kimi yüngül meh əsirdi.

Doktor dedi:

– Əcəb havadır, amma gerek plas götürüm ki, yay havası aldadıcı olur. Bir də gördün yağış yağdı.

Doktor evdəkilərə tapşırığını verdi, eynəyini üfürdü, yaşıl dəridən olan çamadanaoxşar yeşiyini götürüb düşdü yola.

Gəzinti üçün ən maraqlı yerlər Üç Gonbulun sarayı yerləşən şəhərdən kənar yerlər idi. Doktor tez-tez buralara baş çəkərdi. Üç Gonbulun sarayı nəhəng parkın ortasında idi. Parkı dörd bir tərəfdən dərin kanallar dövrəyə almışdı. Kanalların üstündən qara demir körpülər salınmışdı. Körpüləri başlarında sarılələkli qara damadama şlyapalı qvardiyaçılar mühafizə edirdilər. Parkın dörd dövrəsi lap üfüqdəki gül-çiçəkli çəmənlilik, meşəlik idi, çoxlu gölməçəsi var idi. Bura gəzinti üçün çox əlverişli yerdə. Burada ən gözəl otlar bitirdi, ən gözəl cücülər cıldaşırdı, ən yaraşlıq quşlar oxuyurdu. Doktor fikirləşirdi:

“Piyada yol uzaqdır. Şəhərin dövrəsindəki səddə çatım, fayton tutaram, fayton məni saray parkınadək aparar”.

Şəhər ətrafında adamı homişəkindən çox idi.

Doktoru fikir götürdü: “Məgər, bu gün bazar günüdür? Deyəsən yox. Bu gün tək gündür”.

Doktor yaxına gəldi.

Bütün meydan adamlarla dolu idi. Doktor yaşılqolçaqlı boz mahud gödəkəli sənətkarları, sifəti qırmızı gilə bənzər dənizçiləri, rəngbərəng jiletli varlı-hallı şəhərliləri, onların tumanları qızılgül koluna bonzor arvadlarını, qrafinli, xırdavat qutulu, dondurma qablı, manqallı alverçiləri, yaşıl, sarı, ala-bəzək, quramayorğan üzünə bənzər geyimli arıq meydan aktyorlarını, kürən şən itlərin quyruğundan tutub dartan lap balaca uşaqları gördü.

Həm şəhər darvazasının qabağına yığılmışdı. Nəhəng ev böyük-lüyündə dəmir darvazalar kip örtülü idi. Doktor mat qaldı:

“Darvaza niyə bağlı olsun?”

Adamlar hay-küy qoparmışdılar, hamı bərkədən danışdı, qışqırdı, söyüş söydü. Ancaq nə deyildiyindən baş açmaq olmurdu.

Doktor qucağında kök boz pişik tutmuş qadına yaxınlaşıb soruşdu:

– Zəhmət olmasa, deyin görək burda nə olub? Niyə bu qədər çox adam yığılıb, adamlar niyə həyəcanlıdırlar, şəhər darvazası niyə bağlıdır?

– Qvardiyaçılar adamları şəhərdən kənara buraxmırlar...

– Niyə buraxmırlar?

– Ona görə ki, onlar şəhərdən çıxıb Gonbulun sarayına gedənlərə kömək edə bilməsinlər...

– Vətəndaş, mən heç nə başa düşmürəm, xahiş edirəm, günahımdan keçin...

– Ah, siz silahqayıran Prosperonun və gimnast Tibulun bu gün xalqı Üç Gonbulun sarayını tutmaq üçün hücumu apardığını məgər bilmirsiniz?

– Silahqayıran Prosperonun?..

– Bəli, vətəndaş... Torpaq səngər hündürdədir, qvardiyaçı nişançılar o tərəfdə gizləniyələr. Heç kəsə şəhərdən çıxmağa icazə verilmir, silahqayıran Prosperoya qoşulanları saray qvardiyası qırıb-çatmasa əl çəkməyəcəklər.

Doğrudan da, uzaqda bir neçə top atəşi eşidildi.

Qadın əlindəki kök pişiyi yerə saldı. Pişik ciy xəmir kimi yerə düşüb şappıldadı. İzdiham qışqırdı.

Doktorun fikrindən keçdi: “Deməli belə bir mühüm hadisə nəzərimdən yayınıb. Düzdür, mən bir ay olar ki, otaqdan çıxmıram. Qapını bağlayıb işləmişəm. Heç nədən xəbər tutmamışam...” Bu vaxt top atəşi bir qədər uzaqda eşidildi. İldırım top kimi atılıb-düşdü, külək onu qovub apardı. Təkcə doktor yox, bütün izdiham bir neçə addım tez geri çəkildi, özünü kənara verib səpələndi. Uşaqlar ağlaşdılar; göyərçinlər qanadlarını şappıldadıb uçdu, itlər oturub ulaşmağa başladı.

Bərk top atışması başladı. Bir hay-küy qalxdı ki, gəl görəsən. İzdiham darvazalara güc gəlirdi:

– Prospero! Prospero!

– Rədd olsun Üç Gonbul!

Doktor Qaspar özünü tamamilə itirdi. Camaat onu tanıdı, çünki çoxları onu üzədən tanıyırdı. Beziyələri ona tərəf atılırdı, ondan kömək umurdu. Ancaq doktor özü az qala ağlayacaqdı.

– Orda nələr olub? Darvazanın o tərəfində nələr baş verdiyindən necə xəbər tutmaq? Bəlkə xalq qalib gəlir, bəlkə də hamını artıq güllələyiblər. – Bu vaxt onacan adam meydandan üç ensiz küçənin ayrıldığı tərəfə qaçdılar. Kündə hündür köhnə qülləli bir ev var idi. Doktor qərara aldı ki, başqaları ilə qülləyə dırmaşsın. Aşağıda hamamabənzər paltar yuyulan yer var idi. Ora zirzəmi kimi qaranlıq idi. Yuxarıya dolama pilləkən qalxırdı. Ensiz pəncərələrdən işıq düşürdü, bu işıq çox az idi, hamı aramla, böyük çətinliklə yuxarı qalxırdı, çünki pilləkən sınıq-salxaq idi, sürəhi sınıq idi. Doktor Qasparın lap yuxarı mərtəbəyə nə kimi çətinliklə qaldığını təsəvvür edə bilərsiniz. Hər halda iyirminci pilləyə, özü də qaranlıqda.

– Ah, ürəyim partladı, ayaqqabımın dabanını itirdim! – sözləri eşidildi.

Plaşını doktor hələ meydanda topdan onuncu mərmə atılanda itirmişdi. Qüllənin başında daş sürəhiyə alınmış meydan var idi. Burdan əlli kilometr ətraf görünürdü. Mənzərə gözəl olsa da tamaşa etməyə vaxt yox idi. Hamı döyüşün getdiyi səmtə boylanırdı.

– Mənim durbinim var. Mən homişə yanımcə səkkizşüşəli durbin gözdürürəm. Bax, durbin yanımdadır, – doktor bunu deyib qayışını açdı. Durbin əldən-ələ gəzdi.

Doktor Qaspar yaşıllıq sahədə çoxlu adam gördü. Onlar şəhərə qaçırdılar. Onlar qaçıb aradan çıxırdılar. Uzaqdan onlar rəngbərəng bayraqlara bənzəyirdilər. Atlı qvardiyaçılar xalqı qabağına qatıb qovurdu.

Doktor Qasparın fikrindən keçdi ki, bütün bunlar sehrli fənerin göstərdiyi kinofilmlərə bənzəyir. Günəş parlaq işıq saçır, yamyasıl otlar parıldayırdı. Bombalar pambıq parçaları kimi partlayırdı, alov bir anlığa görünürdü, sanki kimsə izdihamın üstünə günəş şüaları salırdı. Atlar oynayırdı, şahə qalxırdı, fırfıra kimi fırlanırdı. Parkı və Üç Gonbulun sarayını ağ şəffaf duman bürümüşdü.

– Onlar qaçırırlar!

– Onlar qaçırırlar... Xalq qalib gəldi!

Qaçanlar şəhərə yaxınlaşırdılar. Adamlar dəstə-dəstə yollarda düşüb qalırdılar. Yaşıl otların üstünə sanki rəngbərəng parçalar salırdılar.

Bomba vırıltı ilə meydanın üzərindən keçdi. Kim idisə qorxub durbinini saldı. Bomba partladı, qüllənin başındakıların hamısı təzədən özünü içəri dürtdü. Çilingərlərin dəri döşlüyü qarmağa ilişdi. O dönüb

baxdı, görünür nəse dəhşətli bir şey görüb, var gücü ilə bütün meydan boyu bağırdı:

– Qaçın! Onlar silahqayıran Prosperonu tutdular. İndicə şəhərə girecəklər.

Meydanda vurnuxma başladı. İzdiham darvazadan kənara sıçrayıb, meydandan balaca küçələrə keçdi. Atışma səsinə qulaq tutulurdu.

Doktor Qaspar, yerdə qalan iki nəfər qüllənin üçüncü mərtəbəsinə ayaq saxladılar. Onlar qalın divarda açılmış ensiz pəncərədən tamaşa edirdilər.

Boylanarlardan təkə biri ağıllı-başlı görə bilərdi. Qalanlar isə gözələrinin ucu ilə boylana bilərdilər. Doktor da təkə gözünün ucu ilə tamaşa edə bilərdi! İş bunda idi ki, gözünün ucu ilə baxanda qarşısında dəhşətli mənzərə açılırdı. İri dəmir darvaza laybalay açıldı. Üç yüzəcn adam birdən bu darvazaya hücum çəkdi. Bu, əyinlərinə də yaşılqolçaqlı boz mahud gödəkə olan sənətkarlar idi. Onlar yıxıldılar, qan onları aparırdı. Qvardiyaçılar onların başlarının üstündən at sürüb keçirdilər. Qvardiyaçılar qılıncla sağ-solu çapır, tüfənglərdən atəş açırdılar. Sarı lələklər yellənir, qara müşəmbə şlyapalar parıldayırdı, atlar qırmızı ağızlarını açırdılar, tərs-tərs baxırdılar, ağızlarının, burunlarının köpüyünü dağıdırdılar.

Doktor qışqırırdı:

– Baxın! Baxın! Prosperoya!

Silahqayıran Prosperonun boynuna ilgək salıb dartıb aparırdılar. O yeri yir, yıxılır, yenə ayağa qalxırdı. Onun kürəni saçları pırtlaşıq düşmüşdü, üzündən qan axırdı, boynundan qalın ilgək sallanırdı.

Doktor qışqırırdı:

– Prospero! Prospero əsir düşüb!

Bu vaxt bomba camaşırxanaya düşdü. Qüllə yanı üstə oyıldı, ləngər vurdu, bir anlığa əyri dayanıb uçdu. Doktor yumbalaq aşdı, ayaqqabısının o biri tayının dabanını, əlağacını, balaca çamadanını, eynəyini itirdi.

ON EDAM AĞACI

Doktorun yıxılmağı uğurlu oldu, no başı özildi, nə də əl-ayağı. Amma ki, yıxılmaq yıxılmaqdır da. Güllənin uçurduğu qüllə ilə başı üstə yero gəlmək sizə asan gəlməsin. Əl-ayağın, başın salamat olsa belə cavan adam üçün xoşagəlməz hadisədir, bir halda ki, doktor Qaspar Arneri kimi qoca olasan. Bir iş var ki, doktor elə qorxdı ki, huşunu itirdi.

Doktor özünə gələndə axşam düşmüşdü. Doktor o yan-bu yanına boyladı:

– Əcəb işə düşdüm! Eynəyim sözsüz ki, sınıb. Gözümde eynək olmayanda gözü yaxşı görəndə eynək taxanda necə görürsə mən də elə görürəm. Bu çox xoşagəlməz hadisədir.

Sonra o, ayaqqabısının qopmuş dabanlarına görə deyindi:

– Mənim elə-belə də boyum balacadır, indi isə boyum bir qarış qısa olacaq. Bəlkə də iki qarış, çünki ayaqqabılarımın ikiqat dabanı düşüb. Yox, düzü budur ki, bir qarış...

Doktor bir yığın çınqılın üstündə uzanmışdı. Bütün qüllə demək olar ki, uçmuşdu. Divarın uzun və ensiz bir parçası sümük kimi ağırırdı. Çox uzaqda musiqi çalınırdı. Şən vals səslərini külək aparırdı, eşidilməz edirdi. Doktor başını qaldırdı. Yuxarıdan dörd bir tərəfdən qaralmış sınıq-salxaq çatılar sallanırdı. Yaşıl çalan axşam səmasında ulduzlar işıq saçırdı.

Doktor təəccübləndi:

– Harda çalırlar?

Əynində plaş olmadığı üçün ona soyuq idi. Meydanda heç bir səs-səmir eşidilmirdi. Doktor ah-uf eləyə-eləyə bir-birinin üstünə qalanmış daşların arasından qalxdı. Yolda ayağı kiminsə iri uzun-boğaz çəkməsinə ilişdi. Çilingər tirin üstündə köndələninə uzanıb qalmışdı, göyə baxırdı. Doktor onu tərpətdi. Çilingər ayağa durmaq istəmirdi. O ölmüşdü. Doktor əlini qaldırdı ki, şlyapasını çıxartsın:

– Şlyapamı da itirmişəm! Görən hara gedim?!

O meydandan çıxıb getdi. Yolda adamlar uzanıb qalmışdılar, doktor onlardan hər birinin üzünə əylirdi, ulduzların ziyasının onların bərələ qalmış gözlərinə düşdüyünü görürdü. O, ovcunu

onların alınına vururdu. Onların alınları çox soyuq, gecələr qara görünən qandan yaş idi. Doktor pıçıldayırdı:

– Bax! Bax! deməli xalq məğlub oldu... İndi gör nələr olacaq?

Yarım saatdan sonra o özünü adamların toplaşdığı yero çatdırdı. O, çox yorulmuşdu. Yemək yemək, çay içmək istədi. Burdan şəhərin həmişəki mənzərəsi görünürdü. Doktor çox yol gəlib yorulmuşdu, fikrindən keçirdi ki: “Nə qəribədir! Rəngbərəng işıqlar yanır, miniklər tələsir, şüşə divarlar cingildəyir. Yarıgirdə pəncərələrdən qızıl işıq tökülür. Orada sütunların boyunca cüt-cüt oynayanlar gözü doyur. Orada şən baldır. Rəngbərəng Çin fənərləri qaralmış suların üzərində sayrışır. Adamlar dünən necə yaşayırdılarsa, bu gün də eləcə yaşayırlar. Məgər onların bu gün şəhər nələr olduğundan xəbərləri yoxdur? Onlar məgər top atəşi, inilti səsi eşitməyiblər? Məgər onlar bilmirlər ki, xalqın başçısı, silahqayıran Prosperonu əsir alıblar? Bəlkə əslində heç nə olmayıb? Bəlkə yuxumu qarışdırmışam?”

Tində üçqollu fənər yanan yerdə səki boyunca miniklər dayanmışdı. Gülsatan qadınlar qızılgül satırdılar. Sürücülər gülsatanlarla danışdı:

– Onun boynuna ilgək salıb bütün şəhər boyu sürürdülər. Yazıq!

Başında göy silindr olan bantlı gonbul sürücü dedi:

– İndi onu dəmir qəfəsə salıblar. Qəfəs Üç Gonbulun sarayındadır.

Bu vaxt yanında balaca bir qız olan xanım gül almaq üçün onlara yaxınlaşdı.

Xanım maraqlandı:

– Kimi qəfəsə salıblar?

– Silahqayıran Prosperonu, qvardiyaçılar onu əsir alıblar.

Xanım dilləndi:

– Şükür Allaha!

Qız hiçqırdı.

Xanım təəccübləndi:

– Səfeh, sən niyə ağlayırsan? Silahqayıran Prosperoya yazığın gəlib? Ona yazığın gəlməsin? Ona yazığın gəlməsin. O bizo pislik etmək istəyirdi. Bir bura bax, gör nə gözəl qızılgüllördür...

İri qızılgüllər içində acıtəhər sular və yarpaqlar olan kasalarda qu quşları kimi aramla üzürdülər.

– Götür bu üç qızılgülü. Nahaq ağlayırsan. Onlar üsyançılardır. Onları dəmir qəfəsə salmasaq, onlar bizim evlərimizi, paltarları, qızılgüllərimizi əlimizdən alarlar, bizim hamımızı isə qılincdən keçirərlər.

Bu vaxt böyürlərindən bir oğlan qaçıb keçdi. O əvvəlcə xanımın üstündə ulduzlar tikilmiş plaşından, sonra isə qızın hörüyündən dartdı.

Oğlan qışqırdı:

– Eybi yoxdur, qrafinya! Silahqayıran Prospero qəfəsdədirsə, gimnast Tibul azadlıqdadı!

– Ah, sırtıq!

Xanım ayağını yerə vurdu, əl çantası yerə düşdü. Gülsatanlar ucadan gülüşməyə başladılar. Gonbul sürücü qarmaqarışıqlıqdan istifadə edib xanıma təklif etdi ki, faytona minib aradan çıxsın.

Xanımla qız faytona minib getdilər. Gülsatan oğlanı səslədi:

– Ay dingiş! Bir bura gəl görüm! Danış görüm nə bilirsən?!

İki sürücü əlləri, ayaqları beş pelerinli şinelin ətəklərinə ilişə-ilişə gülsatan qadına yaxınlaşdılar.

Oğlan sürücünün əlində yellədiyi uzun qırmancı baxaraq fikrindən keçirdi: “Bax, qırmancı buna demişəm! Qırmancı deyil, ayrı aləmdir!” – Oğlan çox istərdi ki, belə qırmancı olsun, ancaq bu bir çox səbəblər üzündən mümkün deyildi.

Sürücü gur səsle soruşdu:

– Nə deyirsən? Gimnast Tibul ələ keçməyib?

– Belə deyirlər. Mən limandaydım...

O biri sürücü də gur səsle soruşdu:

– Məgər qvardiyaçılar onu öldürməyiblər?

– Yox, ata can... Gözəlçə, mənə bir qızılgül bağışla!

– Səfehini biri səfeh! Sən yaxşısı budur ki, danış...

– Hə. Deməli, belə... Əvvəlcə hamı elə bilirdi ki, onu öldürüblər. Sonra onu ölülərin arasında axtarıb tapmadılar.

Sürücü soruşdu:

– Bəlkə onu kanala atıblar?

Dilənçi söhbətə qoşuldu.

O soruşdu:

– Kimi atıblar kanala? Gimnast Tibul pişik deyil ki, onu suda boğasan. Gimnast Tibul sağdır. O qaçıb aradan çıxmışdır.

Sürücü dedi:

– Yalan deyirsən, dəvonun biri dovə!

Gülsatanla sevincək qışqırdılar:

– Gimnast Tibul sağdır!

Oğlan bir qızılgül çırpışdırıb qaçmağa üz qoydu. Yaş gülün üstündəki damcılar doktorun üstünə töküldü. Doktor sir-sifətindən göz yaşı kimi acı damcılarını sildi, irəli gəldi ki, dilənçinin nə dedi-yini eşitsin.

Bu vaxt bəzi məsələlər söhbətin gedişinə mane oldu. Küçədə qərribə kütləvi bir nümayiş göründü. Əllərində məşəl olan iki atlı qabaqda at üstündə gəlirdi. Məşəllər alovlu saqqallar kimi yellənirdi. Sonra isə gerbli qara karet tolosmədən yeriyirdi.

Dalca isə xarratlar gəlirdi. Yüzəcən xarrat idi.

Onlar öyinlərində döşüklü iş paltarını, əllərində mişar, rəndə, qoltuqlarında yeşik, qolları çirməkli yeriyirdilər. Kütləvi nümayişin hər iki tərəfincə qvardiyaçılar gəlirdilər. Onlar çapıb getmək istəyən atların yüyənindən tutub saxlayırdılar. Yoldan keçənlər narahat oldular:

– Bu nədir? Bu nədir belə?

Qaragerbli karetde Üç Gonbulun Şura məmuru oturmuşdu. Gülsatan qadınlar qorxdular. Onlar sifətlərini ovuclarının içinə alıb onun başına baxırdılar. Məmurun başı şüşə qapıdan görünürdü. Küçədə parlaq işıq yanırdı. Qaraparikli baş ölü başı kimi yellənirdi. Sanki karetdəki quş idi.

Qvardiyaçılar qışqırırdılar:

– Yə! verin.

Gülsatan balaca qız qvardiyaçıların başçısından soruşdu:

– Xarratlar hara gedirlər?

Qvardiyaçı qızın üstünə elə qəzəblə qışqırdı, qızın saçları külək əsən yerdə durubmuş kimi qalxdı.

– Xarratlar dar ağacı qurmağa gedirlər. Başa düşdün? Xarratlar on dar ağacı tikəcəklər.

– Belə de!

Gülsatan qızın əlindəki ləyənçə düşdü: Qızılgüllər kompot kimi dağıldı. Doktor Qaspar dəhşət içində təkrar etdi:

– Onlar dar ağacı qurmağa gedirlər.

Qvardiyaçı:

– Dar ağacı, – deyib qışqırdı, dönüb uzunboğaz çəkməyəbənzər bıqları altındakı dişlərini qıcadı. – Bütün üsyançılar üçün dar ağac-ları! Hamının başı vurulacaq! Kim Üç Gonbulun hakimiyyətə qarşı çıxmağa cəhd etsə!

Doktorun başı gicolləndi. Ona elə gəldi ki, özündən gedir.

O öz-özünə dedi:

“Bu gün çox əsəbiləşmişəm, bundan başqa bərk acam, çox da yorğunam. Görək evə tələsəm!” Doğrudan da, doktor dincəlməli idi. Baş verən hadisələr onu elə əsəbiləşdirmişdi ki, gördüyü, eşit-diği qəzalar onu elə sarsıtmışdı ki, özünün qüvvə ilə birlikdə başı üstə gəlməsinə şlyapasının, plaşının, əlağacının, ayaqqabısının dəbə-larının düşməsinə bir o qədər də fikir vermirdi. Hamudan pisi bu idi ki, eynəksiz qalmışdı.

O, fayton tutub evinə yollandı.

III FƏSİL

ULDUZ MEYDANI

Doktor evinə qayıdırdı. O salontardan daha çox işıqlandırılmış asfalt döşəməli enli küçələrlə gedirdi. Zəncir kimi yan-yana düzülmüş fənərlər başının üstündə uca göylərə qalxırdı. Fənərlər içərisinə ağappaq qaynar süd doldurulmuş şarlara bənzəyirdilər. Fənərlərin dövrəsindəki cücülər yerə tökülür, səs səhr, işıqdan yanırırdı. O yaş hasarlar boyunca sahil küçəsi ilə gedirdi. Ordakı mis şirlər pəncələri üstündə qalxan tutmuşdular, uzun dillərini çölə çıxarmışdılar. Aşağıda qatran kimi qara, parlaq su aramla, gur axırdı. Şəhərin əksi başı üstə suya düşür, suda batır, üzür, üzüb bir yerə çıxa bilmir, təkcə zərif qızıl ləkələrə çevrilirdi! O, tağlar şəklində əyilmiş körpülərin üstündən keçirdi. Aşağıdan, ya da ki, o biri sahil-dən körpülər sıçrayışdan qabaq dəmir belini əyən pişiklərə bənzə-yirdilər. Burda hər körpünün başlanğıcında keşikçi dəstəsi var idi. Əsgərlər təbillerin üstündə oturub qəlyan çəkir, kart oynayır, uld-uzlara tamaşa edə-edə əsnəyirdilər.

Doktor yol gedir, o tərəf-bu tərəfə baxır, qulaq asırdı.

Küçələrdən, evlərdən, meyxanaların açıq pəncərələrindən şən bağçaların hasarı dalından mahnının ayrı-ayrı sözləri eşidilirdi.

Biz nə deyək bu qələtə
Prospero düşdü yenə
Müti kimi itaətə!
Birinciydi bəhsəbəhsdə
İndi ən mahir silahçı
Oturur dəmir qəfəsdə!

Qəşəng geyimli kefli bu bəndi təkrar etdi. Qəşəng geyimli ada-mın çoxlu pulu, çoxluca da çil-çili olan, heç bir qohum-əqrəbası olmayan xalası ölmüşdü. Xalanın bütün pulları qəşəng geyimli adama qalmışdı. O, sözsüz ki, xalqın dövlətli olmağına üsyan qal-dırmasından çox narazı idi.

Heyvanxanada böyük bir tamaşa verilirdi. Taxta səhnədə üç gonbul tükülmüş meymun Üç Gonbulu təmsil edirdi. Foksteryer man-dolina çalırdı. Əynində moruq rəngində kostyum olan kürəyinə qızıl rəngli günəş, qarnına qızıl, rəngli ay çəkilmiş oyunbaz musi-qinin taktına uyğun şeir deyirdi.

Buğda kisəsi tək yərə
Düşüb gonbul üç heyvərə.
Yoxdur özge qayğıları
təki şişsin qarnıları.
Yeyir, içir axşam-səhər
Bu yəndəmsiz heyvərələr.
Ey, qoruyun özünüzü
Sonu çatıb ömrünüzün!

Saqqallı tutuquşular dörd bir tərəfdən qışqırırdılar:

– Sonu çatıb ömrünüzün!

Bir hay-küy qalxdı ki, gəl görəsən. Müxtəlif qəfəslərdəki hey-vanlar hürüşməyə, nərə çəkməyə, dişlərini şaqıldatmağa, fit ver-məyə başladılar.

Meymunlar səhnədə özlərini ora-bura çırpmağa başladılar. Əllə-rinin, ayaqlarının harda olduğundan baş çıxarmaq olmurdu. Onlar özlərini izdihamın içinə atdılar, qaçıb aradan çıxmağa çalışdılar.

İzdihamın içində də dava qopdu. Xüsusilə gonbul olanlar yaman hay-küy qoparırdılar. Qıpqırmızı yanaqları olan gonbullar hikkələ-rindən əsə-əsə təlxəyə şlyapa, çətir atırdılar. Bir gonbul xanım əlin-dəki çətiri o tərəf-bu tərəfə fırlatdı, çətirin ucu gonbul qonşusunun başındakı şlyapanı saldı.

Qonşu arvad:

– Ah, ah, ah! – eyləyib toyuq kimi qaqqıldadı. Əllərini göyə qaldırdı. Çünki şlyapa ilə bərabər pariki də düşdü.

Aradan çıxıb qaçan meymun xanımın daz başına bir qapaz iliş-dirdi. Qonşu arvadın üreyi getdi.

– Ha-ha-ha!

İzdihamın içində arıq və pis geyinmişlər qəhqəhəylə gülürdülər.

– Ha-ha-ha! Əhsən! Əhsən! Rədd olsunlar! Rədd olsun Üç Gonbul! Yaşasın Prospero. Yaşasın Tibul! Yaşasın xalq!

Bu vaxt, kimdisə bərkdən qışqırdı:

– Yanğın! Şəhər yanır!

Adamlar bir-birini əzərək, skamyaları yıxa-yıxa çıxış qapısına tərəf qaçdılar. Keşikçilər qaçan meymunları tuturdu.

Doktoru aparan sürücü dönüb əlindəki qırmancıla qarşısındakı məhəlləyə işarə etdi:

– Qvardiyaçılar fəhlə məhəllələrini yandırırılar. Onlar gimnast Tibulu tapmaq istəyirdilər...

Şəhərin üzərində, qaralmış bir yığın evlərin üstündə çəhrayıya çalan qızartı titrəyirdi. Doktorun faytonu şəhərin əsas meydanı olan Ulduz meydanına çatanda yol getmək çətinləşdi. Şəhər qapısında çoxlu minik, karet, atlı, piyada toplaşmışdı. Doktor soruşdu:

– Nə olub ki?

Heç kəs heç nə cavab vermədi, çünki hamının başı meydanda baş verən hadisələrə qarışmışdı. Sürücü də ayaq üstə qalxıb ona baxmağa başladı.

Bu meydana ona görə Ulduz meydanı deyirdilər ki, nəhəng, eyni hündürlükdə eyni şəkili evlərlə əhatə olunmuşdu, üzərini isə şüşə dam örtmüşdü, bu da onu nəhəng sirkə oxşadırdı. Qübbənin ortasında çox hündürdə dünyanın ən böyük fənəri yanırdı. Bu çox nəhəng ölçülü şar idi. Qalın burazlardan asılmış, ortasından dəmir halqaya alınmış bu şar Saturn planetinə bənzəyirdi. Bu fənərin işığı elə gözəl idi ki, dünyanın heç bir işığına bənzəmədiyindən adamlar

bu fənərə ulduz adı vermişdilər. Meydana da elə buna görə Ulduz meydanı deyirdilər.

Nə meydanda, nə evlərdə, nə də ki, yaxındakı küçələrdə heç bir işıq tələb olunmurdu. Fənər meydanı daş üzük kimi dövrəyə almış bütün döngələri, dalanları, evlərin kiçik anbarlarını işıqlandırır. Adamlar burda lampa və şam yandırmırdılar. Faytonçu karetlərin, faytonların, sürücülərin aptek şüşələrinə bənzər şlyapaları üstündən tamaşa edirdi. Doktor sürücünün arxasından boylanaraq narahat-narahat soruşdu:

– Nə görürsünüz? Orda nə baş verir?

Doktorun boyu balaca olduğundan, uzağı pis gördüyündən orda nələr baş verdiyini görə bilmirdi. Faytonçu nə görürdüsə deyirdi.

Baxın, o nə görürdü.

Meydanda yaman həyəcan var idi. Adamlar nəhəng dairə üzrə qaçırdılar. Adama elə gəlirdi ki, meydanın girdə sahəsi yelləncək kimi fırlanır. Adamlar yuxarıda nələr baş verdiyini görmək üçün cəld bir yerdən o biri yerə diyirlənirdilər.

Lap yuxarıda gur işıq saçan son dərəcə böyük bir şar günəş kimi göz qamaşdırırdı. Adamlar başlarını yuxarı qaldırıb ovuclarını göz-lərinin qabağına tuturdular. Qışqırıq səsləri eşidilirdi:

– Bax, odur! Bax, odur.

– Baxın, oradadır!

– Harda? Harda?

– Yuxarıda !

– Tibul! Tibul!

Yüzlərcə şəhadət barmağı sola uzandı. Orda adi bir ev var idi. Altımərtəbə evin altı mərtəbəsinin pəncərələri açıq idi. Hər pəncərədən başlar boylanırdı. Başlar zahirən müxtəlif idi. Adamların bəzisi kiçikqotazlı gecə papağı qoymuşdu, bəzisi neft rəngli saçlarını burdurub başına çəhrayı ləçək, o birilər üçkünc yaylıq bağlamışdılar, yuxarı mərtəbələrdə yoxsul gənclərin – şairlərin, rəssamların, aktyorların yaşadıkları pəncərələrdən dövrəsini papiros tüstüsü basmış bığsız şən cavanlar, başlarındakı qızılı saçları bərq vuran cavan qadınlar boylanırdılar, sanki bunların çiynlərində qanadları var idi. Quş kimi rəngbərəng adamların boylandığı barmaqlıqlı pəncərələri laybalay açıq olan bu ev içərisində payız bülbülləri olan

böyük qofəyə oxşayırdı. Baş yiyələri damda nələr olduğundan xəbər tutmaq, mühüm hadisəni görmək istəyirdilər. Adam güzgüsüz öz qulaqlarını görə bilməyən kimi bu mümkün olan şey deyildi. Öz evlərindən öz damlarını görmək istəyənlər üçün belə güzgü vəzi-fəsini meydana yığıb özündən çıxmış izdiham görürdü. İzdiham hər şeyi görürdü, qışqırırdı. Əlini, qolunu oynadırdı, bəziləri heyran qaldıqlarını bildirirdilər, bəziləri də qəzəblənirdilər.

Orda, damda balaca bir adam görünürdü. O, aramla, ehtiyatla, inamla evin üçkünc maili üstü ilə aşağı düşürdü. O hor addım atdıq-ca dəmir cingildəyirdi.

O, müvazinətini itirməmək üçün, kəndir üzərində yeriyən artist sirkdə əlindəki sarı çetiri yelləyə-yelləyə müvazinətini saxlamağa çalışdığı kimi, əlindəki plashını beləcə yellədirdi.

Bu gimnast Tibul idi.

Xalq qışqırırdı:

– Aferin, Tibul! Əhsən, Tibul!

– Möhkəm dur! Yarmarka vaxtı kəndiri üzəri ilə necə yeridiyini yadına sal.

– O yıxılmaz. O, ölkənin ən yaxşı gimnastıdır.

– Birinci dəfə deyil ki. Bizonun kəndir üzərində nə kimi məharətlə yeridiyinin şahidi olmuşuq.

– Əhsən, Tibul!

– Qaç, canını qurtar! Prosperonu xilas elə! – Başqaları əsəbiləşirdilər. Onlar yumruqlarını yellədirdilər.

– Oyunbazın biri oyunbaz, heç yerə qaçıb çıxma bilməyəcəksən!

– Fırıldaqqı!

– Qıyamçı! Səni dovşan kimi ovlayacaqlar...

– Bir dayan. Biz damdan da olsa səni dar ağacına çəkib apara-cağıq. Sabah onadək dar ağacı hazır olacaq.

Tibul öz qorxulu yolunu davam etdirirdi.

Adamlar soruşurdular:

– Hardan gəlib çıxıb? Bu meydana necə olub, gəlib çıxıb? Dama necə düşüb?

O birilər cavab verirdilər:

– O, qvardiyaçıların əlindən canını qurtarmışdır. O, qaçıb gizlə-nib, onu sonradan şəhərin müxtəlif hissələrində görüblər, o, dam-

ların üstü ilə gəlib bura çıxıb. O, pişik kimi çevikdir. Sənəti dadına çatıb. Şöhrəti nahaq yerə bütün ölkəyə yayılmayıb ki.

Meydanda qvardiyaçıları gördülər. Veyllər özlərini yan küçə-lərə verdilər. Tibul ayağını alçaq divarın üstündən keçirib pərvazın üstündə dayandı. O, plash sərdiyi əlini irəli uzatdı. Yaşıl plash bayraq kimi yellənirdi.

Adamlar onu yarmarka vaxtı tamaşalarda və bazar günü gəzin-tilərində sarı və qara üçbucaqşəkilli parçalardan tikilmiş bu idman paltarında, bu plashda görməyə adət eləmişdilər.

İndi şüşə qübbə altında o, evin ağ divarına dırmaşan balaca, zərif zol-zol eşşəkərisinə bənzəyirdi. Plasha yel dolanda sanki eşşəkərisi yaşıl parıldayan qanadlarını açırdı.

Çilli xalasının var-dövlətinə yiyələnən içmiş, moda ilə geyinən adam qışqırırdı:

– Meydan höqqabazı, indicə təpəsi üstündə yerə gələcəksən! İndi soni güllələyəcəklər.

Qvardiyaçıları rahat yer seçdilər. Zabit çox pərt halda ora-bura qaçırdı. Əlində tapança var idi. Ayaqqabısının məhmizləri xizəyin tayı kimi uzun idi.

Araya tam sakitlik çökdü. Doktor qaynar suya düşmüş yumurta kimi yığılana üroyindən yapışdı.

Tibul bir anlığa binanın çarpazı üstündə ayaq saxladı. O, mey-danın əks tərəfinə keçməli idi. Onda Tibul Ulduz meydanından fəhlə məhəllələrinə qaça bilərdi. Zabit sarı və göy çiçəklərin kor-disində, meydanın ortasında ayaq saxladı. Bura çarhovuz idi, girdə daş fəncandan fontan vururdu.

Zabit əsgərlərin üstünə qışqırırdı:

– Dayanın! Mən özüm onu güllələyəm. Mən alayın ən yaxşı nişançısıyam. Güllə atmağı məndən öyrənin.

Doqquz evdən dörd bir tərəfdən qübbənin ortasına, Ulduz mey-danına doqquz polad buraz uzanır (bunlar dəniz burazına bənzəyən məftillər idi).

Sanki fənərdən, od tutub yanan möhtəşəm ulduzdan meydana doqquz qara uzun şüa uzanırdı. Tibulun bu anlar nə fikirləşdiyini bilmək olmazdı. Ancaq görünür, o belə qərara gəlmişdi: “Bu mey-danın üzərindəki məftillə yarmarkada burazın üstü ilə yeridiyim

kimi keçib-gedərem. Yıxılmaram.. Məftilin biri fənərə doğru uzanır, o biri isə fənərdən üzbəüz evə. Hər iki məftilin üstündən keçib özümü üzbəüzdəki dama çatdıraram, canımı qurtararam”.

Zabit tapançasını qaldırıb nişan almağa başladı. Tibul çarpazın üzəri ilə özünü məftil başlanan yerə çatdırdı, divardan aralanıb məftillə fənərə tərəf yeriməyə başladı.

İzdiham içini çəkdi.

O gah tələsmədən ağır-ağır, gah da birdən qaça-qaça ayaqlarının birini götürüb birini qoyaraq, əllərini yana açaraq tələsik yeriyirdi. Adama hər an elə gəlirdi ki, yıxılacaq. İndi onun kölgəsi divara düşürdü. O, fənərə yaxınlaşdıqca kölgəsi divar boyu bir o qədər aşağı düşür və bir o qədər iri və solğun görünürdü.

Aşağı uçurum idi.

O, fənərə uzanan yolu yarılarmışdı ki, qulaqları dələn sakitlikdə zabitin səsi eşidildi:

– İndi atəş açacağam. Düz birbaşa çarhovuza düşəcək. Bir, iki, üç! Atəş guruldadı.

Tibul yoluna davam edirdi, zabit isə nədənsə düz çarhovuzun içinə yumalandı. Onu vurmuşdular. Qvardiyaçıların birinin əlində lüləsindən göy tüstü çıxan tapança var idi. O, zabiti güllələmişdi.

Qvardiyaçı dedi:

– İtin biri it! Sən xalqın dostunu vurmaq istədin. Mən buna mane oldum. Yaşasın xalq!

O biri qvardiyaçılar onun səsinə səs verdilər:

– Yaşasın xalq!

Onların düşmənləri qışqırdılar:

– Yaşasın Üç Gonbul!

Onlar dörd bir tərəfə sopolənib məftilin üzəri ilə yeriyən adamı atəşə tutdular. Onun fənərə çatmasına iki addım qalmışdı. Tibul plaşını yelləyərək gözlerini qamaşmaqdan qoruyurdu. Güllələr onun yanından ötüb keçirdi. İzdiham sevincdən bar-bar bağıırırdı:

– Part! Part!

– Dəymədi!

– Ura! Dəymədi!

Tibul fənərin dövrəsində halqanın üstünə çıxdı.

Qvardiyaçılar qışqırırdılar:

– Eybi yoxdur! O, o biri tərəfə keçəcək. Onu elə oradaca vurunq!

Bu vaxt heç kəsin ağlına belə gəlməyən əhvalat baş verdi. Fənərin işığında qara görünən zol-zol geyimli Tibul dəmir halqanın üstündə oturub qolu burdu, nə isə saqqıldadı, cingildədi, fənər bir göz qırpmında söndü.

Heç kəs ağzını açıb bir söz deməyə macal tapmadı. Sandığın içindəki kimi etrafa göz-gözü görməyən qaranlıq və dərin sükut çökdü.

Bir an sonra lap yuxarıda yenə nəşə saqqıldadı, cingildədi. Tünd qübbədə açıq rəngli kvadrat göründü. Hamı göyün iki balaca ulduzlu bir parçasını gördü. Sonra göyün fonundakı bu kvadrata qara kölgə qalxdı, kiminsə bu şüşə qübbənin üzorilə tələsik qaçdığı eşidildi.

Gimnast Tibul Ulduz meydanından qübbədəki gizli yolla qaçıb canını qurtardı. Atlar atışmadan və qəfil qaranlıqdan qorxdular. Doktorun faytonu az qala çevriləcəkdi. Sürücü atları birdən döndərüb doktoru dolama yolla apardı. Beləliklə, doktor Qaspar Arneri bir gün bir gecə çox əzab-əziyyətdən sonra nəhayət, evə qayıtdı. Onun təsərrüfat müdiri Qanimed xala doktoru artırımda qarşıladı. O, çox narahat idi. Doğrudan da, doktor xeyli vaxtdır ki, gəlib çıxmamışdı!

Qanimed xala əlini-əlinə vurub ah-uf clədi, başını buladı:

– Eynəyiniz hamı? Sınıb? Ah, doktor, doktor! Plaşınız hamı? İtir-misiniz? Ah, ah!..

– Qanimed xala, çökməmin iki tayının da dabanı düşüb.

– Vay, vay, bu nə bədbəxtçilikdir?!

– Qanimed xala, bu gün lap böyük bədbəxtçilik baş verib. Silah-qayıran Prospero əsir düşüb. Onu dəmir qəfəsə salıblar.

Qanimed xalanın gündüz nələr baş verdiyindən heç xəbəri yox idi. O, top səsi eşitmişdi, cvlərin üzərində göyü bürümüş qızırtını görmüşdü. Qonşu arvad ona demişdi ki, yüzəcən xarrat Məhkəmə meydanında qiyamçılar üçün dar ağacı qurub. O, sözüne davam edib dedi:

– Canıma yaman qorxu düşdü. Qapı-pəncərəni örtüm, qərara aldım ki, evdən bayıra çıxmayım. Günorta yeməyiniz soyudu, şam yeməyiniz soyudu, siz də gəlib çıxmaq bilmirsiniz...

Səher açılırdı. Doktor yatmağa hazırlaşdı.

Onun öyrəndiyi yüzəcən elmdən biri tarix idi. Doktorun dəriüz-
lü iri kitabı var idi. O, bu kitaba mühüm hadisələr barədə fikrini
yazırdı.

Doktor barmağını yuxarı qaldırıb dedi:

– Səliqəli olmaq lazımdır.

Yorulmağına baxmayaraq, doktor dəriüzlü kitabını götürüb, sto-
lun yanında oturdu yazmağa başladı.

“Şəhərin işləyən bütün kasıb əhalisi – sənətkarlar, mədən
fəhlələri, donizçilər Üç Gonbulun hakimiyyətinə qarşı çıxdılar.
Qvardiyaçılar qalib gəldilər. Silahqayıran Prospero əsir alınıb,
gimnast Tibul isə qaçıb. İndicə Ulduz meydanında qvardiyaçı öz
zabitini güllələdi. Bu o deməkdir ki, tezliklə bütün əsgərlər xalqa
qarşı çıxış etməkdən, Üç Gonbulu müdafiə etməkdən boyun
qaçıracaqlar. Tibulun görsən başına nələr gələcək, bundan
nigaranam...”

Bu vaxt doktor arxasında bir səs eşitdi. Dönüb baxdı. Divar
sobası idi. Sobadan yaşıl plaşlı ucaboy bir adam çıxdı. Bu gimnast
Tibul idi”.

İKİNCİ HİSSƏ

VƏLİƏHD TUTTININ GƏLİNCİYİ

IV FƏSİL

HAVA ŞARLARI SATANIN QƏRİBƏ MACƏRALARI

Ertəsi günü Məhkəmə meydanında iş başdan aşırıdı. Xarratlar on
dar ağacı qururdular. Xarratlar bu işi çox da səy göstərmədən yeri-
nə yetirirdilər.

Onlar qəzəblə deyirdilər:

– Biz sənətkarlar və qazmaçılar üçün dar ağacları qurmaq istə-
mirik!

– Onlar bizim qardaşlarımızdır.

– Onlar zəhmətkeşləri azad etmək üçün ölümə getmişlər.

Mühafizə dəstəsinin rəisi bağırdı:

– Səsinizi kəsin! – O, elə dəhşətli səslə qışqırdı ki, bağırısından
buradakı taxtalar uçdu. – Səsinizi kəsin, ya da bu saat ömrünüzü
sizi qırmanclayalarlar.

Səhər tezdən camaat hər tərəfdən Məhkəmə meydanına axışdı.

Bərk külək əsirdi, toz-torpaqdan göz-gözü görmürdü, lövhələr
yellənirdi, cırıldayırdı, şlyapaları atılıb-düşən faytonların çarxları altına
gillənirdi.

Bir yerdə külək bərk esdiyindən çox gözlənilməz bir hadisə baş
verdi: Oyuncaq şar satanı külək şarları ilə göyə qaldırdı.

Uşaqlar, bu qeyri-adi uçuşu görüb qışqırdılar:

– Ura! Ura!

Onlar əllərini bir-birinə vurdular. Əvvəla, mənzərə öz-özlü-
yündə maraqla idi. İkinci, hava şarları satıcısının xoşagəlməz uçuşu
uşaqların xoşuna gəlmişdi. Uşaqların həmişə bu şar satana paxıl-
lıqları tuturdu. Paxıllıq da bildiyiniz kimi pis şeydir. Ancaq nə
etmək olar! Qırmızı, göy, sarı oyuncaq şarlar çox gözəl idi. Hamı

istəyirdi ki, belə bir şarı olsun. Satıcının isə çoxlu belə şarı var idi. Ancaq istədiyin məgər olur! İndiyədek oyuncaq şarları satan ən sözəbaxan bir oğlana və ən diqqətli bir qıza heç bir şar – nə qırmızısından, nə göyündən, nə də sarısından bağışlamamışdı.

İndi tale bu simicliyin əvəzini çıxaraq onun cəzasını verirdi. O, şarların bağlandığı ipdən sallanıb şəhərin üzərilə uçurdu. Hündürdə, maviqübbəli göydə bu şarlar sehrli rəngbəreng üzüm salxımına bənzəyirdi. Oyuncaq şarlar satanın heç kəsə heç nədə gümanı gəlməyə də, ayaqlarını yelləderək qışqırırdı:

– Ay aman, kömək edin!

Oyuncaq şarlar satanı ayaqlarında həsirdən toxunma, ayağına çox böyük olan ayaqqabılar var idi. Yeriyədə bunun bir ziyanı olmurdu. Ayaqqabılar ayağından çıxmasın deyə ayaqlarını səki boyu tənbel-tənbel sürüyürdü. İndi havaya qalxanda isə bu fəndə əl ata bilmirdi.

– Lənətə gəlmiş!

Bir topa şar hərdən bir yuxarı qalxaraq göydə yellənirdi.

Ayaqqabısının bir tayı axır ki, ayağından düşdü.

Aşağıda qaçan uşaqlar qışqırırdılar!

– Baxın! Çin qozu. Çin qozu.

Doğrudan da, göydən düşən ayaqqabı tayı Çin qozuna oxşayırdı.

Bu vaxt rəqs müəllimi küçədən keçirdi. O çox zərif görünürdü. Girdə, balaca başı, uzun, incə ayaqları var idi. Skripkaya, ya da cırcıramaya bənzəyirdi. Onun fleytanın hüznü səsində və rəqqasların zərif danışığına alışmış qulağı ucadan, şən-şən qışqıran uşaqların hay-küyünə dözə bilmədi.

O qəzəbləndi:

– Qışqırmaqdan əl çəkin! Heç belə ucadan da qışqırmaq olar. Sevinci gözəl ahəngdar kəlmələrlə bildirin. Misal üçün...

O, özünü dartaraq misal çəkməyə hazırlaşdı, amma mümkün olmadı. O, bütün rəqs müəllimləri kimi əsasən aşağı, ayağı altına baxmağa alışmışdı. Əfsus! Göydə nələrdə olduğunu görmədi.

Hava şarları satanın ayaqqabısının tayı onun başına düşdü. Rəqs müəlliminin başı balaca idi, iri həsir ayaqqabı onun başına şlyapa kimi keçdi.

Bu vaxt şıqgeyimli rəqs müəllimi tənbel öküzləri haylayan sürücü kimi səsini başına aldı.

Ayaqqabı onun sifətinin bir tərəfini tutmuşdu.

Uşaqlar qarınlarını tutub gülməkdən uğunurdular:

– Ha-ha-ha! Ha-ha-ha!

Hasarın üstündə oturmuş hər an o tərəfə atılıb aradan qaçıb çıxmaq istəyən uşaqlar belə oxuyurdular.

Razdvatris rəqs müəllimi,

Səsləndi siçovul kimi.

Gözlərini qıya-qıya

Dönüb baxdı aşağıya.

Burnu gör necə uzundu? –

Başmaq keçdi o buruna

Uşaqlar güldü, uğundu.

Rəqs müəllimi inildəyirdi:

– Ah! Ah, nə yaman ozab çəkirəm! Düşürdü, düşürdü, heç olmasa rəqs ayaqqabısı düşəydi, yoxsa ki, belə iyrenc kobud ayaqqabı.

İş bununla qurtardı ki, rəqs müəlliminin həbs etdilər.

Ona dedilər:

– Əzizim, sizin görkəminiz adamı dəhşətə salır. Siz ictimai asayışı-pozursunuz. Belə iş dözülməzdir, özü də ki, belə qarmaqarışıq vaxtda.

Rəqs müəllimi çox məyus oldu. O hönkürtü çaldı:

– Belə də yalan olar! Belə də böhtan olar. İşi-gücü vals sədaları eşidən, gülümsünən, görkəmi skripka açarına bənzəyən mən, məgər ictimai asayışı poza bilərəm? O!.. O!..

Rəqs müəlliminin axırı necə oldu, bunu bilən olmadı. Bir də ki, bu maraqlı deyil. Hava şarları satanın başına nələrdə gəldiyini öyrənmək daha maraqlıdır.

O, zəncirotu kimi yaxşıca uçurdu.

Hava şarları satan çıxırırdı:

– Bu biabırçılıqdır. Mən uçmaq istəmirəm! Mən uçmağı bacarmıram...

Heç nəyin köməyi olmadı. Külək güclənirdi. Bir yığın şar get-gedə yuxarı qalxırdı. Külək onu şəhərdən kənara Üç Gonbulun sarayına tərəf aparırdı.

Hərdən hava şarları satan aşağı baxa bilirdi. Bu vaxt o, damları, çirkli dımağa bənzər kiremitləri, məhəllələri, ensiz göy suyu, cırt-da-

nabonzər adamları, bağların yaşıl qarmaqarışıqlığını görürdü. Şəhər onun ayaqları altına sancağa bənd edilmiş kimi fırlanırdı.

İş çox pis şəkil alırdı.

Hava şarları satan dəhşətə gəlirdi. "Bir az da keçsə Üç Gonbulun parkına düşərəm".

Bir an sonra o, parkın üstündən təmkinlə, qəşəngcə süzüb keçdi, get-gedə aşağı düşməyə başladı. Külək sakitləşirdi.

"İndicə yerə düşəcəm. Məni tutub əvvəlcə əməlli-başlı döyəcəklər, sonra isə həbsxanaya salacaqlar, başlarını cəncələ salmaq üçün boynumu vuracaqlar".

Onu heç kəs görmədi. Təkcə qorxmış quşlar bir ağacdən dörd tərəfə porən-porən düşdülər. Rəngbəreng uçan şar topasından yüngül yayğın kölgə düşürdü. Şar topası rəngbəreng gözoxşayan kölgələr salaraq xırda çmql səpilmiş cığırdan, gül kərdisindən, qaz üstündə oturmuş oğlan heykəlinin, qarovulda yatmış qvardiyaçının üstündən keçdi. Bundan da qvardiyaçının sifəti qərribə şokildə dəyişdi. Qvardiyaçının burnu meyit burnu kimi göyərdi, sonra hoqqabaz burnu kimi yaşıl oldu, nəhayət, sərxoş burnu kimi qızardı. Kaleydoskopun içindəki şüşələr də beləcə tökülüb rəngini dəyişir.

Məşum dəqiqə yaxınlaşırdı; hava şarları satan sarayın açıq pəncərəsindən içəri yollanırdı. O bu pəncərələrin birindən narın tük kimi içəri uçacağına heç şübhə etmirdi.

Belə də oldu.

Hava şarları satan pəncərələrdən birindən içəri keçdi. Bu pəncərə saray mətbəxinin pəncərələrindən biri idi. Bu qənnadı bişirilən şobə idi.

Bu gün Üç Gonbulun sarayında dünənki qiyamın müvəffəqiyyətlə yatırılması münasibət ilə böyük ziyafət veriləcəkdi. Şəhər yeməyindən sonra, Üç Gonbul Dövlət Şurasının bütün üzvləri, moıyyot və hörmətli qonaqların məhkəmə meydanına gedəcəyi gözlənilirdi.

Əzizlərim, sarayın qənnadı bişirilən şobəsinə düşmək hələmə-hələm adamın işi deyildi. Gonbullar ağzlarının dadını bilirdilər. Bir də ki, bu əhvalat qeyd edilməli əhvalat idi. Təmtəraqlı qonaqlıq gün nə kimi maraqlı işlər gördüyünü təsəvvür etmək bir o qədər də çətin deyildi.

Hava şarları satan uçub qənnadı şobəsinin pəncərəsindən içəri keçəndə həm sevindi, həm də qorxuya düşdü. Başısıyuyq ev yiyəsi pəncərəyə tort qoyanda pəncərədən içəri uçan eşşəkərisi yəqin ki, belə dəhşətə düşür və ləzzət alır.

O bir dəqiqə uçdu, hər şeyə diqqət yetirməyə vaxt eləmədən əvvəlcə ona elə gəldi ki, cənub ölkələrindən uçub gəlmiş müxtəlif nadir quşların cəh-cəh vurduğu, fit çaldığı, fısıldadığı, dil-boğaza qoymadığı qərribə quş bazarına düşüb. Bir an sonra ona elə gəldi ki, bura quş bazarı yox, özilmiş və öz şirəsinə batmış tropik meyvələr dükanıdır. Şirin, başgicəlləndirən ətir iyi burnuna vurdu, istidən, bürküdən boğazı tutuldu.

Burda hər şey – quş damı da, meyvə dükanı da bir-birinə qarışmışdı.

Hava şarları satan yellənə-yellənə yumşaq və isti bir şeyin içində oturdu. Şarları əlindən buraxmırdı. O, iplərdən bərk-bərk yapışmışdı. Şarlar hərəkətsiz halda başının üstündə dayanmışdı.

O, gözlərini bərk-bərk qıydı, qərara aldı ki, gözlərini ömründə bir daha açmasın. Fikrindən keçdi:

"İndi hər şeyi başa düşürəm, bura nə quş damıdır, nə də meyvə dükanı. Bura qənnadı bişirilən şobədir. Mən də tortun içinə düşmüşəm!"

Doğrudan da, belə idi.

O, şokolad, portağal, nar, krem, şəkərlənmiş meyvə, şəkər tozu, mürəbbə aləminə düşmüşdü. Özü də rəngbəreng ətirli aləmin hökmdarı kimi taxtda oturmuşdu. Taxtı da tort idi.

O, gözlərini açmırdı. O, qeyri-adi bir dava-mərəkə qopacağını gözləyirdi, özü də hər şeyə hazır idi. Ancaq onun gözləmədiyi bir hadisə baş verdi. Qənnadı bişirən şeyird ciddiyyətlə və qüssəylə dedi:

– Tort xarab oldu.

Sonra arxaya sükut çökdü. Qaynayan şokoladın üstündəki qovular partlayırdı.

Hava şarları satan qorxudan boğula-boğula və gözlərini bərk-bərk yumaraq pıçıldaı:

– Sonrası nə cür olacaq? – Onun ürəyi daxıla salınmış qəpik kimi atılıb-düşürdü.

Qənnadı bişirənlərin başçısı da amansızcasına dedi:

– Boş şeydir! Süfrəyə ikinci xörək verilib. İyirmi dəqiqədən sonra tortu süfrəyə qoymalıyıq! Rəngbərəng şarlarla uçan alçağın axmaq sir-sifəti qonaqlıq tortunun osl bəzəyi olar. – Qənnadı bişirən bu sözləri deyib qışqırdı:

– Kremi verin!

Doğrudan da, kremi verdilər.

Bilsəniz nələr oldu.

Üç qənnadı bişirən və iyirmiyəcən aşpaz şoyirdi hava şarları satanın üstünə Üç Gonbulun ən gonbuluna layiq bir səylə atıldılar.

Bir an içində onu dörd bir tərəfdən əhatə etdilər. O, gözləri bağlı halda oturub qalmışdı. Heç bir şey görmürdü, ancaq bu dəhşət idi. Onu başdan-ayağadək kremə tutdular. Qızçıqəyi şəklləri ilə bəzədilmiş girdə çaynikə oxşar başı bayıra çıxmışdı. Qalan hissəsi çəhrayıya çalan qəşəng ağ kremlə örtülmüşdü. Hava şarları satanı kimə desən oxşatmaq olardı, ancaq həsir ayaqqabısını itirdiyi kimi özünün özünə oxşarlığı qalmamışdı.

Şair onu indi ağappaq tüklləri olan qu quşuna, bağban mərmər heykələ, paltaryuyan sabun köpüyü qalağına, nadinc uşaq qardan qayrılmış arvada oxşada bilərdi.

Şarlar yuxarıdan asıla qalmışdı. Tortun bəzəyi çox qərribə idi, ancaq bütün bunlar hamısı birlikdə çox maraqlı mənərə yaradırdı. Qənnadı bişirənlərin başçısı yaratdığı əsərindən zövq alan rəssam kimi dedi:

– Belə.

Sonra onun səsi əvvəlki kimi sərtləşdi, o bağırırdı:

– Şəkərə tutulmuş meyvələrdən gətirin.

Hər növ, hər cür, acitəhər, vanilli, turşməzə, üçbucaq, ulduzşəkilli, girdə, ayparaya, qızılgülə bənzər şəkərə tutulmuş meyvələr ortalığa gətirildi.

Aşpaz şoyirdləri yaman əl-qol açmışdılar. Qənnadı bişirənlərin başçısı üç dəfə əl çalmağa macal tapmamış bütün bu krem qalağını, bütün tortu şəkərə tutulmuş meyvələrlə bəzədilər. Qənnadı bişirənlərin başçısı dedi:

– Hazırdır. İndi görək onu sobanın içinə qoyaq ki, bir balaca qızarsın.

Hava şarları satan dəhşətə gəldi. “Sobaya. Nə dedi? Soba nədir? Meni sobaya qoyacaqlar!”

Bu vaxt nökrərlərdən biri qaça-qaça qənnadı bişirilən şöbəyə gəldi, qışqırdı:

– Tort! Tortu verin! Cəld olun, tortu verin! Salonda şirniyyatı gözləyirlər.

Qənnadı bişirənlərin başçısı cavab verdi:

– Hazırdır!

Hava şarları satanını fikrindən keçdi: “Hə, Allaha şükür!” İndi o gözlərini bir qədər açmışdı. Əyinlərində göy livreyə olan altı nökrə hava şarları satanın oturduğu nəhəng nimçəni qaldırdılar. Onu apardılar. Uzaqlaşanda hava şarları satan aşpaz şoyirdlərinin ona necə güldüklərini eşitdi.

Onu enli pilləkənlərlə yuxarı salona apardılar. Hava şarları satan yenə bir anlığa gözlərini yumdu. Salonda yaman hay-küy var idi. Qonaqlar şən idilər. Çoxlu səs-küy, gülüş səsləri eşidilirdi, alqış səsləri ucalırdı. Bütün bunlar göstərirdi ki, bu qonaqlıq yaxşı təşkil olunmuşdu.

Hava şarları satanı, daha doğrusu, tortu gətirib stolun üstünə qoydular. Bu vaxt hava şarları satan gözlərini açdı.

O, elə bu an Üç Gonbulu gördü.

Onlar elə kök idilər ki, hava şarları satanın ağzı açıla qaldı.

Onun birdən ağlına gəldi: “Ağzımı görək tezçənə yumum. Belə vəziyyətdə diri olduğumu bildirməsəm yaxşıdır”.

Ancaq əfsus ki, ağzı örtülmürdü. Bu bir-iki dəqiqəliyinə belə oldu. Sonradan hava şarları satanın təəccübü belə oldu. Sonradan hava şarları satanın təəccübü azaldı. O özünü ələ alıb ağzını örtüdü. Bu vaxt gözləri bərələ qaldı. O, böyük çətinliklə növbə ilə gah gözlərini, gah ağzını yumaraq, nəhayət, güc-bəla təəccübünə üstün gəldi.

Gonbullar süfrənin yuxarı başında oturub qalanları kölgədə buraxmışdılar.

Onlar hamıdan çox yeyirdilər. Biri, hətta salfet yeməyə başladı.

– Siz salfet yeyirsiniz...

– Doğrudanmı? Görünür, başım qarışıb.

O, salfetdən əl çəkib, Üçüncü Gonbulun qulağını çeynəməyə başladı. Bir şey var ki, bu qulaq varenikə bənzəyirdi.

Hamı gülməkdən qəşş edirdi.

İkinci Gonbul çəngəli qaldırıb dedi:

– Zarafat bir yana. İş deyəsən başqa şəkil alır. Tortu gətirdilər.
 – Ura!
 Ümumi canlanma yarandı.
 Hava şarları satan əzab çəkirdi.
 “Görək necə olacaq? Görək necə olacaq? Onlar mənə yeyəcəklər!”
 Bu vaxt saat ikini vurdu.
 Birinci Gonbul dedi:
 – Bir saatdan sonra Məhkəmə meydanında edam başlanacaq.
 Hörmətli qonaqlardan biri soruşdu:
 – Hamıdan əvvəl, sözsüz ki, silahqayıran Prosperonu edam edərlər, hə?
 Dövlət kansleri dedi:
 – Onu bu gün edam etməyəcəklər.
 – Niyə? Niyə? Nə olub ki?
 – Biz hələlik ona toxunmuruq. Biz ondan qiyamçıların planlarını, sui-qəsdçilərin adlarını öyrənmək istəyirik.
 – O indi haradadır?
 Hamını maraq götürdü, hətta tort belə yaddan çıxdı.
 – O əvvəlki kimi dəmir qəfəsdədir. Qəfəs burda saraydadır, vəliəhd Tuttinin heyvanxanasındadır.
 – Onu çağırın.
 Qonaqlar çıxışdılar:
 – Onu bura gətirin!
 Birinci Gonbul dedi:
 – Hə, nə olar ki, qoy qonaqlarımız bu vəhşi heyvana yaxından tamaşa etsinlər. Mən hamıya təklif edərdim ki, heyvanxanaya gedək. Ancaq orda heyvanların ciyiltisindən, nərəsindən qulaq tutulur. Bu qədəhlərin cingiltisindən, meyvələrin otrindən çox pisdir.
 – Əlbəttə! Əlbəttə! Heyvanxanaya getməyin adı yoxdur...
 – Qoy Prosperonu bura gətirsinlər. Biz tort yeyə-yeyə bu yırtıcıya tamaşa edək.
 Hava şarları satan qorxuya düşdü: “Yenə tort! Bu tortda nə görüblər ki... Qarınqulular!”
 Birinci Gonbul dedi:
 – Prosperonu gətirin.
 Dövlət kansleri salondan çıxdı. Koridor kimi sıraya düzülmüş nökerlər aralanıb ona təzim etdilər. Koridor iki dəfə susdular.

İkinci Gonbul dedi:
 – O çox dəhşətlidir. O hamıdan güclüdür. O şirdən qüvvətlidir. Kin-küdurət onun gözlərinə bir işıq verib ki, adam onun gözlərinə baxa bilmir.
 Dövlət şurasının katibi dedi:
 – Onun yaman başı var. Çox nəhəngdir. Başı sütunların kapitelinə bənzəyir. Saçları kürəndir. Adama elə gəlir ki, başı od tutub yanır.
 Söhbət silahqayıran Prosperodan gedəndə qarınqulular deyindilər. Onlar yeməkdən əllərini çəkdilər, zarafatı bir yana qoydular, qarınlarını yığışdırdılar, bəzilərinin hətta rəngi qaçdı. İndi çoxları onu görmək istədiklərini deməklərinin peşmançılığını çəkirdilər.
 Üç Gonbul qaşqabağını tökdü, sanki bir azca arıqladılar da.
 Birdən hamı susdu. Araya tam sükut çökdü. Gonbullardan hər biri elə hərəkət elədi ki, sanki başqasının dalında gizlənmək istədi.
 Silahqayıran Prosperonu salona gətirdilər. Qabaqda dövlət kansleri gəlirdi. Yanlarında qvardiyaçılar. Onlar içəri siyirməqılınc girdilər, girəndə qara müşəmbədən tikilmiş şlyapalarını çıxartma-dılar.
 Zəncirləri cingildəyirdi. Silahqayıranın əlləri qandallı idi. Onu stolun yanına gətirdilər. O, Gonbulların bir neçə addımlığında dayandı.
 Silahqayıran Prospero başını aşağı salaraq dayanmışdı. Əsirin rəngi qaçmışdı. Qan onun alnında, gicgahlarında, pırtlaşıq düşmüş kürən saçlarının dibində laxtalanıb qalmışdı.
 O, başını qaldırıb Gonbullara baxdı. Yaxında oturanların hamısı sarsıldı.
 Qonaqlardan biri qışqırdı:
 – Onu niyə gətirmisiniz? – Bu, ölkənin ən dövlətli dəyirmançısı idi. – Mən ondan qorxuram.
 Dəyirmançının ürəyi getdi, üzüüstə düz kiselin içinə düşdü. Qonaqların bəzisi özünü giriş qapısına atdı. Bu məqamda tort kimin yadına düşərdi.
 Silahqayıran soruşdu:
 – Məndən nə istəyirsiniz?
 Birinci Gonbul cürətlə gəlib dedi:
 – Sənə tamaşa etmək istədik. Məgər, kimə əsir düşdüyünü görmək istəmirsən?

– Sizi görən gözüm yoxdur.
 – Bu yaxında başını bədənindən ayırırıq. Bizi görməməkdə sənə kömək edirik.
 – Qorxum yoxdur. Mənim başım bir dənədir. Xalqın yüz minlərlə başı var. Onları üzə bilməzsiz.
 – Bu gün Məhkəmə meydanında edam olacaq. Cəlladlar orda yoldaşlarının dərslərini verirlər.
 Qarınquluların dodağı qaçdı. Dəyirmançı özünə gəldi. Yanaqlarındakı qızılgül rəngli kisəli yalamağa başladı.
 Prospero dilləndi:
 – Beyninizə piy basıb. Qarnınızdan uzağı görmürsünüz...
 İkinci Gonbul incidi:
 – Buyurun deyən görək. Biz nə görməliyik ki?
 – Nazirlərinizdən soruşun. Onlar ölkədə nələ baş verdiyini bilirlər.
 Dövlət kansleri boğazını arıtladı. Nazirlər barmaqları ilə nimmələri taqıldatdılar.
 Prospero sözünə davam etdi:
 – Onlardan soruşun, sizə deyirlər...
 O sözünü kəsdi. Hamı qulaq kəsildi.
 – Onlar sizə deyirlər ki, ruzusunu əlindən tutub aldığınız ağır zəhmətlə çörək qazanan kəndlilər mülkədarlara qarşı çıxırlar. Onlar mülkədarların saraylarını yandırır, onları öz torpaqlarından qovurlar. Mədən fəhlələri kömür çıxartmaq istəmirlər ki, siz kömürə yiyələ-nəsiniz. Fəhlələr sizi varlandırınmaq üçün maşınları sındırırlar. Dənizçilər sizin yükləri dənizə atırlar. Əsgərlər sizə qulluq etmək istəmirlər. Alimlər, məmurlar, hakimlər, aktyorlar xalqın torəfinə keçirlər. Əvvəllər sizin üçün işləyənlərin hamısı – bədbəxtlər, evsiz-çəksizlər, ac-yalavaclar, arıq-uruqlar, yetim-yesirlər, şikəstlər, dilənçilər – hamı gonbullara, dövlətliyə, ürəkləri daşa dönmüşlərə qarşı çıxırlar... Dövlət kansleri söhbətə qarışdı:
 – Mənə elə gəlir ki, o ağzına gələni danışır.
 Ancaq Prospero sözünə davam edirdi:
 – On beş ildir, xalqı öyrədirəm ki, sizə və sizin hakimiyyə-tə nifrət bəsləsin. Bilsəniz neçə vaxtdır ki, qüvvələrimizi toplayırıq! İndi sizin axırınız çatıb...
 Üçüncü Gonbul ciyildədi:

– Bəsdir!
 İkinci Gonbul təklif elədi:
 – Onu təzədən qəfəsə salmaq lazımdır.
 Birinci Gonbul dedi:
 – Səni gimnast Tibulu tutunca qəfəsə saxlayacağıq. İkinci də birdən edam edəcəyik. Xalq meyitlərinizi görür. Onun bizə qarşı çıxmağa həvəsi qalmaz.
 Prospero susurdu. O, başını təzədən aşağı saldı.
 Gonbul sözünə təzədən davam etdi:
 – Sən kimə qarşı çıxdığını bilmirsən. Biz Üç Gonbul qüvvətli-yik, güclüyük. Hər şey bizimdir. Mən, Birinci Gonbul, torpağımızda yetişən bütün taxılın yiyəsiyəm, kömürün hamısı İkinci Gonbulun-dur, Üçüncü Gonbul isə bütün dömiri alıb. Biz hamıdan dövlətliyik. Ölkənin ən dövlətli adamı bizdən yüz dəfə kasıbdır. Əlimizdəki qızılla nəyi istəsək ala bilərik.
 Bu məqamda qarınqulular qəzəbləndilər. Gonbulun sözləri onlara cürət verdi.
 Onlar qışqırmağa başladılar:
 – Onu qəfəsə salın! Qəfəsə.
 – Heyvanxanaya aparın!
 – Qəfəsə salın!
 – Qıyamçının biri qıyamçı!
 – Qəfəsə salın!
 Prosperonu apardılar.
 Birinci Gonbul dedi:
 – İndi də tort yeyəcəyik.
 Hava şarları satanın fikrindən keçdi: “Axırım çatdı!”
 Hamı nəzərini ona zillədi. O gözlərini yumdu. Qarınquluların kefi kök idi.
 – Ha-ha-ha!
 – Ha-ha-ha! No qəşəng tortdur! Şarlara baxın!
 – Çox gözəldir.
 – Bu idbara baxın!
 – Çox gözəldir!
 Hamı özünü torta tərəf verdi.
 Kimdisə hava şarları satanın alınına möhkəm bir çırtma vurub soruşdu:

– Bu gülməli uyuğun içindəki nədir?

– Konfet olar.

– Ya da şampan şərabı...

Çox maraqlıdır! Çox maraqlıdır!

– Gəlin, əvvəlcə bu başı kəsək, görək nə olur...

– Ay!

Hava şarları satan özünü saxlaya bilməyib açıq-aydın: “Ay” deyib gözlərini açdı.

Maraqlananlar bir boy atıldılar. Bu vaxt şüşəbənddə ucadan uşaq ağlamağı eşidildi:

– Gəlinciyim! Mənim gəlinciyim!

Hamı qulaq verdi. Xüsusilə Üç Gonbul və dövlət kansleri həyəcana düşdülər.

Qışqırığın dalınca ağlamaq səsləri eşidildi. İncik oğlan uşağı şüşəbənddə bərkədən ağlayırdı.

Birinci Gonbul soruşdu:

– Nə olub? Ağlayan vəliəhd Tuttidir?

İkinci, Üçüncü Gonbullar birağızdan təkrar etdilər:

– Ağlayan vəliəhd Tuttidir.

Üçünün də rəngi qaçdı. Onlar möhkəm qorxuya düşdülər.

Dövlət kansleri, bir neçə nazir və nökrələr özlərini şüşəbəndin qapısına verdilər.

Salona pıçpıç düşdü:

– Nə olub? Nə olub?

Oğlan salona qaçdı. O, nazirləri və nökrələri itələdi. Oğlan saçlarını əsdirərək, laklı ayaqqabıları bərk verə-verə Üç Gonbulun üstünə qaçdı. O hönkürtü çalaraq, heç kəsin başa düşmədiyi ayrı-ayrı sözlər deyirdi.

Hava şarları satan narahat oldu: “Bu oğlan məni görəcək! Mənə nəfəs almaqda və barmağımı belə tərpətməkdə mane olan krem sözsüz ki, oğlanın xoşuna gələcək. Ağlamasın deyə ona kremdən dabanımla birlikdə bir parça kəsib verəcəklər”.

Ancaq oğlan torta heç gözünün ucu ilə də baxmadı. Hava şarları satanın başı üstündə yellənən gözəl şarlar belə onun diqqətini cəlb etmədi. O, acı-acı ağladı.

Birinci Gonbul soruşdu:

– Nə olub ki?

İkinci Gonbul da sorğu-suala keçdi:

– Vəliəhd Tutti niyə ağlayır?

Üçüncü isə yanaqlarını köpürüb şişirtirdi.

Vəliəhd Tuttinin on iki yaşı var idi. O, Üç Gonbulun sarayında böyümüşdü. Onu balaca şahzadə kimi saxlayırdılar. Gonbullar istəyirdi ki, vəliəhdləri olsun. Onların uşaqları yox idi. Üç Gonbulun bütün var-dövləti, ölkəni idarə etmək vəliəhd Tuttiyə keçməli idi.

Vəliəhd Tuttinin göz yaşları Gonbulları silahqayıran Prosperonun sözlərindən çox qorxutmuşdu.

Oğlan yumruqlarını düynləyir, əl-qolunu yellədir, ayaqlarını yerə vururdu. Onun hirsinin-hikkəsinin hüdudu yox idi. Xətrinə bərk dəymişdilər. Kim döydiyini də heç kəs bilmirdi.

Tərbiyəçilər salona girməkdən qorxaraq sütunların dalından boylandırdılar. Qara geyimli, qara parikli bu tərbiyəçilər his çəkmiş lampa şüşəsinə bənzəyirdilər.

Axırdan-axıra bir qədər sakitləşən oğlan işin nə yerdə olduğunu dedi:

– Mənim gəlinciyimi, gözəl gəlinciyimi xarab etdilər. Mənim gəlinciyimi korlayıblar. Qvardiyaçılar mənim gəlinciyimi xəncərlə doğrayıblar...

O, təzədən hönkürtü çalıb ağladı. O, balaca yumruqları ilə gözlərini ovuşdurur, göz yaşlarını üz-gözüne yayırdı.

Gonbullar bağırırdılar:

– Nə?!

– Nə?!

– Qvardiyaçılar?

– Doğrayıblar?

– Xəncərlə?

– Vəliəhd Tuttinin gəlinciyini!

Salondakıların hamısı sanki içini çəkərək yavaşca dedi:

– Bu ola bilməz.

Dövlət kansleri başını əlləri arasına aldı. Həmin əsəbi dəyirmançının yenidən ürəyi getdi, ancaq bir an içində Gonbulların dəhşətli qışqırığından özünə gəldi.

– Qonaqlığı saxlayın! Bütün iş-gücünüzü bir kənara qoyun. Şura çağırılsın! Bütün məmurları dəvət edin. Bütün hakimləri çağırın!

Bütün nazirləri çağırın. Bütün cəlladları dəvət edin! Bugünkü edamı ləğv edin! Sarayda düşməni əli var!

Qarmaqarışıqlıq düşdü. Bir dəqiqədən sonra saray kansleri dörd bir tərəfə cümdu. Beş dəqiqədən sonra saray karetləri dörd bir tərəfə cümdu. Beş dəqiqədən sonra dörd bir tərəfdən hakimlər, müşavirlər, cəlladlar saraya üz aldılar. Məhkəmə meydanında qiyamçıların edamını gözləyən izdiham dağılmalı idi. Carçılar səkinin üstünə çıxıb camaatı xəbərdar etdilər ki, edam mühlüm hadisələr baş verdiyindən ertəsi günə keçirilir.

Hava şarları satanı tortla bərabər salondan çıxartdılar. Qarınqulular bir an içində ayıldılar.

Hamı vəliəhd Tuttini dövrəyə alıb ona qulaq asmağa başladı.

– Mən parkda, otluğun üstündə oturmuşdum, gəlincik də yanımdaydı. Biz istədik ki, gün tutulsun. Bu çox maraqlıdır. Dünən kitabda oxumuşdum. Gün batanda gündüzün günortaçağı göylə ulduzlar görünür.

Höknürtüdə vəliəhd danışa bilmirdi. Onun yerinə bu hadisəni tərbiyəçisi danışdı. Tərbiyəçi də yeri gəlmişkən demək lazımdır, çətinliklə danışdı, çünki qorxudan tir-tir əsirdi:

– Mən vəliəhd Tuttinin və onun gəlinciyinin yaxınlığında idim. Gündə oturub burnumu günə verirdim. Burnumun üstünə sızanaq çıxmışdı, fikrimdən keçdi ki, günün şüaları sızanağı qurudar. Birdən qvardiyaçılar gəlib çıxdılar. On iki nəfər idilər. Bərkədən nə bərədəsə danışdılar. Bizə yaxınlaşanda ayaq saxladılar. Yaman dəhşətli görkəmləri var idi. Onlardan biri vəliəhd Tuttini göstərib dedi: “Bax, bu oturan canavar balasıdır. Piyli üç donuz bu canavar balasını böyüdür”. Eyvay, bu sözlərin nə demək olduğunu bildirdim.

Birinci Gonbul soruşdu:

– Piyli üç donuz deyəndə kimi nəzərdə tuturlar?

İki Gonbul möhkəm qızardı. Bu vaxt birinci Gonbul da pörtdü. Onların üçü də elə fisiltı salmışdı ki, şüşəbəndin şüşə qapısı açılıb-örtülürdü.

Tərbiyəçi sözünə davam etdi:

– Onlar vəliəhd Tuttini dörd tərəfdən dövrəyə aldılar. Onlar deyirdilər: “Üç donuz ürəksiz canavar balası bəsləyirlər”. Onlar soruşdular: “Vəliəhd Tutti, ürəyin hansı tərəfdədir? Onun ürəyini çıxarıblar. O, kinli-küdurətli, rəhmsiz, qəddar olmalıdır, adamları

görmən gözü olmamalıdır... Üç Gonbul gorbəgər olanda qəzəbli canavar balası onların yerini tutacaq”.

Dövlət kansleri tərbiyəçinin çiyinlərindən tutub silkələməyə başladı.

– Siz bu dəhşətli sözlərin qarşısını almadınız. Məgər başa düşmədiniz ki, bunlar xalqın tərəfinə keçmiş xainlərdir?

Tərbiyəçi özünü itirmişdi. Dili söz tutmurdu.

– Mən görməyinə gördüm, ancaq onlardan qorxdum. Onlar özlərindən çıxmışdılar. Mənim isə sızanaqdan başqa silahım yox idi... Onlar hər şeyə hazır idilər. Əlləri xəncərlərinin dəstəyində idi. Onlardan biri dedi: “Baxın bu uyuqdur. Gəlincikdir. Canavar balası gəlinciklə oynayır. Onu canlı uşaqlardan da ayırıblar. Uyuğu yaylı gəlinciyi ona yoldaş ediblər”. Bu vaxt o birisi qışqırdı. “Mən oğlumu, arvadımı kənddə qoyub gəlmişəm. Oğlum sapand atanda bilməyib mülkədarın parkındakı armuda deyib. Mülkədar ömr eləyib ki, oğlumu dövlətliyənin hakimiyyətinə qarşı çıxdığı üçün qırma-nclasınlar, onun nökrələri arvadımı biabır ediblər”. Qvardiyaçılar qışqırmağa başladılar, vəliəhd Tuttinin üstünə hücum çəkdi. Oğlundan danışan qvardiyaçi xəncəri qapıb gəlinciyin qarnına soxdu. Başqaları da belə hərəkət elədilər.

Söhbətin bu yerində vəliəhd Tutti gözünün yaşını axıtmağa başladı.

Onlar deyirdilər: “Canavar balası, aldın payını. Dayan, sənin piyli donuzlarının da cəzasını verəcəyik”.

Gonbullar gur-gur guruldamağa başladılar:

– Bu xainlər haradadırlar?

– Onlar gəlinciyi yerə atıb parkın içərilərinə üz tutdular. Onlar qışqırırdılar: “Yaşasın silahqayıran Prospero! Yaşasın gimnast Tibul! Üç Gonbul rədd olsun!”

Salondakılar əsəbiləşdilər:

– Keşikçilər onlara niyə atəş açmadılar?

Tərbiyəçi qərribə bir şey dedi:

– Keşikçilər şlyapalarını onlar üçün yelləyirdilər. Mən hasarın dalından keşikçilərin onlarla necə salamlaşdığını görürdüm. Onlar deyirdilər:

“Yoldaşlar! Xalqın yanına gedib deyən ki, tezliklə bütün qoşun onların tərəfinə keçəcək...”

Parkda görün nələr oldu.

Təhlükə signalı verildi. Saray qvardiyaçıların ön etibarlı hissələri sarayda, parkın giriş və çıxış yollarına, körpülərin üstünə, şəhər darvazasına aparan yollara qoyuldu.

Dövlət şurası müşavirəyə yığıldı. Qonaqlar dağılıdılar. Üç Gonbul saray həkiminin tərəzində çəkildilər. Demə nə qədər həyəcanlısalar da, onlar piylərindən bir az da olsun itirməmişdilər. Baş həkimi həbs etdilər, ona ancaq çörək və su verdilər.

Vəliəhd Tuttinin gəlinciyini parkdan, otların arasından tapdılar. Ona günəşin tutulmasını görmək qismət olmadı. Onu lap korlamışdılar, düzəlməsinə güman yox idi.

Vəliəhd Tutti heç cürə sakitləşə bilmirdi. O sındırılmış gəlinciyi qucaqlayıb hönkürtü çalıb ağlayırdı. Gəlincik qıza oxşayırdı. O, Tutti boyda idi, bahalı, məharətlə düzəldilmiş gəlincik canlı qıza bənzəyirdi.

İndi onun pal-paltarı cırıq-cırıq idi, sinəsində qılınc zərbələrindən yarıqlar qaralırdı. Bir saat bundan əvvəl o otura bilir, ayaq üstə dururdu, gülümsünürdü, rəqs edirdi! İndi o sadəcə uyuğa əsginüküyə çevrilmişdi. Boğazının içində, sinəsində çəhrayı ipəyin altında sındırılmış yay vaxtı bildirməzdən əvvəl köhnəlmiş saat kimi xırıldayırdı.

Vəliəhd Tutti şikayətlənirdi:

– O ölüb. Yaman bədbəxtçilikdir! O ölüb!

Balaca Tutti canavar balası deyildi.

Dövlət kansleri dövlət müşavirəsində dedi:

– Bu gəlinciyi düzəltmək lazımdır. Vəliəhd Tuttinin dərdi çəkilmezdir, gəlinciyi hər necə olursa-olsun düzəltmək lazımdır.

Nazirlər təklif elədilər:

– Vəliəhd Tutti başqa gəlincik istəmir. İstəyi budur ki, bu gəlincik dirilsin.

– Gəlinciyi kim düzəldər?

Maarif naziri dedi:

– Mən bilərəm kim.

– Kim?

– Cənablar, yadımızdan çıxarmışıq ki, doktor Qaspar Arneri bu şəhərdə yaşayır. Onun ölindən hər iş gəlir. O, vəliəhd Tuttinin gəlinciyini düzəldər.

Hamı sevindi.

– Əhsən! Əhsən!

Doktor Qaspar Dövlət şurasının üzvlərinin hamısının yadına düşdü, hamı xorla oxudu.

Yerdən uçar ulduzlara yaz günü,
Quyruğundan tuta bilər tülkünü.
Sudan deyil, daşdan alar buxarı,
Kim tanımır bizim doktor Qasparı.

Elə o dəqiqə doktor Qaspar üçün əmr yazdılar.

“Cənab doktor Qaspar Ameriyə.

Üç Gonbul hökumətinin Dövlət şurası vəliəhd Tuttinin sındırılmış gəlinciyini Sizə göndərərək əmr edir ki, bu gəlinciyi sabahadək düzəldəsiniz. Gəlincik əvvəlki sağlam, canlı şəklinə düşsə, Sizə üroyinizdən keçən mükafat veriləcək, əmri yerinə yetirməyəniz Sizi ciddi cəza gözləyir.

Dövlət şurasının sədri, dövlət kansleri...”

Elə buradaca kansler imzasını atdı. Elə onun böyründəcə iri dövlət möhürü vuruldu. Pulla dolu kisənin əksi vurulmuşdu, kisə dairəvi idi.

Saray qvardiyasının kapitanı qraf Bonaventura iki qvardiyaçının müşayiəti ilə doktor Qaspar Arnerini axtarıb tapmaq və Dövlət Şurasının əmrini ona vermək üçün şəhərə yollandı.

Onlar atları minib çapırdılar, karetdalca gəlirdi. Saray məmuru karetin içindəydi. Gəlincik dizləri üstündə idi. Gəlinciyin qısaca vurulmuş qıvrımsaçlı gözəl başı fağır-fağır məmurun çiyinə doğru öyilmişdi.

Vəliəhd Tutti ağlamağına ara verdi. O sabah dirilmiş, sağlam gəlinciyini gətiriləcəyinə inanırdı.

Sarayda bu gün çox narahatçılıq oldu.

Bəs hava şarları satan uçan adamın başına nələr gəldi?

Onu salondan apardılar, bundan xəbəriniz var. O təzədən mətbəxin qənnadı bişirilən şöbəsində idi.

Burda fəlakət üz verdi.

Tortu aparan nökrərlərdən birinin ayağı altında portağal qabığı qaldı.

Nökrərlər qışqırıdılar:

– Möhkəm dayan.

Taxtının yırğalandığını gören hava şarları satan qışqırdı.

Ancaq nöker özünü saxlaya bilmədi. O üzüstə bərk kafelli döşəməyə serildi. O uzun ayaqlarını yuxarı qaldırdı, ardı-arası kəsilmədən qışqırdı. Aşpaz şeyirdləri sevincək bağırışdılar:

– Ura!

Nökerin dalınca nimçədə tortla yerə yuxılan hava şarları satan çarəsiz qalib qüsəylə dilləndi:

– Lənətə gəlmişlər!

Nimçə çiling-çiling oldu. Krem ağ qar topaları kimi dörd bir tərəfə dağıldı. Nöker ayağa qalxdı, qaçıb aradan çıxdı.

Aşpaz şeyirdləri atılıb-düşür, rəqs edir, bağırışdılar.

Hava şarları satan moruq şiresinin içində nimçə qırıqları və tortun parçaları üzərində əriyən əla fransız kreminin dumanları arasındakı oturub qalmışdı.

Hava şarları satan ətrafına boylanıb gördü ki, qənnadı şöbəsindekilər aşpaz şeyirdləridir, qənnadı bişirənlərin başçısı o üç nəfər yoxdur.

Onun fikrindən keçdi:

“Aşpaz şeyirdlərini dilə tuta bilərəm, onlar mənə qaçmaqda kömək edirlər. Şarlarım dadıma çatır”.

O, şarlar bağlanmış ipi möhkəm tutmuşdu. Aşpaz şeyirdləri onu dörd bir tərəfdən əhatəyə aldılar. Onların baxışlarından görürdü ki, aşpaz şeyirdlərinin hər biri heç olmasa bir dənə belə şarı olmasını çox istəyir.

Hava şarları satan dedi:

– Başıma gələn sərgüzəştlər zəhləmi töküüb. Mən nə balaca bəbəyem, nə də qəhrəman. Uçmağı xoşlamıram. Üç Gonbuldan da qorxuram, qonaqlıq tortlarının bəzəyi olmaq istəmirəm. Çox istəyirəm ki, saraydan çıxıb gedəm.

Aşpaz şeyirdləri gülməklərinə ara verdilər. Şarlar yellənir, fırlanırdı. Beləcə günəşin işığı onların üstünə düşüb gah göyə, gah sarıya, gah da qırmızıya çalır. Bunlar çox gözəl şarlardı.

Hava şarları satan ipi dartaraq soruşdu:

– Məni qaçırdı bilirsiniz?

Aşpaz şeyirdlərindən biri yavaşca dilləndi:

– Qaçırdırıq. – Sonra sözüne əlavə etdi. – Şarlarınızı bizə verin.

Hava şarları satanın rəngi qaçdı.

O, saymazyana şəkildə dedi:

– Yaxşı, mən razı. Şarların qiyməti çox bahadır. Bu şarlar mənim çox gərəyim olsa da, ancaq mən razı. Sizdən xoşum gəlir. Sizin belə şən, güler sifətiniz, cingiltili səsizin var.

Sonra da fikrindən keçirdi: “Sizi lənətə gələsiniz!”

Aşpaz şeyirdi dedi:

– Qənnadı bişirənlərin başçısı indi anbardadır. O, axşam çay süfrəsi üçün peçenye bişirməkdən ötrü ərzaqları çəkir. Biz o gələ-nəcən işimizi görməliyik.

Hava şarları satan razılaşdı:

– Düz deyirsən, gecikmək olmaz.

– Bu dəqiqə. Ağlıma bir şey gəlib.

Aşpaz şeyirdi bu sözləri deyə-deyə kafel kubun üstündəki mis qazana yaxınlaşıb onun qapağını götürdü.

O tələb etdi.

– Şarları verin.

Hava şarları satan hirsələndi.

– Dəli olmusan, nədir?! Qazanı neyləyirəm? Qaçmaq istəyirəm. Qazanın içinə girim yəni!

– Hə.

– Qazanın a?

– Qazanın.

– Bəs sonra nə olsun?

– Sonrasını sonra görərsən. Qazana gir. Bu qaçmağın ən yaxşı üsuludur.

Qazan elə yekə idi, içinə nəinki hava şarları satanın arıq vücudu, hətta Üç Gonbulun ən gonbulu yerləşə bilərdi.

– Fərsəti əldən verməmək istəyirsinizsə, tez içinə girin.

Hava şarları satan qazanın içinə boylandı. Onun dibi yox idi. O, quyudakı kimi qara uçurum gördü. O, ah çəkdi:

– Yaxşı, sən deyən olsun. Qazana deyirsən, qazan girim. Bu hava uçuşundan, krem vannasından yaxşıdır. Sağ olun, balaca kölə-bazlar. Azadlıq haqqımı alın.

O, ipin düyününü açıb şarları aşpaz şeyirdlərinə verdi. Hamıya çatdı. Düz iyirmi dənə idi, hamıya ayrıca ipdə.

Sonra hava şarları satan həmişəki köntöy hərəkəti ilə ayaqlarını qabağa verərək qazana girdi. Aşpaz şeyirdi qapağı örtüdü. Aşpaz şeyirdləri sevincə qışqırdılar:

– Şarlar! Şarlar.

Onlar qənnadı şöbəindən aşağı parkın çəmənlisinə, qənnadı şöbəinin pəncərəsi altına qaçdılar.

Burda açıq havada şarlarla oynamaq daha maraqlı idi.

Birdən qənnadı şöbəinin üç pəncərəsində üç qənnadı bışirən göründü.

Onlardan hər biri guruldadı:

– Bu nədir belə? Bu nə özbaşınalıqdır? Marş, geriye!

Aşpaz şeyirdləri qışqırıqdan özlərini elə itirdilər ki, ipləri əllərindən buraxdılar.

Xoşbəxtlikləri qurtardı.

İyirmi şar sürətlə işıqsaçan göy səmaya milləndi. Başlarında ağ papaq olan aşpaz şeyirdləri aşağıda otların, otirləri noxudgülünün arasında dayanıb, ağızlarını ayıraraq göyə boylanırdılar.

V FƏSİL

ZƏNCİ VƏ BAŞ KƏLƏM

Yəqin ki, siz doktorun narahat gecəsinin buxarıdan kəndirbaz və gimnast Tibulun çıxması ilə nəticələndiyini bilirsiniz.

Onların şəhər tezədən doktor Qasparın emalatxanasında nələrdə etdiyini, heç kəs bilmir. Narahatçılıqdan və doktor Qasparın yolunu çox gözləməkdən Qanimed xalanı yuxu bərk aparmışdı, o yuxusunda toyuq görürdü.

Ertəsi günü oynacaq hava şarları satan Üç Gonbulun sarayına gələndə qvardiyaçılar vəliəhd Tuttinin gəlinciyini parçalayanda Qanimed xalanın başına xoşagəlməz hadisə gəldi. O, siçanı tələsindən buraxdı. Bu siçan keçən gecə də bir funt marmelad yemişdi. Ondan bir gün qabaq cümədən şənbə gününə keçən gecə o içində qərənfil olan stəkanı salıb sındırmışdı. Stəkan sındı, qərənfil nədən-sə nanəcövvhər damcısı iyi verməyə başladı.

Bu narahat gecə siçan ələ keçdi.

Şəhər tezədən yerindən duran Qanimed xala siçan tələsini götürdü. Siçan çox sakit şəkildə qəfəsin içində oturmuşdu, elə bil ki, dəfələrlə qəfəs dalına düşmüşdü. O, özünü yalandan belə göstərirdi. Qanimed xala siçan tələsini görünən yerə qoyub dedi:

– Gələn dəfə sənin olmayan marmeladları yeməzsən.

Qanimed xala geyinib doktor Qasparın emalatxanasına yollandı. O, sevincini doktorla bölüşmək istəyirdi. Dünən şəhər doktor Qaspar marmelad yeyildiyi üçün onun dərдинə şərik olduğunu bildirmişdi.

O demişdi:

– Siçanlar marmeladı ona görə xoşlayırlar ki, turşusu çoxdur.

Bu Qanimed xalaya təsəlli olmuşdu.

– Siçan mənim turşularımı xoşlayır. Tələni də görək bəyəncəkmi?

Qanimed xala emalatxanaya aparan qapıya yaxınlaşdı. Əlində siçan tələsi var idi.

Şəhər ertədən idi. Açıq pəncərədən göylük rəngdən-rəngə düşürdü. O gün hava şarları satan aparan külək sonradan qalxdı.

Qapının dalında vurnuxma eşidilirdi; Qanimed xalanın fikrindən keçdi: “Yazıq! Yəqin heç yatağa da uzanmağa vaxt eləməyib!”

Qanimed xala qapını döydü.

Doktor nəse dedi, ancaq Qanimed xala eşitmədi.

Qapı açıldı. Doktor Qaspar kəndərdə göründü. Emalatxanadan sanki yanıq mantar iyi gəlirdi. Kəndərdə putanın qurtarmaqda olan qırmızı işığı yanıb söndürdü.

Görünür, doktor Qaspar gecənin qalan hissəsini nəse elmi işlə məşğul idi.

Doktor şə-n-şən dilləndi:

– Sabahın xeyir.

Qanimed xala siçan tələsini yuxarı qaldırdı. Siçan burnunu oynada-oynada havanı iyliyirdi.

– Siçan tutmuşam.

– Hə. – Doktor çox razı qalmışdı. – Göstər görüm!

Qanimed xala pəncərəyə tərəf xırda addımlarla yeridi.

– Bax, budur!

Qanimed xala siçan tələsini uzatdı. O birdən zəncini gördü. Pəncərənin qabağında üzərində “Ehtiyatlı olun!” sözləri yazılmış yeşiyin üstündə bir zənci oturmuşdu.

Zənci çılpaq idi.

Zəncinin əynində qırmızı tuman var idi. Zənci qara, göy, qəhvəyi idi, parıldayırdı. Zənci trubka çəkirdi.

Qanimed xala elə ucadan "ah" dedi ki, az qala partlayacaqdı. O, fırfıra kimi fırlandı, qollarını uyuq kimi açdı. Belədə o nəşə qeyri-adi bir hərəkət elədi – siçan tələsinin ağzı cingildəyib açıldı, siçan qəfəsdən düşüb hardasa yox oldu.

Qanimed xalanın dəhşəti belə güclü idi.

Ayağında qırmızı çəkmə olan zənci uzun çılpaq ayaqlarını uzadıb berkdən qəhqəhə çəkirdi, onun ayaqqabıları nəhəng qırmızı istiotə bənzəyirdi.

Onun dişləri arasındakı trubka tufanın əsməyindən lərzəyə düşmüş budaq kimi yellənirdi. Doktorun eynəyinə düşən işıq yanıb-sönür, eynəyi atılıb-düşürdü. O da gülürdü. Qanimed xala otaqdan ildırım sürəti ilə çıxdı. O, səsinə başına atdı:

– Siçan! Siçan! Marmelad! Zənci!

Doktor Qaspar tələsik onun dalınca getdi.

O, Qanimed xalanı sakitləşdirirdi:

– Qanimed xala, siz nəhaq yerə narahat olursunuz. Yadımdan çıxdı ki, yeni təcrübəmdən sizi hali edim. Ancaq siz belə şeyləri məndən görə bilərsiniz. Mən axı aliməm, müxtəlif elmlər doktoruyam, müxtəlif cihazlar ustasıyam. Mənim emalatxanamda nəinki zənci, hətta fil də görmək olar. Qanimed xala... Qanimed xala... Zənci zənciliyində, qayğanaq da yaddan çıxmasın... Biz səhər naharı gözləyirik. Mənim zəncim çoxlu qayğanaq xoşlayır...

Qanimed xala dəhşət içində pıçıldayırdı:

– Siçan turşu xoşlayır, zəncini də qayğanaqdan xoşu gəlir.

– Hə, bax belə. Qayğanağı indi gətir, siçan isə gecəyə qalsın. Qanimed xala, gecə siçanı tutarıq... Onun azadlıqda bir işi-gücü qalmayıb. Nə etmək olar. Marmelad da daha yeyilib qurtarıb.

Qanimed xala ağlayırdı, duz əvəzinə qayğanağa göz yaşını ələvə edirdi.

Zənci qayğanağı tərifləyə-tərifləyə aşırırdı:

– Yaxşı ki, istiotu çoxdur. Çox dadlıdır.

Qanimed xala nədənsə qərənfil iyi verən pişikotu damcısı qəbul edirdi. Görünür, göz yaşından pişikotu damcısını ətri dəyişib. Sonra Qanimed xala pəncərədən gördü ki, doktor Qaspar küçədən keçdi.

Doktorun üst-başı qaydasında idi: Təzə şərf taxmış, təzə əlağacı götürmüşdü. Qəşəng dabanlı təzə ayaqqabısı qaydasındaydı (elə köhnəsi də).

Zənci də onun yanınca addımlayırdı.

Qanimed xala gözələrini yumub döşəmənin üstündə oturdu. Daha doğrusu döşəmənin üstündə yox, pişiyin üstündə. Pişik qorxudan miyoldadı. Özündən çıxmış Qanimed xala pişiyi əvvəla əl-ayağa dolaşdı, ikinci də vaxtında siçanı tuta bilmədiyi üçün döydü.

Pişik isə doktor Qasparın emalatxanasından çıxıb marmeladı yada sala-sala badamlı kökələri yeyirdi.

Doktor Qaspar Arneri Teni küçəsində yaşayırdı. Bu küçədən sola dönsəniz, dul Lizavetanın adını daşıyan döngəyə çıxarsınız, ordan isə ildırımın vurduğu palıd ağacı ilə məşhur olan küçəni kəsib keçsəniz, bir beş dəqiqə də yol getsəniz On dördüncü Bazara gəlib çıxı bilərsiniz.

Doktor Qaspar və zənci ora yollandılar. Artıq külək qalxırdı. Zərbə almış palıd yeiləncək kimi cınlıdayırdı. Afişa yapışdıran yapışdırmaq üçün hazırladığı səhifəni heç cür divara vura bilmirdi. Külək afişanı onun əlindən dartıb alır, kağızı onun üzünə çırpırdı. Uzaqdan adama elə gəlirdi ki, afişa yapışdıran sifətini ağ səlfətlə silir.

Axırdan-axıra afişa yapışdıran kağızı hasara vurdu.

Doktor Qaspar yazılanları oxudu:

"Vətəndaşlar! Vətəndaşlar! Vətəndaşlar!"

Üç Gonbul hökuməti bu gün xalq üçün bayram keçirir. On dördüncü Bazara tələsin! Tələsin! Orda tamaşa, əyləncə, səhnəciklər veriləcəkdir. Tələsin!"

Doktor Qaspar dedi:

– Budur, hər şey aydındır. Bu gün Məhkəmə meydanında qiyamçıların edamı keçiriləcəkdir. Üç Gonbulun cəlladları dövlətçilərin və qarınquluların hakimiyyətinə qarşı çıxanların başını bədənindən ayıracaqlar. Üç Gonbul xalqı aldatmaq fikrinə düşüb. Onların qorxuları bundandır ki, Məhkəmə meydanına yığılmış xalq dar ağaclarını yıxıb, cəlladları öldürüb, ölümə məhkum olunmuş qardaşlarını azad edəcək. Onlar ona görə də xalq üçün əyləncələr düzəldirlər. Onlar xalqın diqqətini bundan yayındırmaq istəyirlər.

Doktor Qaspar və onun qara yol yoldaşı Bazar meydanına gəldilər. Balaqanların qabağına adamlar yığılmışdı. Doktor Qaspar yı-

ğışanların içində bir nəfər də olsun nə şıq geyimli adama, nə əynində qızılbalıq, nə üzüm rəngli paltar olan xanıma, nə qızılı işləməli kəcavədə gəzən adlı-sanlı qocaya, nə də böyründə iri dəri pul kisəsi olan tacirə rast gəldi.

Bura şəhər ətrafında yaşayanlar: sənətkarlar, fəhlələr, çovdar kökəsi satanlar, günəmuзд fəhlə qadınlar, yükdaşıyanlar, qarılar, dilənçilər, şikəstlər yığışmışdılar. Çoxusunun əynindəki boz, köhnə cır-cındır geyimi bəzən ya yaşıl qolçaqlar, ya ala-bəzək plaşlar, ya da rəngbərəng lentlər bəzəyirdi.

Külək qarıların keçə kimi ağ saçlarını yellədir, gözlərini acışdırır, dilənçilərin əynindəki qəhvəyi cır-cındırı cırırdı. Hamı qaşqa-bağını tökmüşdü, hamını nəsə xoşagəlməz işlər gözləyirdi.

Adamlar deyirdilər:

– Məhkəmə meydanında edamdır. Orda bizim yoldaşlarımızın başı bədənindən ayrılacaq, burda isə Üç Gonbulun çoxlu qızıl verdiyi təlxəklər hoqqabazlıq edəcəklər.

Yerbəyerdən səslər eşidildi:

– Məhkəmə meydanına gedək.

– Bizim silahımız yoxdur. Bizim tapançalarımız, qılınclarımız yoxdur. Məhkəmə meydanını qvardiyaçılar üçqat mühasirəyə almışlar.

– Əsgərlər hələ onlara xidmət edirlər. Onlar bizi atəşə tutmuşlar. Eybi yoxdur. Bu gündə-sabahda onlar da bizimlə rəislərinə qarşı çıxırlar.

– Elə bu gecə Ulduz meydanında qvardiyaçı öz zabitini güllələyib. Bununla da o, gimnast Tibulun həyatını xilas etmişdir.

– Tibul hardadır? Qaçıb qurtara bildimi?

– Bilinmir. Bütün gecəni, səhər tezdən də qvardiyaçılar fəhlə məhəllələrini yandırırılar. Onlar Tibulu tapmaq istəyirdilər.

Doktor Qaspar və zənci balaqanlara yaxınlaşdılar. Tamaşa hələ başlamamışdı. Hər nə cür oldu rənglənmiş pərdələrin, arakəsmələrin dalından səslər eşidilirdi, zıncırovlar cingildəyirdi, fleytalar oxuyurdu, hansı musiqi adətində idisə cıyıldəyirdi, xışıldayırdı, nəriləyirdi. Aktyorlar orda tamaşaya hazırlaşırılar.

Pərdə açıldı, bir sifət göründü. Bu ispaniyalı sərrast atıcı idi, yaxşı tapança atmağı var idi. Onun bıqları dimdik durmuşdu, gözünün birini fırladırdı.

O, zəncini görüb dedi:

– Hə, sən də tamaşada iştirak edirsən? Nə qədər pul alıbsan? Zənci susdu.

İspaniyalı lovğalandı:

– Mən on qızıl almışam. – O, zəncini aktyora oxşatmışdı, o üzünə müəmmalı ifadə verib pıçıldı ilə dedi: – Bura gəl görüm.

Zənci pərdəyə yaxınlaşdı. İspaniyalı onu sirdən hali elədi. Demə ki, Üç Gonbul pulla yüzəcn aktyor tutmuşdular ki, onlar bu gün bazarlarda oyunları ilə, dövlətilərin və qarınquluların hakimiyyətini tərifiyləyib göyə qaldırsınlar, bununla qiyamçılar, silahqayıran Prosperonu, gimnast Tibulu ləkələməyə çalışırdılar.

– Onlar hoqqabazlardan, təlimçilərdən, təlxəklərdən, rəqqaslardan ibarət dəstə düzəlmişlər... Hamıya pul veriblər.

Doktor Qaspar soruşdu:

– Doğrudanmı bütün aktyorlar Üç Gonbulun tərifiyə göyə qaldırmağa razı olduqlarını bildirmişdilər.

İspaniyalı pıçıldadı:

– Suss-s! – O, barmağını dodaqlarına yapışdırdı. – Bunu bərkədən demək olmaz. Çoxları boyun qaçırdı. Onları həbs etdilər.

Zənci üreyində lənət oxudu.

Bu vaxt musiqi çalındı. Balaqanların bir neçəsində tamaşa başlandı. İzdiham hərəkətə gəldi.

Təlxək taxta səkilərdən cırıltılı səslə qışqırdı:

– Vətəndaşlar! Vətəndaşlar! İcazə verin, sizi təbrik edək...

O sakitlik çökəcəyini gözlədi. Sir-sifətindən un tökülürdü.

– Vətəndaşlar, icazə verin sizi ürəkaçan bir hadisə münasibətilə təbrik edək: Bu gün bizim əziz çəhrayı Üç Gonbulun cəlladları eclaf qiyamçıların başını üzüb...

O, sözünü axıra yetirə bilmədi. Fəhlə əlindəki yarımçıq kökəni ona tolazladı. Kökə onun ağzını tutdu.

– M-m-m-m-m-m-m

Təlxək böyürürdü, ancaq hər bir şey köməyinə çatmırdı. Pis bişirilmiş çiy xəmir ağzını tutmuşdu. O, əllərini yelləyir, üz-gözüünü turşudurdu.

Camaatın içindən qışqırdılar:

– Əcəb elədin.

Təlxək arakəsmonin dalında gizləndi.

– Əclaf! O Üç Gonbula satılıb! O bizim azadlığımız uğrunda ölümə gedənləri ləkələyir!

Musiqi bərkdən çalmağa başladı. Ona bir neçə üç şeypur, üç türk təbili və skripka qoşuldu.

Balaqan yiyələri bu səs-küylə camaatın səsini batırmağa çalışırdılar.

Onlardan biri deyirdi:

– Bizim aktyorlar sözsüz ki, bu kökəldən qorxuya düşəcəklər. Özümüzü elə göstərək ki, heç nə olmayıb.

– Buyurun! Buyurun! Tamaşa başlanır.

O biri balaqan “Troya atı” adlanırdı.

Direktor pərdənin dalından çıxdı. Onun başında çox hündür yaşıl mahuddan papaq, sinəsində girdə mis düymələr, yanaqlarında səylə yaxılmış qəşəng ənlik var idi.

O dedi:

– Sakit! – Bunu elə dedi ki, sanki almanca danışdı. – Sakit! Bizim tamaşaya diqqət yetirməyinizə dəyər.

Qulaq asanlar tapıldı.

– Bugünkü bayram şərəfinə biz pəhləvan Lapitupi dəvət etmişik.

Şeypur təkrar etdi:

– Ta-ti-tu-ta!

Şax-şaxlar alqışlara bənzər səslər çıxartdılar:

– Pəhləvan Lapitup qüvvəsinin nəyə qadir olduğunu sizə göstərir...

Orkestr guruldadı. Pərdə açıldı. Pəhləvan Lapitup səkinin üstünə çıxdı.

Doğrudan da, əynində çəhrayı triko olan bu boyu-buxunlu yekəpər adam çox qüvvətli görünürdü.

O fısıldayır, başını buğa kimi əyirdi. Dərisi altındakı əzələləri əfi ilan udduğu dovşan kimi yırğalanırdı.

Xidmətçilər idman daşlarını gətirib səkilərin üstünə atdılar. Taxtalar və qala sınacaqdı. Toz və ağac qırıntıları göyə qalxdı. Bütün bazarı uğultu bürüdü.

Pəhləvan öz məharətini nümayiş etdirməyə başladı. O hər əlinə bir idman daşı götürdü, daşları top kimi atıb-tutdu, sonra onları bir-birinə vurmağa başladı... Qılgıçımlar qopdu.

O dedi:

– Budur baxın, Üç Gonbul silahqayıran Prosperonun və gimnast Tibulun kəlləsini belə dağıdacaq.

Bu pəhləvanı da Üç Gonbulun qızılı ilə satın almışdılar.

O öz zərəfatına sevinərək qaqqanaq çəkdi:

– Ha-ha-ha!

O bilirdi ki, heç kəs ona kökə atmağa cəsarət etməz. Hamı onun gücünü görürdü.

Ortaya çökmüş sükutda zəncinin səsi açıq-aydın eşidildi. Bir xeyli baş ona tərəf döndü.

Zənci ayağını pilləyə qoyaraq soruşdu:

– Nə deyirsən, ey?

– Dediym budur ki, Üç Gonbul beləcə kəllə-kəlləyə vuracaqlar, beləcəyə əzəcəklər.

– Kəs səsini!

Zənci sakitcə, ciddi və yavaşca dilləndi. Pəhləvanın acığı tutdu:

– Sən kimsən, ay qara idbar?

O əlindəki idman daşlarını atıb-tutdu, əllərini belinə vurdu.

Zənci səkinin üstünə çıxdı:

– Sən nə qədər ki, güclüsan, bir o qədər də əclafsan. Cavab ver, kimsən? Kim sənə ixtiyar verib ki, xalqı ələ salasın. Səni mən tanıyıram. Sən gürzvuranın oğlusan. Atan indiyədək zavodda işləyir. Bacının adı Elidir. Bacın paltaryuyandır. O, dövlətliklərin alt paltarlarını yuyur. Onu bəlkə dünən qvardiyaçılar güllələmişdilər. Amma sən satqınsan!

Pəhləvan təəccüblə geri çəkildi. Zənci doğrudan da düzünü deyirdi. Pəhləvan heç nədən baş açmırdı. Zənci onun üstünə qışqırdı:

– Rədd ol!

Pəhləvan özünə gəldi. Qan başına vurdu. Yumruqlarını düynlədi.

O çətinliklə dedi:

– Sənin mənə əmr eləməyə ixtiyarın çatmır! Mən səni tanıyıram. Sən şeytanın özüsan.

– Rədd ol! Üçəcən sayıram. Bir.

İzdiham donub qaldı. Zənci boyca Lapitupdan kiçik, ondan üç dəfə cansız idi, ancaq dalaşsalar zənci ona üstün gələrdi, çünki zəncinin görkəmindən qətiyyət, ciddiyyət, özünə arxayınçılıq yağdı.

– İki!

Pəhləvan başını çiynləri arasına çəkdi, fısıltıyla dedi:

– Lənətə gələsən!

– Üç!

Pəhləvan yoxa çıxdı. Çoxları dəhşətli zərbə endiriləcəyindən qorxaraq gözlərini yumdular. Gözlərini açanda pəhləvandan əsər-ələmət qalmamışdı. O bir anın içində arakəsmənin dalında yoxa çıxdı.

Zənci əlini yuxarı qaldıraraq sevincək dedi:

– Xalq Üç Gonbulu beləcəyə qovacaq.

İzdiham sevindiyyindən bir hay-küy qopardı ki, gəl görəsən. Camaat əl çalır, papaqlarını göyə atırdılar:

– Yaşasın xalq!

– Afərin! Afərin!

Təkcə doktor Qaspar narazılıqla başını yellətdi. Onun nədən narazı qaldığını bilmək olmazdı. Tamaşaçılar maraqlanırdılar:

– Bu kimdir? Bu kimdir? Bu zənci kimdir?

– Bu da aktyordur?

– Biz onu heç vaxt görməmişik!

– Sən kimsən?

– Niyə bizi müdafiə etdin?

– İcazə verin! İcazə verin!..

Kimdisə üst-başı cır-cındır içində olan birisi camaatı yarıb keçdi. Bu dünən axşam gülsatanlarla, faytonçularla söhbət edən dilənçi idi. Doktor Qaspar onu tanıdı. Dilənçi həyəcan keçirirdi:

– İcazə verin! Məgər siz görmürsünüz ki, bizi aldadırlar? Bu zənci də pəhləvan Lapitup kimi aktyordur. Hamı bir bezin qırağıdır. O da Üç Gonbuldan muzdunu alıb.

Zənci yumruqlarını sıxdı.

Camaatın sevinci, qəzəblə övəz olundu:

– Düz sözə nə deyəsən! Bir əclaf başqa birisini qovdu.

– Qovdu ki, yoldaşının vurub ağız-burnunu əzərik, belə bir oyun çıxartdı.

– Rədd olsun!

– Əclaf!

– Satqın!

Doktor Qaspar nəse demək istədi, camaatın qabağını almaq istədi, ancaq artıq gecdi. On ikiyəcən adam səkilərin üstünə qaçıb çıxaraq zəncini dövrəyə aldı.

Qarı zingildəməyə başladı:

– Vurun onu!

Zənci əlini uzatdı. O sakitdi.

– Əl saxlayın.

Onun səsi hay-küyü, qışqırığı, fit səslərini batırdı. Ortağa sükut çökdü, zəncinin sözləri sakitcə və adi bir şey kimi səsləndi:

– Mən gimnast Tibulam.

Qarışıqlıq düşdü.

Hücum edənlərin dövrəsi pozuldu.

Camaat:

– Ah! – edib içini çəkdi.

Yüzlərlə adam dartınaraq yerindəcə dondu.

Ancaq kimdisə, özünü itirib soruşdu:

– Bəs niyə qarasan?

– Bunu doktor Qaspar Arneridən soruşun, – gülümsünərək doktora işarə etdi:

– Əlbəttə, bu odur!

– Tibul.

– Ura! Tibul sağdır! Tibul salamatdır! Tibul yanımdadır!

– Yaşas...

Ancaq bu çıxıntı yarımçıq qaldı. Nə isə gözlənilməz, xoşagəlməz hadisə baş verdi. Dal sıradakılar təşvişə düşdülər. Adamlar pərən-pərən düşdülər.

– Sakit! Sakit!

– Qaç Tibul, canını qurtar!

Meydanda üç atlı və karet göründü.

Bu saray qvardiyaçılarının kapitanı qraf Bonaventura idi, iki qvardiyaçının müşayiəti ilə gəlirdi. Karetə gələn saray məmuru idi, əlində də vəliəhd Tuttinin xarab olmuş gəlinciyi. O, qısaca kəsilmiş buruqtelli qəşəng başını kədərlə məmurun çiyninə qoymuşdu.

Onlar doktor Qasparı axtarırdılar.

Kim idisə var gücü ilə bağırırdı:

– Qvardiyaçılar!

Bir neçə nəfər hasardan aşdı.

Qara karet dayandı. Atlar başlarını yellədirdi. Atın yüyəni cingildəyirdi, par-par parıldayırdı. Külək mavi lələkləri yellədirdi.

Atlılar kareti dövrəyə aldılar.

Kapitan Bonaventuranın çox zəhmli səsi var idi. Skripka çalınanda adamın dişi ağrısaydı, bu qışqırıqdan adama elə gələrdi ki, dişini çəkiblər. O üzəngidə qalxaraq soruşdu:

– Doktor Qaspar Arnerinin evi hardadır?

O, atın yüyənini dartırdı. Əllərində gen qıfa oxşar kobud dəri əlcək var idi.

Bu sualla müraciət edilən qarının üstünə sanki şar şəkilli ildırım atdılar, arvad qorxub əllərini qeyri-müəyyən istiqamətdə yellədi.

Kapitan soruşdu:

– Haradadır?

İndi kapitanın səsi elə gəldi ki, sanki bir dişi yox, bütün çənəsi çıxarılmışdı.

– Mən buradayam. Məni soruşan kimdir?

Adamlar aralanıb yol verdilər. Doktor Qaspar, qaydasınca yeriyərək karetə yaxınlaşdı.

– Doktor Qaspar Arneri sizsiniz?

Karetin qapısı açıldı.

– Təcili olaraq karetə minin. Sizi evinizə apararlar, orda bilərsiniz ki, iş nə yerdədir.

At təlimçisi kareti dalındakı yerindən sıçrayıb düşdü, doktora kömək elədi ki, karet qalxsın. Qapılar örtüldü.

Atlılar dəstəsi qurumuş torpağı deşə-deşə yola düşdü. Bir dəqiqədən sonra hamı döngənin arxasında görünməz oldu.

Nə kapitan Bonaventur, nə qvardiyaçılar izdihamın arxasında gimnast Tibulu görmədilər. Onlar zəncini görsələr elə dünən gecə izinə düşdükləri adama oxşatmazdılar.

Sanki təhlükə sovuşmuşdu. Birdən qərəzkar bir fısıltı eşidildi.

Pəhləvan Lapitup başını müşəmbə çəkilmis arakesmənin dalından çıxarıb fısıldadı:

– Dayan, dayan, dostum. – O yekə yumruğu ilə Tibulu hədələdi: – İndicə özümü qvardiyaçılara çatdırıb deyərəm ki, burdasan!

O, bu sözləri deyib alçaq hasardan aşmaq istədi. Ancaq alçaq hasar onun çəhrayı yekə cəmdəyinə davam gətirmədi. Alçaq hasar ördək səsi çıxarıb uçdu.

Pəhləvan ayağını əmələ gələn yarıqdan çəkib çıxartdı, yığışmış adamları itələyib, kareti dalınca qaçmağa başladı.

O qaça-qaça girdə, cılpaq qollarını oynada-oynada bağırırdı:

– Atları saxlayın! Saxlayın! Gimnast Tibul tapılıb! Gimnast Tibul buradadır! O mənim əlimdədir!

İş təhlükəli şəkil alırdı. Burda bir tapançası belində, biri də əlində; gözələrini oynada bilən ispaniyalı işə qarışdı. İspaniyalı hay-küy saldı. O, səkilərin üstündə atılıb-düşərək qışqırırdı:

– Vətəndaşlar! Tibulu qvardiyaçılara təhvil vermək lazımdır, yox-sa işimiz pis olar. Vətəndaşlar, Üç Gonbulla çekişmək olmaz.

Balaqanın direktoru da onun sözüne şərək çıxdı. Pəhləvan Lapitup uğursuz çıxış etdi.

– O mənim tamaşamı yarımcıq qoydu! O pəhləvan Lapitupu qovaladı. Mən Üç Gonbul qarşısında zənciyə görə məsuliyyət daşımaq istəmirəm.

İzdiham Tibulu dövrəyə aldı.

Pəhləvan qvardiyaçılara çata bilmədi. O təzədən meydanda göründü. O, ildırım sürəti ilə Tibula tərəf qaçdı. İspaniyalı sokinin üstündən düşüb, ikinci tapançasını çıxartdı. Balaqanın direktoru haradansa ağ kağız dairə çıxartdı, təlim görmüş itlər sirkdə belə dairələrin içindən atılırlar. O, bu dairəni əlində yellədi, taytaya-taytaya ispaniyalının dalına düşürdü.

İspaniyalı tətiiyi çəkdi.

Tibul gördü ki, qaçmalıdır. Camaat aralandı. Bir azdan sonra Tibuldan meydanda əsər-ələmət yox idi. O, çəpərdən aşıb dirriyə düşdü. Tibul deşikdən baxdı. Pəhləvan ispaniyalı və direktor dirriyə tərəf qaçırdılar. Çox gülməli mənzərə idi. Tibul güldü. Pəhləvan dəli olmuş fil kimi qaçırdı, ispaniyalı dal pəncələri üstə qaçan siçana oxşayırdı, direktor isə güllə dəymiş qarğaya bənzəyirdi.

Onlar qışqırırdılar:

– Biz səni diri tutacağıq! Təslim ol!

İspaniyalı tətiiyi və dişlərini saqqıldadırdı. Direktor kağız dairəni yellədirdi.

Tibul üstünə hücum ediləcəyini gözləyirdi. O şumlanmış qara torpağın üstündə idi. Ətrafda kərdilər var idi. Burada kələm, çuğundur bitirdi, yamyaşıl bıgıçqlar burulurdu, saplaqlar görünürdü, enli yarpaqlar yerə döşənmişdi.

Küləkdən hər şey yellənirdi. Buludsuz gömgöy açıq səma işıq saçırdı.

Döyüş başladı.

Onların üçü də çəpərə yaxınlaşdı.

Pəhləvan soruşdu:

– Burdasan?

Heç kim dillənmədi.

Bu vaxt ispaniyalı dedi:

– Təslim ol! Mənim hər əlimdə bir tapança var. Bu tapançaları ən yaxşı “Fırıldaqqı və oğlu” şirkəti buraxmışdır. Mən ölkənin ən mahir atıcısıyam, başa düşürsən?

Tibulun tapança atmaqda bir o qədər də səriştəsi yox idi. Tapançası da yox idi, ancaq əlinin altında, daha doğrusu ayağının altında çoxlu baş kələm var idi. O əyilib girdəsini, çox ağırını götürüb çəpərin üstündən atdı! Baş kələm direktorun düz qamına dəydi. Sonra ikincini, üçüncüsünü atdı. Baş kələmlər bomba kimi partlayırdı.

Düşmənlər özlərini itirdilər.

Tibul əyilib dördüncü kələmi götürmək istədi. O, kələmin kopuş yanaqlarından yapışdı, səy elədi ki, kələmi qopartsın, ancaq çox əfsus ki, baş kələm ələ gəlmədi. Bu azmış kimi baş kələm adam kimi dil açıb danışdı:

– Bu baş kələm deyil, mənim başımdır. Mən oyuncaq hava şarları satanam. Üç Gonbulun sarayından qaçıb yeraltı yola düşmüşəm. Bu yeraltı yolun başlanğıcı qazandadır, axırı burda. Bu yol yer altı ilə uzun bağırısaq kimi uzanır...

Tibul eşitdiklərinə inanmırdı. Baş kələm özünü adam yerinə qoyub, danışdı!

Bu vaxt Tibul əyilib bu möcüzəyə tamaşa etdi. Gözlərinə inanmalı oldu. Kondir üstdə gezenin gözləri aldana bilməzdi.

Onun gördüklərinin, doğrudan da, baş kələmlə heç bir oxşarlığı yox idi. Bu hava şarları satanın girdə başı idi. Həmişəki kimi o çaynikə – üstündə qızıqçıyı şəkilləri çəkilmiş ensizburunlu çaynikə bənzəyirdi.

Hava şarları satan torpaqdan boylanırdı, yaş, yumşaldılmış kəsəklər qara yaxalıq kimi onun boğazının dövrəsinə səpələnmişdi.

Tibul dedi:

– Çox yaxşı!

Hava şarları satan girdə gözlərində əks edən göyün ifadəsi ilə diqqətlə ona baxırdı.

– Mən aspaz şeyirdlərinə hava şarlarımı verdim. Uşaqlar məni saraydan qurtardılar... Bax, şarlardan biri uçar...

Tibul baxıb gözqamaşdıran mavi göyün ənginliklərində balaca narıncı bir şar gördü.

Bu aspaz şeyirdlərinin buraxdığı şarlardan biri idi.

Çəpərin o tərəfində hücum planını hazırlayanlar da şarı gördülər. İspaniyalı hər şeyi yaddan çıxartmışdı. İspaniyalı bir sajen atıldı, taxdığı gözlüyünü oynatdı, gözüünü dartdı. O, sərrast atıcı idi.

O qışqırdı:

– Baxın, bu axmaq şar on zəng qülləsi hündürlüyündə uçar. On qızıldan mərc golirəm ki, şarı vuraram. Məndən yaxşı atıcı yoxdur.

Heç kəs onunla mərc gəlmək istəmirdi, ancaq bu ispaniyalının həvəsini öldürmədi. Pəhləvan və direktor əsəbiləşdilər.

Pəhləvan nəre çəkdi:

– Ay eşşək! Ay eşşək! İndi şar dalınca düşməyin vaxtı deyil. Eşşək! Biz görək Tibulu tutaq. Gülləni nəhaq yerə atma.

Heç nəyin köməyi olmadı. Mahir atıcı üçün bu çox cəzbedici nişangah idi. İspaniyalı rahatlıq nə olduğunu bilmədən gözüünü yumub nişan aldı. O, nişan alınca Tibul hava şarları satanı torpaqdan çıxartdı. Bu çox qərribə menzərə idi! Onun üst-başında nələr yoxdu! Kremin, şərbətin qalıqı, torpaq parçaları şəkərə qatılmış ulduz şəklində doğranmış zərif meyvələr. Tibulun onu mantar kimi butıl-kadan çəkib çıxartdığı yerdə qara deşik qaralırdı. Bu deşiyə torpaq töküldükcə elə səs çıxırdı ki, sanki faytonun yuxarı qaldırılmış örtüyünə iri yağış damcıları tökülürdü.

İspaniyalı atəş açdı, sözsüz ki, şara dəymədi. Çox əfsus ki, onun gülləsi direktorunun şlyapasına dəydi, şlyapanın hündürlüyü zəng qülləsi hündürlüyündə idi.

Tibul üzbəüzdəki çəpərdən atılıb dirrliklə qaçdı.

Yaşıl şlyapa samovar borusu kimi gillənərək yerə düşdü. İspaniyalı yaman pərt oldu. Onun ən sərrast atıcı şöhrətinə xələl gəldi! Üstəlik o direktorun yanında hörmətini itirdi.

– Ah, əclaf! – Direktor qəzəbindən az qala boğulacaqdı, əlindəki kağız dairəni hərleyib ispaniyalının boğazına keçirtirdi.

Dairə çatırtı ilə cırıldı, ispaniyalının başı dilik-dilik kağız yaxalığın içindən boylanırdı.

Təkcə Lapidup bu işlərdən kənarda qaldı. Güllə səsi ətraf itləri narahat etdi. Onlardan biri hardansa çıxıb düz pəhləvanın üstünə yüyürdü.

Lapidup qışqırmağa macal tapdı:

– Qaçıb canınızı qurtarın!

Onların üçü də qaçmağa üz qoydu.

Hava şarları satan tək qaldı. O, hasara dırmaşıb ətrafına boyladı. Üç dost yaşıl enişə yumalandı. Lapidup it dişlədiyi yoğun baldırından tutaraq bir ayağı üstündə atılıb–düşürdü, direktor ağaca dırmaşmışdı, bayquş kimi ordan asıla qalmışdı, başı kağız dairedən çıxan ıspaniyalı üzünü o tərəf –bu tərəfə tutaraq itlərdən qorunmaq üçün güllə atırdı, hər dəfə də gülləsi dirrik uyuğuna dəyirdi.

İt enişin üstündə dayanmışdı, görünür ki, bir də hücum etmək istəmirdi. Lapidupun baldırının dadından tam məmnun qalan it quyruğunu bulayır, çəhrayı parıldayan dilini bayıra çıxararaq razılıqla gülümşeyirdi.

VI FƏSİL

GÖRÜNMƏMİŞ ŞƏRAİT

Niyə zənciyə çevrildiyini gimnast Tibuldan xəbər alanda belə dedi:

– Niyəsini doktor Qaspar Ameridən soruşun!

Ancaq doktor Qaspardan da soruşmamış bunun səbəbini başa düşmək olar. Yadımıza salaq ki, Tibul döyüş meydanından qaçıb çıxıb bildi. Yadımıza salaq ki, qvardiyaçılar onun dalınca düşmüşdülər, onlar fəhlə məhəllələrini yandırır, Ulduz meydanında atışmağa başlayırdılar. Tibul doktor Qasparın evində qaçıb sığınacaq tapdı. Ancaq onu burda hər dəqiqə tuta bilərdilər. Təhlükə göz qabağında idi. Onu çoxları tanıyırdılar. Dükəncilərdən hansını dindirəsəydin, görərdin ki, Üç Gonbulun tərəfindədir, çünki dükənci gonbul da dövlətli idi. Doktor Qasparın qonşuluğunda yaşayan dövlətliklərdən hər biri qvardiyaçılara xəbər verərdi ki, doktor Tibulu gizlədib.

Tibul onun evinə gələn gecəsi doktor Qaspar dedi:

– Siz gerek zahiri görkəminizi dəyişəsiniz.

Doktor Qaspar da Tibulu dəyişdirdi.

O dedi:

– Siz qədd–qamətlisiniz. Sizin enli köks qəfəsiniz, enli çiyinləriniz, sədəf kimi parlaq dişləriniz, buruq–buruq cod, qara saçlarınız var. Derinizin rəngi ağ olmasaydı, siz Şimali Amerika zəncisinə benzəyərdiniz. Çox yaxşı. Mən sizə qara olmaqda kömək edərem.

Doktor Qaspar Arneri yüzecən elm öyrənmişdi. O çox ciddi adamdı, ancaq xeyirxah xasiyyəti var idi. İş öz yerində, öylənmək də öz yerində, hərdənbir o öylənməyi də sevirdi. Ancaq o istirahət edəndə alim olaraq qalırdı. Bu vaxt o kasıb, yetimxana uşaqları üçün köçürmə şəkillər, qərribə fişənglər, oyuncaqlar təşkil edir, indiyədək eşidilməmiş zərif səslər çıxaran musiqi alətləri düzəldir, yeni rənglər hazırlayırdı.

O, Tibula dedi:

– Bura baxın! Bu şüşədəki rəngsiz mayedir. Ancaq bu bədənə dəyəndə quru havanın təsiri ilə onu zəncirlərə məxsus bənövşəyi–yə çalan qara rəngə boyayır. Bu şüşədəki essensiya isə bu rəngi yox edir.

Tibul əynindəki müxtəlif rəngli parçalardan tikilmiş üçbucaq şəklindəki trikonu çıxarıb möhkəm dem qazı iyi verən mayeni bədəninə çəkdi.

Bir saatdan sonra o qaraldı.

Elə bu vaxt Qanimed xala öz siçanı ilə içəri girdi. Sonra nə olduğunu bilir.

İndi də doktor Qasparın yanına qayıdaq. Biz ondan kapitan Bonaventura saray məmurunun kəretində onu aparanda ayrıldıq.

Karet var gücü ilə çapırdı. Biz pəhləvan Lapidupun özünü ona çatdırma bilmediyinə belədik.

Karetin içi qaranlıq idi. Karetə minəndən sonra doktor elə bildi ki, onun böyründə oturmuş məmurun qucağındakı saçları pırlaşmış düşmüş qız uşağıdır.

Məmur dinmirdi. Uşaq da susmuşdu.

Nəzakətli doktor şlyapasını qaldıraraq soruşdu:

– Bağışlayın, yerin çoxunu zəbt etməmişəm ki?

Məmur onun sözünü kəsdi:

– Narahat olmayın.

İşıq karetin ensiz pəncərələrindəki düşürdü. Bir dəqiqədən sonra doktorun gözləri qaranlığa alışdı. Bu vaxt doktor məmurun

uzun burnunu və yarıyumulu gözlərini, əynində qəşəng paltar olan yaraşıqlı bir qız uşağını gördü. Qızın yəqin ki, rəngi saçmışdı, ancaq ala qararıqda bunu müəyyən etmək çətindi.

Doktor Qasparın fikrindən keçdi: "Yazıq! Yəqin ki, qız xəstədir".

O təzədən məmura üz tutdu:

– Yəqin ki, mənim köməyim gərəkdir? Yazıq uşaq xəstələnib?

Uzunburun məmur cavab verdi:

– Hə, sizin köməyiniz gərəkdir.

Doktorun ağına cürbəcür fikirlər gəlirdi: "Şübhəsiz ki, bu Üç Gonbuldan birinin qardaşı qızıdır, ya da ki, vəliəhd Tuttinin kiçik qonağıdır! Qız yaxşı geyinib, onu saraydan aparırlar. Qvardiyaçıların kapitanı onu müşayiət edir, görünür ki, bu hörmətli xanımdır. Ancaq bir şey də var ki, canlı uşaqları vəliəhd Tuttinin yanına buraxmırlar. Bu mələk necə olub ki, saraya düşüb?"

Doktor çox götür-qoy etdi. O uzunburun Məmurla yenə söhbətə girişmək istədi:

– Deyin görüm, bu qıza nə olub? Bəlkə difteritdir?

– Yox, sinəsində dəşik var!

– Demək istəyirsiniz ki, ağ ciyərləri zədələnib?

Məmur təkrar etdi:

– Sinəsində dəşik var.

Doktor nəzakət xatirinə mübahisəyə girişmədi.

O ah çəkib dedi:

– Yazıq qız.

Məmur dilləndi:

– Bu qız deyil, gəlincikdir.

Bu vaxt karet doktorun evinə yaxınlaşdı.

Məmur gəlinciklə, kapitan Bonaventura doktorun dalınca evə keçdilər. Doktor onları emalatxanasında qəbul etdi.

– Əgər bu gəlincikdirsə, mən nə edə bilərəm?

Məmur izah etməyə başladı, hər şey aydın oldu. Səhərki narahatlıqdan sonra hələ özünə gələ bilməmiş Qanimed xala açar deşiyindən baxırdı. O, qozəbli kapitan Bonaventuranı görürdü. O, qılınca sۆykənərək dayanmışdı, ağzı gen uzunboğaz çökməli ayağını əsdirirdi. Ayaqqabılarının məhmızları kometaya bənzəyirdi. Xala əynində çəhrayı paltar olan məmurun qoltuqlu kürsüyə öyləşdirdiyi qəmgin xəstə qızı görürdü. Qız pırtlaşıq saçlı başını aşağı salaraq

sanki qotaz əvəzinə qızıldan qayrılmış qızılğüllü atlas çəkmələrinə tamaşa edirdi.

Bərk külək şüşəbənddəki pəncərə taxtasını taqquldadır, bu səs Qanimed xalaya içəridəki danışığlara qulaq asmağa mane olurdu. Ancaq o yenə də bəzi şeylər başa düşdü. Məmur doktor Qaspara Üç Gonbulun Dövlət şurasının əmrini göstərdi. Doktor əmri oxuyub həyəcanlandı.

Məmur ayağa qalxanda dedi:

– Gəlincik sabah səhərədək təmir olunmalıdır.

Kapitan Bonaventura məhmızlarını cingildətdi.

Doktor əllərini yana açdı.

– Bəli, amma bir iş var. Mən çalışıram, məgər söz vermək olarmı? Mən bu sehrlı kuklanın mexanizminə belə deyiləm. Mən onu öyrənməliyəm, nədən xarab olduğunu müəyyənləşdirməliyəm, bu mexanizmin yeni hissələrini düzəltməliyəm. Bunun üçün xeyli vaxt gərəkdir. Bəlkə də mən bunu düzəldə bilməzdim... Bəlkə də yaralanmış gəlinciyin səhhətini yoluna qoya bilmədim... Mən qorxuram, cənablar... Vaxt belə azdır... Təkcə bu gecə vaxtım var... Söz verə bilmərəm.

Məmur onun sözünü kəsdi. O, barmağını yuxarı qaldırıb dedi:

– Vəliəhd Tuttinin dərdi elə böyükdür ki, biz bu işi sonraya qoya bilmərik. Gəlincik sabah səhər üçün hazır olmalıdır. Üç Gonbulun əmri belədir. Buna tabe olmamağa heç kəsin ixtiyarı yoxdur. Sabah səhər siz təmir edilmiş sağlam gəlinciyi Üç Gonbulun sarayına gətirərsiniz

– Bəli... ancaq... – doktor etirazını bildirmək istədi.

– Heç bir ancağı-zadı yoxdur. Gəlincik sabah səhərəcən hazır olmalıdır. Əgər siz bunu etsəniz sizi mükafat, eləməsəniz ağır cəza gözləyir.

Doktor özünü itirdi.

O dili dolaşa-dolaşa dedi:

– Mən çalışıram. Ancaq bir şeyi başa düşün ki, bu həddindən artıq məsuliyyətli işdir...

Məmur onun sözünü kəsdi:

– Əlbəttə, – deyib barmağını aşağı saldı. – Mən əmri sizə çatdırdım, onu yerinə yetirmək borcunuzdur. Sağlıqla qalın!..

Qanimed xala qapıdan sıçradı, öz otağına qaçdı, otağın bir kün-cündə xoşbəxt siçan ciyildəyirdi. Qorxulu qonaqlar çıxıb getdilər. Məmur karetə mindi. Qraf Bonaventura məhmızlarını parıldadıb, cingildəyib atın tərkinə qalxdı, qvardiyaçılar şlyapalarını gözlərinin üstünə çəkdilər. Hamı atını çapıb getdi.

Vəliəhd Tuttinin gəlinciyi doktorun emalatxanasında qaldı.

Doktor gələnləri yola saldı, sonradan Qanimed xalanı axtarıb tapdı, ona çox ciddi şəkildə dedi:

– Qanimed xala! Yadınızda saxlayın. Məni buralarda müdrik adam, bacarıqlı doktor, ağıllı usta kimi tanıyırlar. Bundan başqa başımı itirmək istəmirəm. Sabah səhər bunu da, o birini də itirə bilərəm. Bu gecə işim çox ağır olacaq. Başa düşdünüz mü? – O, Üç Gonbulun Dövlət şurasının ömrünü əlində yellədi. – Heç kəs görə məne mane olmasın. Hay-küy salmayın. Qab-qacağı səsləndirməyin. Dəm qazı düzəltməyin. Toyuq-cücəni səsləməyin. Siçan ovlamayın. Nə qayğanaq, nə gülkələm bişirməyin, marmeladdan danışmayın, pişikotu damcısı içməyin. Başımı qatmayın, başa düşdünüz?

Doktor Qaspar çox acıqlı idi.

Qanimed xala öz otağına çəkilib qapını bağladı.

O dodaqaltı deyirdi:

– Qəribə işlər olur, çox qəribə! Heç şeydən baş açmıram. Bu zənci, bu gəlincik hardan çıxdı, bu nə ömrür... Qəribə görəcəklə günlərimiz var imiş!

Özünü sakitləşdirmək üçün bacısı qızına məktub yazmaq fikrinə düşdü. Çox ehtiyatla yazmalı idi ki, perosu cırlıdmasın. O, doktoru narahat etməkdən qorxurdu.

Bir saat keçdi. Qanimed xala yazırdı. O, bu gün səhər doktor Qasparın emalatxanasında görünən qəribə zəncini təsvir edən yərə çatdı.

“...Onlar ikilikdə getdilər. Doktor saray məmuru və qvardiyaçılarla qayıtdı. Onlar canlı qızdan heç fərqlənməyən gəlincik gətirdilər, ancaq zənci yanlarında deyildi. Zəncinin hara çıxıb getdiyini bilmirəm...”

Zəncinin, yeni gimnast Tibulun hara yox olduğu doktor Qasparı da narahat edirdi. O gəlinciyi təmir edərkən bütün vaxtı Tibulun taleyi haqda fikirləşirdi. O, hirsələnirdi. O, öz-özünə danışdı:

– Yaman ehtiyatsızlıq etdi! Mən onu zənciyə döndərdim, onu qəşəng rənglə boyadım, onu elə şəkəldə saldım ki, tanınmalısı qalmadı. O isə öz-özünü elə bu gün On dördüncü Bazarda bürüzə verdi. Onu axı, tuta bilirlər... Ah, yaman ehtiyatsızdır! Görünür, dəmir qəfəsə düşmək istəyir!

Doktor Qasparın qanı möhkəm qaralmışdı. Tibulun ehtiyatsızlığı, üstəlik bu gəlincik... Bundan başqa dünənki həyocanlar, Məhkəmə meydanındakı on dar ağacı...

Doktor bərkən dedi:

– Yaman pis zamanədir!

O, bugünkü cədamın ləğv edildiyini bilmirdi. Saray məmuru ağzını açıb heç nə demirdi. O, bu gün sarayda nələr olduğundan danışmadı.

Doktor yazıq gəlinciyi gözdən keçirib mat qalmışdı:

– Bu nə yaralardı? Bu yaraları soyuq silahla, görünür qılıncı vurublar. Gəlinciyi, qəşəng qızı yaralayblar... Bunu kim edib? Kim vəliəhd Tuttinin gəlinciyini yaralamağa cəsarət edib?

Doktor bunu qvardiyaçılar etdiyini bilmirdi. Onun ağına da gəlmirdi ki, hətta saray qvardiyası belə Üç Gonbula xidmət etməkdən boyun qaçırıb xalqın tərəfinə keçər. O bunu bilsəydi, çox sevinərdi.

Doktor gəlinciyin başını əlinə aldı. Günəş pəncərəyə yaxınlaşırdı. Günəş gəlinciyi yaxşıca işıqlandırır. Doktor baxırdı.

Onun fikrindən keçdi:

“Qəribədir, çox qəribədir. Mən bu üzü hardasa görmüşəm... Hə də, yadıma düşdü! Mən onu görmüşəm, onu tanıyıram. Ancaq harda, nə vaxt görmüşəm. Bu üz canlı idi, canlı qızın sifəti idi, gülümsünürdü, sir-sifətini bir şəkillərə salırdı ki, diqqətlə baxırdı, nazlanırdı, qəmlənirdi. Hə, hə. Buna heç bir şübhəniz olmasın! Ancaq lənətə gəlmiş uzağı görməməyim adamların sifətini yadda saxlamaqda məne mane olur”.

O, gəlinciyin qıvrımtelli başını gözlərinə yaxın apardı.

“Nə qəribə gəlincikdir! Onu qayıran usta çox ağıllıdır. Bu adi gəlincik deyil. Gəlinciklərin, adətən göy, bərələ qalmış gözləri olur, adam gözünə oxşamır, donuq olur, yuxarı dartılmış burunları, püstə dodaqları, qoyun tükü kimi burma-burma saçları olur. Gəlincik zahirən xoşbəxt görünür, amma əslində isə səfəh olur. Bir şey var ki, bu gəlinciyin heç nəyi gəlinciyə oxşamır. Əslində isə bu, gəlinciyə çevrilmiş qıza bənzəyir!”

Doktor Qaspar özünün qeyri-adi pasientinə baxıb tamaşa etməkdən doymurdu. Bütün vaxtı da beyində bir fikir dolaşırdı ki, o, bu rəngi qaçmış sir-sifəti, diqqətlə baxan bu ala gözləri, qısa dağınıq saçları hardasa görmüşdür. Xüsusilə başını döndərməsi, baxışları tanış idi. O başını biləsən-bilməyəsən bir azca yana oyib, doktora aşağıdan-yuxarı diqqətlə, bə-bə baxırdı.

Doktor özünü saxlaya bilməyib ucadan soruşdu:

– Gəlincik, adın nədir?

Ancaq qız dillənmədi. Bu vaxt doktor sanki yuxudan ayıldı. Gəlinciyin xarab olduğu yadına düşdü, görək onu təmir etsin ki, səsi bərpa olunsun. Ürəyini təmir etsin ki, gəlincik təzədən gülüm-sünə, rəqs edə bilsin. Özünü o yaşdakı qız uşaqları kimi aparsın.

“Ona üzədən ancaq on iki yaş vermək olardı”.

Ləngiməyin adı yox idi. Doktor işə başladı. “Mən görək gəlinciyi dirildəm”.

Qanimed xala məktubunu axıra çatdırdı. İki saat darıxdı. Sonra onu maraqlı əldən saldı. “Doktor Qaspar görək nə kimi təcili iş görməlidir? Bu nə gəlincikdir, belə?”

O, emalatxananın qapısına ehməlcə yaxınlaşdı, ürəkşəkilli açar deşiyindən baxdı. Çox əfsus ki, açar yerindəydi. Qanimed xala heç nə görə bilmədi, ancaq bu vaxt qapı açıldı, doktor Qaspar içəridən çıxdı. Onun qanı elə qara idi ki, Qanimed xalaya belə hər yərə bur-nunu soxduğuna görə irad tuta bilmədi. Qanimed xala özü bərk pərt oldu.

Doktor dedi:

– Qanimed xala. Mən gedirəm. Daha doğrusu, faytonla yola düş-məliyəm. Mənim üçün fayton çağırıdırın.

O susdu, ovcu ilə alnını ovuşdurmağa başladı.

– Mən Üç Gonbulun sarayına yollanıram. Çox ola bilər ki, ordan qayıtmayım.

Qanimed xala heyrət içərisində geri çəkildi.

– Üç Gonbulun sarayına ?

– Bəli, Qanimed xala. İşlər yaman fərqədir. Vəliəhd Tuttinin gəlinciyini mənə gətiriblər. Bu dünyanın ən yaxşı gəlinciyidir. Mexanizmi xarab olub. Üç Gonbulun Dövlət şurası mənə əmr edib ki, bu gəlinciyidir. Mexanizmi xarab olub. Üç Gonbulun Dövlət şurası mənə əmr edib ki, bu gəlinciyi sabah səhərdə təmir edim. Məni dəhşətli cəza gözləyir.

Qanimed xalanın gözləri doldu.

– Mən bu yazıq gəlinciyi təmir edə bilmirəm. Gəlinciyin sinə-sindəki mexanizmi söküb-tökədim, onun sekretini başa düşdüm, bunu düzəldə bilərdim. Bu... çox xırda detallardır. Qanimed xala, boş bir şeyin ucbatından bunu düzəldə bilmirəm. Bu məharətlə düzəldilmiş mexanizmdə bir diş-diş çarx çatışmır, çatlayıb... Bu heç nəyə yaramaz. Təzəsini düzəltmək lazımdır... Bunu düzəltmək üçün mənim özümün gümüşbənzər metalım var... Ancaq bunu işlətmək üçün metalı heç olmazsa görək iki gün kuporosda saxlayım. Başa düşürsünüz, düz iki gün... Gəlinciyi isə sabah səhər təhvil verməliyəm.

Qanimed xala çəkinə-çəkinə təklif etdi:

– Başqa bir çarx qoymaq olmaz.

Doktor qəmgin-qəmgin əlini yellədi.

Mən hər şeyi sınaqdan keçirdim. Heç bir nəticə vermədi.

Beş dəqiqədən sonra doktor Qasparın evinin qabağında üstüörtülü təkətlı araba dayandı. Doktor Üç Gonbulun sarayına getməyə hazırlaşdı.

– Gedim deyim ki, sabah səhərə gəlincik hazır olmayacaq. Qoy mənə nə istəyirlər eləsinlər.

Qanimed xala döşlüyünün uclarını dişlədi, başının bədənindən ayrılacağından qorxanadək başını yellətdi. Doktor Qaspar gəlinciyi yanında oturdub yola düşdü.

VII FƏSİL

QƏRİBƏ GƏLİNCİYİN GECƏSİ

Külək viyılı salaraq doktor Qasparın bu qulağından vurub o qulağından çıxdı. Küləyin viyılması mahir bıçaqitələyənin əlinin altındakı çarxın səsi cəld çalınan zənci rəqsinə qarışanda alınan səsdən pis idi.

Doktor yaxalığını qaldırıb qulaqlarını tutdu, arxasını küləyə çevirdi.

Onda külək ulduzlara əl apardı, külək ulduzların işığını gah artırır, gah onları səmanın bu başından o başına aparır, gah da qara üçkünc damların arxasında gizlədirdi. Bu oyundan yorulub usanan-

dan sonra külək buludları yıgdi. Ancaq buludlar qüllə kimi dağılışdılar. Bu vaxt külək birdən soyudu, o qəzəbindən soyudu. Doktor plaşına bərk-bərk bürünməli oldu. Plaşının yarısını da gəlinciyn üstünə saldı.

– Atları qovun! Qovun! Xahiş edirəm, cəld olun!

Nədənsə doktorun canına qorxu düşdü, o, sürücünü tələsdirdi.

Doktor bərk narahat idi, göz-gözü görmürdü; küçələrdə adam gözə doymirdi. Pəncərələrin ancaq bir neçəsindən qırmızımtraq işıqlar görünürdü, qalanlar pəncərə taxtası ilə bağlı idi. Adamlar qorxulu hadisələr baş verəcəyini gözləyirdilər.

O axşam çox şey qeyri-adi və şübhəli görünürdü. Bəzən doktor qərribə gəlinciyn gözlərinin nədənsə qaranlıqda iki şəffaf daş kimi parıldamağından qorxurdu. O yol yoldaşına baxmamağa çalışırdı.

O, öz-özünü sakitləşdirdi: “Boş şeydir! Əsəblərim korlanıb. Bu ən adicə axşamlardan biridir. Təkcə yol gəlib-gedən azdır. İş bundadır ki, külək onların kölgəsini elə qərribə şəkildə ora-bura atır ki, hər qabağıma çıxanı gen plaş geyinmiş müəmmalı muzdlu qatilə bənzədir... Təkcə tinlərdəki qazla yanan fənərlər nəsə ölgün göy işıq saçır... Ah, Üç Gonbulun sarayına birçə tez çıtsaydım, heç dərdim olmazdı!”

Qorxuya üstün gəlməyin ən yaxşı əlacı var, yatasan. Xüsusilə yorğanı başacan çəkmək lazımdır.

Doktor bu üsuldən istifadə etdi. Yorğan əvəzinə şlyapasından istifadə elədi. Üstəlik də o, yüzəcn saydı. Bunun bir xeyri olmadı. Bu vaxt o qüvvətli təsiri olan üsullardan istifadə etdi. O öz-özünə təkrar etdi:

– Bir fil, yenə bir fil eləyir iki fil; iki fil və bir fil eləyir üç fil; üç fil və bir fil eləyir dörd fil...

Axırdan-axıra fillər çoxalıb sürü oldu. Yüz iyirmi üçüncü filə çatanda əsl filə çevrildi. Doktor başa düşə bilmədi ki, bu fildir, ya cəhrayı pəhləvan Lapitup. Görünür, doktor yatıb yuxu görürdü.

Vaxt yuxuda ayıqlıqda olduğundan tez keçir. İş bundadır ki, doktor yuxuda özünü nəinki Üç Gonbulun sarayına çatdırdı, həm də özünü onların məhkəməsinə verdi. Onlardan hər biri qaraçı göytumanlı meymunun əlindən tutub durduğu kimi gəlinciklərin əlindən tutub dayanmışdı.

Onlar heç bir izahata-zadə qulaq asmaq istəmirdilər.

Onlar deyirdilər:

“Sən əmri yerinə yetirməlisən. Sənə gərək ağır cəza verək. Gəlinciynlə bərabər Ulduz meydanının üzərindəki məftilin üstündən keçməlisən. Ancaq hər bir şərtlə, eynəyini çıxartmalısan...”

Doktor üzr istəyirdi. Əslinə qalsa onu gəlinciyn aqibəti narahat edirdi... O belə deyirdi.

“Mən daha alışıbmışam, yıxıla bilərəm... Əgər məftilin üstündən qopub cərhovuza düşsəm, qorxulu deyil. Mənim bu sahədə təcrübəm var. Şəhər darvazalarının qabağındakı qüllə ilə aşağı yumbalanmışam. Ancaq gəlincik, yazıq gəlincik necə olacaq?! O parça-parça olar... Ona yazığınız gəlsin... Axı mən əminəm ki, bu gəlincik deyil, qəşəng, adı yadımdan çıxıb, işə bax da, heç cür yadıma sala bilmirəm... adı olan canlı qızıdır”. Gonbullar qışqırırdılar:

“Yox! Yox! Üzr istəmə! Üç Gonbulun əmri belədir!” Elə bərk qışqırırdılar ki, doktor yuxudan ayıldı. Kimdisə doktorun qulağının dibində qışqırırdı:

– Üç Gonbulun əmri belədir.

İndi doktor yuxuda deyildi. Bunu ayrılıqda qışqırırdılar. Doktor gözlərinin, daha doğrusu, eynəyinin üstünə qoyduğu şlyapanı götürüb baxdı. O yatıb yuxuya gedincə hava lap qaranlıqlaşmışdı.

Fayton dayanmışdı. Onu qara fiqurlar əhatəyə almışdı, səs-küy salıb doktorun yuxusunu qatışdırmışdılar. Onlar əllərindəki fənərləri yelləyirdilər. Bu hərəkətdən kölgələr şobəkəli görünürdü.

Doktor soruşdu:

– Nə olub? Hardayıq? Bu adamlar kimlərdir?

Adamlardan biri yaxına gəlib fənəri başı hündürlüyə qaldırdı, doktorun sir-sifətini işıqlandırdı. Fənər yelləndi. Fənərin yuxarı həlqəsindən tutmuş əl, kənarları cnli kobud əlcəkdə idi.

Doktor başa düşdü ki, qvardiyaçılardır.

Adam təkrar etdi:

– Üç Gonbulun əmri belədir.

Sarı işıq onu hissələrə bölünmüşdü. Gecələr domirəbənzər müşəmbə şlyapa işıldaırdı.

Heç kimin saraya bir kilometr qalmış yaxınlaşmağa ixtiyarı yoxdur. Bu gün belə əmr verilib. Şəhərdə yaman çaxnaşma var. Burdan o yana getmək olmaz.

– Hə bildim, ancaq mən sarayda olmaıyam.

Doktor əsəbiləşmişdi.

Qvardiyaçı qətiyyətli səsle deyirdi:

– Mən keşikçilərin rəisi kapitan Serepəm. Mən sizi bir addım belə irəli buraxmaram. Atı döndər, – o, əlindəki fənəri yelləderək sürücüyə qışqırdı.

Doktorun halı lap dəyişdi. O şübhə etmirdi ki, onun kim olduğunu, saraya nə üçün getdiyini bilən kimi ona o dəqiqə icazə verəcəklər.

O dedi:

– Mən doktor Qaspar Ameriyəm.

Cavabında gülüş bomba kimi partladı. Dörd bir tərəfdən fənər işığı titrəşdi.

Keşikçilərin rəisi dedi:

– Vətəndaş, bizim belə qarmaqarışq vaxtda, gecənin yarısı zara-fət eləməyə həlmiz yoxdur.

– Mən sizə təkrarən deyirəm: – Mən doktor Qaspar Ameriyəm.

Keşikçilərin rəisinin qəzəbi aşdı. O, hər bir sözü tələsmədən aydın tələffüz etdi, hər sözü dedikcə xəncərini cingildədi:

– Saraya yol tapmaq üçün siz başqa birisinin adından istifadə edirsiniz. Doktor Qaspar Ameri gecələr veyllənmir. Özü də ki, belə qorxulu gecədə. İndi o çox vacib işlə məşguldur, vəliəhd Tuttinin gəlinciyini dirildir. O ancaq səhər tezdən saraya gələcək. Sizi isə bir fırılacaq kimi həbs edirəm.

– Nə? – Bu vaxt doktorun qəzəbi cuşa gəldi. “Nə?” Ona bax, necə olur ki, mənə inanmır. Yaxşı. İndi gəlinciyi ona göstərərəm!”

Doktor əlini uzatdı ki, gəlinciyi götürsün, birdən...

Gəlincik yoxa çıxmışdı. O yatdığı müddətdə gəlincik faytondan düşmüşdü.

Doktorun başının tükləri biz-biz oldu.

Onun ağlından keçdi. “Bəlkə bu gördüyüm yuxudur?” Çox əfsus! Gəlincik, doğrudan da, yox idi.

Keşikçilərin rəisi dişlərini bir-birinə sıxaraq fənər tutan əlinin barmaqlarını oynada-oynada mırıldadı:

– Hə, nə oldu! Rədd olun, görüm! Sizi ona görə həbs etmirəm ki, qocalarla məşğul olmağa vaxtım yoxdur... Rədd ol!

İtaət eləməli oldu. Faytonçu atı döndərdi. Fayton cırıldadı, at finxırdı, dəmir fənərlərin işığı sonuncu dəfə atlandı, yazıq doktor geri qayıtmalı oldu.

O özünü saxlaya bilməyib ağladı. Onunla gör necə kobud danışdılar, ona qoca dedilər, ən pisi də budur ki, o vəliəhd Tuttinin

gəlinciyini itirdi. “Bu o deməkdir ki, mən sözün müstəqim mənasında başımı itirdim”.

Doktor ağlayırdı. Eynəyi tərlədi, doktor heç nə görmürdü. O istədi ki, başını balığın içinə soxsun. Bu ara sürücü atları qovdu. Doktorun bir on dəqiqə qanı qaraldı. Ancaq bir azdan həmişəki ağilla fikirləşməyə başladı.

O fikirləşdi: “Mən hələ gəlinciyi tapa bilərəm. Bu gecə yol keçənlər azdır. Bu yerlərdə həmişə gediş-gəliş az olur. Bəlkə bu vaxt ərzində burdan keçən olmayıb...”

O sürücüyə əmr etdi ki, atı yavaş-yavaş sürsün, yola diqqətlə göz gəzdirməyə başladı.

O hər an soruşurdu:

– Hə nə oldu? Nə oldu?

Sürücü cavab verirdi:

– Heç nə görünmür. Heç nə görünmür.

O gördüyü, doktoru maraqlandırmayan gərəksiz şeyləri sadalayırırdı:

– Çəllək.

– Yox... Yox...

– Yekə, yaxşı bir şüşə parçası.

– Yox.

– Cırıq ayaqqabı.

Doktor get-gedə sakitcə cavab verirdi:

– Yox.

Sürücü çox canfəşanlıq edirdi. O, dörd gözlə hər yere göz gəzdirirdi. Qaranlıqda o elə yaxşı görürdü ki, sanki sürücü yox, okean gəmisinin kapitanı idi.

Sürücü kədərli yoğun səslə deyirdi:

– Gəlincik yoxdur.

– Hə, onda görünür kim isə tapıb. Daha axtarmağın mənası yoxdur... mən burda, bu keçdiyimiz yerdə yatdım. Onda o hələ böyrümdəydi... Ah!..

Doktor təzədən ağlamağa hazırlaşdı.

Sürücü də onun dərddə şərik olub, burnunu bir neçə dəfə çəkdi.

– Nə edək?!

– Ah, heç bilmirəm... Ah, heç təəssvür etmirəm. – Doktor başını əlləri üstə oyub oturmuşdu, dərddən və faytonun təkanlarından yırğalanırdı. O dedi: – Mən bildim. Hə, əlbəttə ki... Hə, əlbəttə ki...

Necə olub ki, əvvəlcədən ağılıma gəlməyib! Qaçıb, gəlincik qaçıb... Məni yuxu aparıb, o da qaçıb. Aydındır. O canlı idi. Mən bunu o dəqiqə hiss elədim. Amma iş bundadır ki, bu mənim Üç Gonbul qarşısında təqsirimi azaltmır.

Bu vaxt doktor yemək istədi. O bir qədər susub sonradan-sonraya ciddiyyətlə dilləndi:

– Mən bu gün nahar etməmişəm. Məni yaxınlıqdakı meyxanaya apar.

Acılıq doktoru sakitləşdirdi.

Onlar qaranlıq küçələrlə çox yol getdilər. Bütün meyxanaçılar qapılarını bağlamışdılar. Bütün gonnallar bu gecəni çox narahat keçirdilər. Onlar qapılarına təzə siyirtmə vurdular, qapılarının ağzına komodları, şkafları yığdılar. Onlar pəncərələrin içinə tük döşəklər və dama-dama yastıqlar yığdılar. Onlar yatmadılar. Gonbul və dövlətli olanların hamısı hücum gecəsini gözləyirdi. Zəncirli itləri səhər tezdən yedirtmədilər ki, sayıq olsunlar, gözlərindən heç nə yayınmasın. Dövlətliyərin və gonnalların ağır əzab-əziyyətli gecəsi başlamışdı. Onlar əmin idilər ki, xalq hər dəqiqə yenidən baş qaldıra bilər. Bir neçə qvardiyaçının Üç Gonbula xəyanət edib vəliəhd Tutinin gəlinciyini deşim-deşim edərək saraydan çıxıb getdikləri xəbəri bir anda şəhərə yayıldı. Bu bütün dövlətliyərin və qarınqulularını narahat etdi.

Onlar əsəbiləşirdilər:

– Cəhənnəm olsun! Biz daha qvardiyaçılara arxayın ola bilmərik. Dünən onlar xalqın üsyanını yatırıdılar, bu gün bir də gördün toplarının lüləsini evlərimizə tərəf tuşladılar. – Doktor Qaspar nahar etmək, dincəlməyə yer tapmaq ümidini itirdi. Ətrafda həyat əlaməti yox idi.

Doktor yalvarışla dilləndi:

– Yəni evə gedim? Evim elə uzaqdır... Acından ölüərəm.

Birdən o qızarmış ot iyi hiss etdi. Hə, xoşagələn qızartma iyi gəlirdi: Yəqin ki, soğanla qoyun eti qızardırıdılar. Sürücü isə elə bu an yaxınlıqda işıq gördü. Ensiz işıq küləkdən yellənirdi.

Bu görən nə idi?

Doktor vəcdlə dilləndi:

– Meyxana olsaydı, nə yaxşı olardı!

Onlar faytonu yaxına sürdülər.

Sən demə bura meyxana deyilmiş.

Balaca evlərdən kənarda, çöllükdə təkərli bir ev var idi.

Ensiz işıq zolağı bu evin möhkəm örtülməmiş qapısı arasından düşürdü.

Sürücü qozlardan düşüb ətrafı gözdən keçirməyə getdi. Doktor işinin tərs getməsinə yaddan çıxarıb xəbərin o trindən ləzzət alırdı. O fısıldayıb, burnu ilə fit çalır, gözlərini qıyırdı. Sürücü qaranlıqdan qışqırdı:

– Əvvəla, mən itlərdən qorxuram! İkinci də, burda pilləkənlər var...

Hər şeyin axırı yaxşı oldu. Sürücü pilləkənlərlə yuxarı qalxıb qapını döydü:

– Ordakı kimdir?

Ensiz işıq zolağı enli, gur işıqsaçan dördkünc zolağa çevrildi. Qapı açıldı. Kəndə bir nəfər göründü. Ətrafdakı bu kimsəsiz qaranlıqda parlaq işıq fonunda o yastı görünürdü, sanki qara kağızdan kəsilmişdi.

Sürücü doktorun yerinə dilləndi:

Bu doktor Qaspar Arneridir. Siz kimsiniz? Bu təkərli ev kimindir?

Kəndə çinli kölgəsi cavab verdi:

– Bura Brizak əminin balaqanıdır! – Kölgə nədənsə sevindi, narahat oldu, əllərini tovladı. – Ağalar, zəhmət olmasa, bura buyurun! Biz çox məmnunuq ki, doktor Qaspar Arneri Brizak əminin balaqanına tərif buyurub.

Hər şeyin sonu xoşbəxtliklə qurtardı! Gecəki əzab-əziyyətə son qoyuldu! Brizak əminin balaqanı var olsun!

Doktor da, sürücü də, at da sığınacaq, şam yeməyi, rahatlıq tapdılar. Təkərli ev qonaqpərvər ev imiş. Brizak əminin səyyar dostəsi burda olurdu. Kim bu adı eşitməmişdi! Kim Brizak əminin balaqanının tamaşasını görməmişdi! Balaqan bütün il boyu tamaşalarını bayram günləri və yarmarkalar keçiriləndə nümayiş etdirirdi. Burada bilsəniz nə cür mahir aktyorlar var idi! Onların tamaşaları çox maraqlı olurdu! Ən başlıcası o idi ki, burda, bu balaqanda kəndirbaz Tibul çıxış edirdi.

Biz artıq bilirik ki, o, ölkənin ən yaxşı kəndirbazı sayılırdı. Biz onun məharətini Ulduz meydanında qvardiyaçıların atəşi altında dəhşətli uçurum üstündən məftilin üzəri ilə keçəndə görmüşük.

Tibul bazar meydanında çıxış edəndə tamaşaçıların – istər böyüklərin, istərsə də balacaların ovuclarının içi el çalmaqdan

qabar-qabar olardı. Dükəncilər də, dilənçi qarılar da, məktəblilər də, əsgərlər də – hamı söylə onu alqışlayırdılar. İndi iş bundadır ki, dükandarlar, şıq geyimli adamlar onu vəcdlə alqışlamaqlarına peşman idilər!

Brizak əminin balaqanı yetim qalmışdı. Gimnast Tibul onu tərk etmişdi.

Doktor Qaspar Tibulun başına nə gəlidiyi barədə bir söz demədi. Vəliəhd Tuttinin gəlinciyindən də heç nə demədi.

Doktor balaqanda təkərli evin içində nələr gördü? Onu torşəkili qızıl məftillə tutulmuş al-qırmızı üçbucaqlardan bəzək vurulmuş iri türk təbilinin üstündə oturmuşdular. Vaqona oxşar ev kətan parça arakəsmələrlə bir-birindən ayrılmış bir neçə otaqdan ibarətdi. Gecədən xeyli keçmişdi. Balaqanın sakinləri yatmamışdılar. Qapını açan çimli kölgəsinə bənzər siz bilən kim olsa yaxşıdır, qoca kloun. Adı Avqust idi. O, bu gecə növbətçi idi. Doktor kiçik balaqana yaxınlaşanda, Avqust özü üçün şam yeməyi hazırlayırdı. Bu, doğrudan da, soğanla qovrulmuş qoyun eti idi.

Doktor təbilin üstündə oturub içəriyə göz gəzdirdi. Yeşiyin üstündə ağ neftlə yanan çırağ var idi. Divarlardan ağ, çəhrayı papiros kağızı çəkilmiş çənbərlər, parıldayan metal dəstəkli zol-zol qırmanclar, rəngbərəng qurama geyimlər, üstünə qızılı dairələr tikilmiş çiçək, ulduz çəkilmiş kostyumlar asılmışdı.

Divarlardan maskalar baxırdı. Bəzisinin buynuzu vardı, bəzilərinin burnu türk başmağına oxşayırdı, bəzilərinin isə ağzı qulağının dibinə çatırdı. Bir maska başqalarından pələ qulaqları ilə fərqlənirdi. Ən gülməlisi bu idi ki, qulaqlar insan qulaqları olsa da palaz boyda idi.

Küncdə, qəfəsə balaca, qərribə bir vəhşi heyvan var idi. Divarlardan birinə divar boyu uzun taxta stol qoyulmuşdu. Onun üzərində güzgü asılmışdı. Onacan olardı. Hər güzgünün qabağında öz ərintisi ilə, stearinlə stola yapışdırılmış şam vardı. Şamlar yanırdı. Stolun üstündə xırda qutular, kiçik kistlər, boyaqlar, pudra yastığı, pariklər, çəhrayı pudra var idi, rəngbərəng xırda gölməçələr quruyurdu.

Təlxək dedi:

– Biz bu gün qvardiyaçıların əlindən qaçıb qurtulmuşuq. Siz bilirsiniz də, gimnast Tibul bizim aktyorumuz idi. Qvardiyaçılar istədilər bizi tutsunlar, onlar elə bilirdilər ki, biz onu gizlətmışıq.

Qoca təlxəyin qanı çox qara idi.

– Biz özümüz də gimnast Tibulun harda olduğunu bilmirik. Onu yəqin ki, ya öldürüblər, ya da ki, dəmir qəfəsə salıblar.

Kloun ah çəkir, ağ başını yırğalayır. Qəfəsədəki vəhşi heyvan doktora pişik gözləri ilə baxırdı.

Kloun deyirdi:

– Təəssüf ki, siz yanımıza çox gec gəlmisiniz. Biz sizi çox istəyirik. Siz bizi sakitləşdirərdiniz. Biz bilirik ki, siz yurdsuz-yuvasızların, xalqın dostusunuz. Sizin yadınıza bir şey salmaq istəyirəm. Biz Öküz Ciyəri bazarında tamaşa verərdik. Bu, keçən baharda olmuşdur. Mənim qızım mahnı oxuyurdu.

– Hə, hə... – doktor yadına salırdı. Birdən o qərribə narahatçılıq hiss elədi.

– Yadınızdadır? Siz onda bazarda idiniz. Bizim tamaşaya baxırdınız. Mənim qızım gonbul dvoryanın mədesinə düşməkdənsə sobada yanib kül olmağı üstün tutan piroq haqqında mahnı oxuyurdu.

– Hə... hə... yadımdadır... Gerisini danış!

– Bu mahnı adlı-sanlı bir qarının xoşuna gəlmədi. O, özünün yekəburun nökrələrinə əmr etdi ki, qızımın qulaqlarından çəksinlər.

– Hə, yadımdadır. Mən işə qarışdım, nökrələri qovaladım. Xanım məni tanıyıb xocalət çəkdi. Düz deyirəm?

– Hə, sonra siz çıxıb getdiniz, mənim qızım dedi ki, əgər adlı-sanlı xanımın nökrələri onun qulağından dartsaydılar, o yaşaya bilməzdi... Siz onu xilas etdiniz. O bunu heç vaxt unutmayacaq.

Doktor soruşdu:

– Bəs indi qızınız hanı? – doktor çox həyəcanlanırdı.

Bu vaxt qoca kloun kətan arakəsməyə yaxınlaşıb qızı çağırırdı. O, qərribə bir ad dedi, cəmisə iki səs tələffüz etdi, sanki çətinliklə açılan balaca, girdə taxta qutunu açdı.

– Suok! – dedi.

Bir neçə saniyə ötdü. Sonra kətan arakəsmə qaldırdı, dağınıqtelli bir qız başını aşağı əyərək boylandı. O, doktora altdan-yuxarı diqqətlə və bic-bic baxırdı.

Doktor başını qaldırıb baxanda yerində quruyub qaldı, bu vəliəhd Tuttinin gəlinciyi idi!

ÜÇÜNCÜ HİSSƏ

SUOK

VIII FƏSİL

BALACA AKTRİSANIN ÇƏTİN ROLU

Hə, sözsüz ki, bu o idi.

Ancaq o bura hardan gəlib çıxmışdı? Möcüzədir! Nə möcüzə e? Doktor Qaspar çox gözəl bilirdi ki, möcüzə olmur. O bu qərara gəl-di ki, ona kələk gəliblər. Gəlincik canlı imiş, o faytonda ehtiyatsız-lıq edib yatanda, gəlincik sözə qulaq asmayan qız kimi qaçıb aradan çıxmışdı.

O ciddiyyətlə dedi:

– Gülümsünməyin adı yoxdur! Sizin üzə gülməyiniz təqsirinizi azaltmır. Görürsünüz, tale sizin cəzanızı vermişdir. Mən sizi tap-maq mümkün olmayan yerdə çox təsadüfən tapdım.

Gəlincik gözlerini bərəltədi. Sonra o, balaca dovşan kimi kirpiklərini döydü, özünü itirib kloun Avqusta baxdı. O da ah çəkdi.

– Kimsiniz, düzünü deyin!

Doktor bacardıqca ciddiyyətlə soruşdu. Ancaq gəlincik elə sevimli idi ki, ona adamın qəzəbi də tuta bilmirdi.

Qız dedi:

– Bax, görürsünüz, siz məni unutmusunuz. Mən Suokam.

Doktor təkrar etdi:

– Su-ok... Amma siz vəliəhd Tuttinin gəlinciyisiniz!

– Nə gəlincik! Mən adicə qızam...

– Nə?.. Siz özünüzü belə göstərsiniz!

Gəlincik arakəsmənin dalından çıxdı. Çıraqları onu yaxşıca işıq-landırdı. O, dağınıqsaçlı başını yana əyib gülümsünürdü. Saçlarının rəngi balaca boz quşların lələkləri rəngində idi.

Qofosdəki tüklü vəhşi heyvan qıza çox diqqətlə baxırdı.

Doktor Qaspar özünü lap itirmişdi. Bir azdan oxucu bütün bu sirrə bələd olacaq. Ancaq biz oxucunu doktor Qaspar Arnerinin diq-qətli nəzərindən yayınan bir şeyə cəlb etmək istəyirik. İnsan həyəcanlı olanda çox vaxt, yaşlılar demişkən, açıq-aydın cəhətləri nəzərdən qaçırır.

Bu cəhətlər ondan ibarət idi ki, indi balaca balaqanda gəlinciyin görkəmi tamamilə başqa idi.

Onun ala gözləri şən-şən parıldayırdı. İndi o, ciddi və diqqətli görünürdü, onun kədərindən əsər-əlamət qalmamışdı. Əksinə, siz deyərdiniz ki, bu özünü utancaq göstərən nadinc qızıdır.

Sonra da ki, onun əvvəlki çox gözəl çəhrayı ipəkdən tikilmiş qızılı qızılğülləri, krujevası, pərəkləri olan paltarı, gözəl geyim-kecimi bəs necə olmuşdu, belə geyinən hər bir qız şahzadə qıza bənzəməsə də hər halda yolka oynadığına oxşayırdı? İndi təsəvvür edin ki, gəlincik çox sadə geyinmişdi. Sizə elə gəlməsin ki, bu sadə geyimdən gəlincik kifir görünürdü. Əksinə, bu geyim-kecim ona çox yaraşırdı. Elə səliqəsiz adamlar olur ki, əvvəlcə adam onların üzünə belə baxmaq istəmir, sonradan isə diqqətlə baxanda bu fikrə gəlir ki, belə səliqəsiz qız hər cür şahzadə qızdan sevimlidir, bir də ona görə ki, şahzadələr hərdən qurbağaya çevrilirlər, ya da ki, qur-bağalar dönüb şahzadə olur.

Ən maraqlısı bu idi ki, sizin yadınızdadır ki, vəliəhd Tuttinin gəlinciyinin sinəsində dəhşətli qara yaralar var idi. İndi bu yaralar yoxa çıxmışdı.

Bu şən, sağlam gəlincik idi.

Ancaq doktor Qaspar heç nə hiss etmədi. Bəlkə də bir an sonra o hər şeydən baş çıxaracaqdı, ancaq elə bu an kimse qapını taqqu-latdı. Bu vaxt işlər lap dolaşdı. Zənci balaca balaqanın içinə daxil oldu.

Gəlincik ciyildədi. Qəfəsdəki vəhşi heyvan pişik yox, daha qərribə bir heyvan olsa da fınxırdı.

Biz artıq zəncinin kim olduğunu bilirik. Adi Tibuldan zənci düzəldən doktor Qaspar da bunu bilirdi. Ancaq ondan başqa heç kəs bu sirri bilmirdi. Qarışıqlıq bir beş dəqiqə çəkdi. Zənci özünü çox abırsız şəkildə aparırdı. O, gəlinciyi qucağına aldı, havaya qaldırdı, yanaqlarından, burnundan öpməyə başladı, gəlincik yanaqlarını, bur-nunu qırağa elə çəkirdi ki, öpən zəncini sapdan asılan almanı yemək istəyən adama bənzətmək olardı.

Qoca Avqust, – ya caninin boynunu vurdurmaq istəyən, ya da onu canlı siçanı qədsiz yeməyə məcbur etmək istəyən Çin imperatoru kimi, – qorxudan başını itirib gözlərini yumdu, gəlinciyin ayağındakı ayaqqabı çıxıb çırağa dəydi. Çırağ çevrilib söndü. Qaranlıqlaşdı. Dəhşət son həddinə çatdı. Bu vaxt hamı gördü ki, səhər açılır. Yarıqlardan işıq düşürdü.

Doktor Qaspar dedi:

– Artıq səhər açılıb, mən vəliəhd Tuttinin gəlinciyi ilə Üç Gonbulun sarayına getməliyəm.

Zənci qapını itələdi. Küçədən boz işıq içəri düşdü. Kloun əvvəlki kimi yerində oturub qalmışdı, gözləri bağlı idi. Gəlincik arakəsmənin dalında gizləndi.

Doktor Qaspar tələm-tələsik Tibula işin nə yerdə olduğunu başa saldı. O vəliəhd Tuttinin gəlinciyinin başına gələn hadisədən, onun aradan çıxmasından, indi bu kiçik balaqanda xoşbəxtcösünə tapılmasından danışdı.

Gəlincik arakəsmənin dalından qulaq asırdı. Qız təəccüblənirdi: “O, ona Tibul deyir. Bu hardan Tibul oldu. Bu dəhşətli zəncidir. Tibul gözəl, ağdərilidir, bu isə qaradır...”

Bu vaxt gəlincik boylanıb baxdı. Zənci qırmızı tumanının cibindən uzunsov şüşə çıxartdı, ağzını açdı, şüşə sərcə kimi cıkkıldadı, şüşədən üstünə nə isə qərribə sulu bir şey tökməyə başladı. Bir saniyədən sonra möcüzə baş verdi, zənci ağardı, gözəlləşdi. Şübhə ola bilməzdi. Bu, Tibul idi.

Gəlincik:

– Ura! – qışqırıb arakəsmənin dalından özünü birbaşa Tibulun boynuna atdı.

Həç bir şey görməyən klouna elə gəldi ki, çox dəhşətli bir hadisə baş vermişdir, oturduğu yerdən aşağı düşüb yerində hərəkətsiz qaldı. Tibul onun şalvarından tutub qaldırdı.

İndi gəlincik dəvət-zad gözləmədən Tibulu öpdü. O sevindi-yindən boğazı tutula-tutula deyirdi:

– Bax, buna varam! Necə olub ki, sən belə qara olmusan? Mən səni tanımadım.

Tibul ciddiyyətlə dedi:

– Suok!

Qız cold onun enli sinəsindən aşağı atılıb əsl qalay əsgər kimi qarşısında fərağat dayandı. Suok məktəbli kimi soruşdu:

– Nədir?

Tibul əlini onun dağımısaçlı başına qoydu. Qız ala gözlərini qaldırıb aşağıdan yuxarı bəxtəvər-bəxtəvər ona baxdı.

– Sən doktor Qasparın nə dediyini eşitdin?

– Bəli. O dedi ki, Üç Gonbul ona tapşırıb ki, vəliəhd Tuttinin gəlinciyini sağaltsın. O deyir ki, bu gəlincik onun faytonundan qaçıb, o deyir ki, bu gəlincik mənəm.

Tibul dedi:

– O səhv edir. Doktor Qaspar, sizə söz verirəm ki, bu gəlincik deyil. Bu mənim balaca dostum, rəqqasə Suokdur, sirkdə ən etibarlı yoldaşımıdır.

Gəlincik sevindi:

– Düzdür! Axı biz dəfələrlə sən ilə məftilin üstü ilə gəzmışıq.

Tibul ona əsl dost dediyi üçün qız özünü çox xoşbəxt sayırdı.

Qız yanağını onun əlinə sürtüb pıçıltı ilə dedi:

– Əzizim!

Doktor soruşdu:

– Necə? Doğrudanmı, bu canlı gəlincikdir? Deyirsiniz Suokdur?.. Hə, hə! Doğrudan da! İndi açıq-aydın görürəm. Yadıma düşür. Mən axı bu qızı bir dəfə görmüşəm. Hə... Hə... Mən onu kötökləmək istəyən qarının nökrələrinin əlindən aldım.

Bu vaxt doktor əllərini bir-birinə vurdu.

– Ha-ha-ha! Hə də, əlbəttə ki. Vəliəhd Tuttinin gəlinciyinin sifəti mənə ona görə tanış gəlirmiş. Bu çox qərribə oxşarlıqdır, eləndə buna fenomen deyirlər.

Hər şey hamının sevincinə rəğmən aydınlaşdı. Hava get-gedə lap açılırdı! Həyot-bacada xoruzlar banlamağa başladı.

Bu vaxt doktorun qanı təzədən qaraldı.

– Hə, bütün bunlar çox yaxşıdır. Bu, o deməkdir ki, vəliəhd Tuttinin gəlinciyi itib, mən onu, doğrudan da itirmişəm.

Tibul qızı bağrına basaraq dedi:

– Bu o deməkdir ki, siz onu tapmışınız.

– Ne-c-cə?

– Belə. Suok, sən mən deyənləri başa düşürsən, ya yox.

Suok yavaşca dilləndi:

– Əlbəttə.

Tibul soruşdu:

– Doğrudan?
– Əlbəttə ki, – deyib gəlincik gülümsündü. Doktor heç nə başa düşmədi.

– Bazar günləri camaatın qarşısında biz tamaşa göstərəndə sən mənə qulaq asırdın, ya yox? Sən zol-zol körpünün üstündə olurdun. Mən deyəndə ki, “Alle!” – Sən məftilin üstünə çıxıb mən tərəfə gəlirdin. Mən səni yolun ortasında camaatın başı üstündə gözləyirdim. Mən bir dizimi qabağa verib yenə sənə “Alle!” deyirdim, sən də dizimin üstünə çıxıb çiynimə qalxırdın... Qorxurdun?

– Yox. Sən mənə “Alle!” deyirdin, bilirdim ki, heç nədən qorxmayım, sakit olum.

Tibul dilləndi:

– Bax indi, sənə deyirəm: “Alle!” Sən gəlincik olacaqsan.

– Mən gəlincik olacağam.

Doktor Qaspar soruşdu:

– O gəlincik olacaq? Bu nə deməkdir?

Oxucu, çox güman siz məni başa düşdünüz! Siz doktor Qaspar kimi bir o qədər narahatçılıq keçirməmişiniz, bir o qədər də mat qalmamısınız, siz ona görə də daha sakitsiniz, işin nə yerdə olduğundan daha tez baş açarsınız.

Bir şeyi fikirləşin ki, doktor indiyədək ağıllı-başlı yatmamışdı. Onun dəmir kimi orqanizminin möhkəmliyinə adam lap mat qalır. Xoruzların ikinci banı çatmamış hər şey qərara alındı. Tibul hərtərəfli hərəkət planı cızdı.

– Sən Suok, artistkasan. Mənə belə gəlir ki, balacılığına baxmayaraq, pis artist deyilsən. Yazda bizim kiçik balaqanda “Səfeh kral” pantomimasının tamaşası veriləndə sən Qızıl kələm özəyi rolunu gözəl oynadın. Sonra balet tamaşasında köçürülmə şəkil rolunu gözəl ifa etdin, sonra dəyirmançının çaynikə çevrilməsini çox gözəl göstərdin. Sən hamıdan yaxşı oynayırsan, hamıdan yaxşı oxuyursan, yaxşı fantaziyan var, ən vacibi isə budur ki, sən qoçaq və ağıllı qızsan.

Suok sevincindən pörtünüşdü. Belə təriflərdən sonra sıxılmağa başladı.

– Hə, beləliklə sən vəliəhd Tuttinin gəlinciyyənin rolunu oynamalısən.

Suok əl çalıb hamını – Tibulu da, qoca Avqustu da, doktor Qasparı da növbə ilə öpdü.

Tibul sözüne davam etdi:

– Dayan, sənə hələ deyiləsi sözüm var. Sən bilirsən silahqayıran Prosperonu Üç Gonbulun sarayında dəmir qəfəsə salıblar. Sən gerek silahqayıran Prosperonu azad edəsən.

– Qəfəsi açmalıyam?

– Hə. Mən Prosperoya saraydan qaçmaqda kömək edəcək, xəlvət bir yola belədem.

– Hə. Orada yeraltı yol var.

Bu vaxt Tibul oynacaq hava şarları satandan danışdı.

– Bu yolun başlanğıcı hardasa qazanın içindədir, qazan da saray mətbəxindədir. Sən bu yolu taparsan.

– Yaxşı.

Günəş hələ doğmamışdı, ancaq quşlar oyanmışdılar. Balaca balaqanın qapısından görünən ot çəmənlikdə göyərmişdi.

İşıqda qəfəsdəki vəhşi heyvanın adicə tülkü olduğu məlum oldu.

– Vaxtı itirməyə! Yolumuz uzadır.

Doktor Qaspar dedi:

– Siz indi paltarlarınızın ən gözəlini seçməlisiniz...

Suok bütün geyimlərini gətirib gəldi. Bunlar çox qəşəng idi, çünki onları Suokun özü tikmişdi. Qızın istedadlı artistka kimi gözəl zövqü var idi.

Doktor bu rəngbərəng bir qucaq pal-paltarı çox götür-qoy etdi: O dedi:

– Məncə bu paltar lap yaxşıca yarayar. Bu, zərbə almış gəlinciyyənin əynindəki pal-paltardan pis deyil. Onu geyinin!

Suok geyindi. Doğən günəşin şəfəqləri altında qızın geyim-kecimi elə gözəl idi ki, dünyanın heç bir ad günü qeyd edilən qızı ona tay ola bilməzdi. Paltarı çəhrayı idi. Bəzən Suok bir hərəkət edəndə adama elə gəlirdi ki, qızılı yağış yağır. Paltar parıldayır, xışıldayır, ətir saçır.

Suok dedi:

– Mən hazır.

Xüdəhafizləşmək bir dəqiqə çəkdi. Sirkdə çıxış edənlər göz yaşları xoşlamırlar. Onlar tez-tez riskə gedirlər. Bundan başqa, paltarı əzməmək üçün möhkəm qucaqlaşmaq olmazdı.

Qoca Avqust:

– Tez qayıt! – deyib ah çəkdi.

– Mən də fəhlə məhəllələrinə gedirəm. Biz gerək qüvvələrimizi sayaq. Məni fəhlələr gözləyir. Onlar xəbər tutublar ki, mən sağ-salamatam, azadlıqdayam.

Tibul plaşa бүрүндү, başına kənarları enli şlyapa qoydu, qara eynək taxdı, “Qahirəyə yürüş” pantomimasındakı paşanın kostyumunun burnunu taxdı.

Onu bu şəkildə tanımaq olmazdı. Düzdür, iri burun onu eybə-cərləşdirdi, ancaq əvəzində tanınmaz oldu.

Qoca Avqust kəndə ayaq saxladı. Doktor, Tibul və Suok balaca balaqandan çıxdılar.

Gündüz başlanırdı.

Doktor onları tələsdirirdi:

– Tez olun! Tez olun!

Bir dəqiqədən sonra o Suokla faytona mindi.

O soruşdu:

– Siz qorxmursunuz?

Suok cavabında gülümsündü. Doktor onun alından öpdü.

Küçələrdə hələ də heç kəs gözə dəymirdi. İnsan səsi çox az hallarda eşidilirdi. Birdən bərkdon it hürməsi eşidildi. Sonra it zingildəyib mırıldandı, sanki olindən sümüyünü alırdılar. Doktor faytondan boylandı.

Təşəvvür edirsinizmi, bu, pohləvan Lapitupu dişləyən it idi! Bu sanki az imiş.

Doktor başqa bir şey də gördü. İt bir nəfərlə didişirdi. Əynində qəşəng qəribə kostyum olan balacabaşlı, çəyirtgəyəbənzər uzun arıq adam çəhrayı, qəşəng, nəsə bir şeyi dartışdırıb alırdı. Dörd bir tərəfə çəhrayı əsgə parçaları uçurdu.

İnsan iti üstələdi. O, qənimətini itin ağzından aldı, sinəsinə sıxıb elə birbaşa doktorun faytonla gəldiyi tərəfə qaçdı.

O, faytonla bərabərləşəndə doktorun arxasından boylanan Suok dəhşətli bir şey gördü. Bu qəribə adam qaçmırdı, balet rəqqası kimi ayağını yerə bir balaca vurub zərif sıçrayışlarla tullanırdı. Yaşıl frakının ötekləri onun dalınca yel dəyirmanının qanadları kimi uçurdu. Sinəsində qara yaralar olan bir qız qucağındaydı.

Suok qışqırdı:

– Bu mənəm!

O özünü faytonun küncünə verdi, üzünü məxmər balışın içində gizlətdi.

Qışqırıq səsi eşidən oğru dönüb baxdı, indi doktor Qaspar oğrunun rəqs müəllimi Razdvatris olduğunu gördü.

IX FƏSİL

YAXŞI İŞTAHASI OLAN GƏLİNCİK

Vəliəhd Tutti artırmada idi. Coğrafiya müəllimi durbinnə baxırdı. Vəliəhd Tutti tələb edirdi ki, kompas gətirsinlər. Ancaq bu artıq idi.

Vəliəhd Tutti gəlinciyn gəlişini gözləyirdi. Həyəcədən o bütün gecəni bərk və şirin yuxuya getmişdi.

Eyvandan şəhər darvazasından saraya aparan yol görünürdü. Şəhərin üzərində doğan günəş yola baxmağa mane olurdu. Vəliəhd ovcunu gözlərinin üstünə gətirir, gözlərini qıyır, çox təəssüf edirdi ki, səbir gətirmək olmaz.

Coğrafiya müəllimi deyirdi:

– Hələ heç kəs görünmür.

Ona bu məsuliyyətli işi ona görə tapşırıbmışdılar ki, o, ixtisasına görə fəzada, üfüqdə hərəkət edən nöqtələrdən və hər cür belə şeylərdən yaxşı baş çıxarırdı.

Tutti üst-üstdən deyirdi:

– Bəlkə görünür?

– Mənimlə həccət etmə. Durbindən başqa mənim biliyim, əşyalar haqqında dəqiq təşəvvürüm var, bax, latın dilində çox gözəl, ancaq çətin yadda qalan adı olan yasəmən kollarını görəəm. Ondan o yana körpünü və dövrəsindəki kəpənlər uçan qvardiyaçıları görəəm, sonra yenə yol görünür... Dayan! Dayan!..

O, durbini hərlədi. Vəliəhd Tutti ayaq barmaqlarının ucuna qalxdı. Ürəyi ağzına gəldi, sanki o dərslərini öyrənməmişdi.

Müəllim dedi:

– Bəli.

Bu vaxt saray parkından yola üç atlı düşdü. Bu, yolda görünən faytonun qabağına çapan keşikçilərin rəisi kapitan Bonaventura və keşikçilər idilər.

Vəliəhd:

– Ura! – deyərək elə borkdən qışqırdı ki, uzaq kəndlərdə qazlar səs-səsə verdi.

Gimnastika müəllimi eyvanın altında hazır dayanmışdı ki, vəliəhd sevindiyyindən eyvanın daş hasarından aşıb yıxılsa onu tutsun. Beləliklə, doktor Qasparın faytonu saraya yaxınlaşdı. Coğrafiya müəlliminin durbini və elmi bilikləri artıq idi. Artıq hamı faytonu və ağ atı görmüşdü.

Xoşbəxt dəqiqələr! Fayton axırıncı körpünün yanında dayandı. Qvardiyaçıların keşikçi dəstəsi aralandı. Vəliəhd əllərinin iksini də yellədir, atılıb düşür, qızılı saçları tərponirdi. Axırdan-axıra o arzusunda olduğu şeyi gördü. Balacaboy bir adam yöndəmsiz şəkildə qocayana yeriyərək faytondan düşdü. Qvardiyaçılar xəncərlərindən hörmətlə yapışaraq hərbi təzim etdilər, uzaqda ayaq saxladılar. Balacaboy kişi faytondan çəhrayı tər gül demətinə bənzər, dövrəsinə lent sarınmış qəşəng bir gəlincik çıxartdı.

Göyərən səhər səması altında günəşin və otların işıq saçdığı bundan gözəl mənzərə təsəvvür etmək olmazdı.

Bir dəqiqədən sonra gəlincik artıq sarayda idi. Görüş belə oldu. Gəlincik başqasının köməyi olmadan yeriyirdi.

Suok öz rolunu çox gözəl oynayırdı. Əgər o əsl gəlinciklərin arasına düşsəydi, heç şübhəsiz ki, onlar onu gəlincik biləcəkdilər!

Qız sakit idi. O gördü ki, rolunun öhdəsindən yaxşı gəlirdi.

O fikirləşirdi: “Bundan da çətin işlər olur, məsələn, yanar lam-pa ilə jonqlyorluq etmək, ya da ki, ikiqat salto-mortale¹ etmək...”

Suok sirkdə bütün bunları edirdi.

Bir sözle, Suok qorxmurdu. Bu oyun, hətta onun xoşuna gəlirdi. Doktor Qaspar daha çox həyəcan keçirirdi. O, Suokun dalınca yeriyirdi. Qız ayaq barmaqları ucunda yeriyən balerina kimi xırda addımlar atırdı. Paltarları titrəyir, əsir, xışıldayırdı.

Parket döşəmə göz qamaşdırırdı. Qızın əksi döşəməyə çəhrayı bulud kimi düşürdü. O, parket döşəmənin parıltısından uzun, güzgülərin işığından enli, əslində olduğundan böyük görünən salonlarda çox balaca görünürdü. Baxana elə gəlirdi ki, bu balaca gül səbət nəhəng sakit sulara üzür.

¹ Salto-mortale – havada mayallaq aşmaq

O, keşikçilərin, ona heyran-heyran tamaşa edən meşin və dəmir geyimli adamların, ömründə ilk dəfə gülümseyən məmurların yanından ötüb-keçirdi.

Onlar qızın qarşısında geri çəkildilər. Sanki o, öz ixtiyarında olan sarayın qapısından içəri ayaq qoyan xanım idi.

Ortaliğa möhkəm sükut çökdü, bu sükut içində onun addım səsləri eşidildi, bu səslər güllərin ləçəyi döşəmənin üstünə düşəndə çıxartdığı səsdən yüngül idi. Yuxarıdan enli pilləkənlə Suok kimi balaca, üz-gözü gülən vəliəhd Tutti aşağı düşürdü.

Onlar bir boyda idilər.

Suok ayaq saxladı.

Qızın fikrindən keçdi. “Vəliəhd Tutti bu imiş!” Onun qabağında hirsli qıza oxşar alagöz, bir qədər kədərli, pırtlaşıqsacılı, başını yana əymiş bir oğlan durmuşdu.

Suok Tuttinin kim olduğunu bilirdi. Suok Üç Gonbulun da kim olduğunu bilirdi. Qız bilirdi ki, Üç Gonbul yoxsul, ac xalqın əldə etdiyi bütün dəmiri, bütün kömürü, bütün taxılı özlərinə götürmüşdülər. Nökərlərinə balaca Suoku döydürmək istəyən adlı-sanlı qarı yaxşı yadında idi. O bilirdi ki, bütün bunlar: Üç Gonbul, adlı-sanlı qarılar moda ilə geyinənlər, silahqayıran Prosperonu dəmir qəfəse salan və onun dostu gimnast Tibulu tutmaq istəyən qvardiyaçılar hamısı bir-birinin tayıdır.

Qız saraya gələndə elə bilirdi ki, vəliəhd Tutti adlı-sanlı qarı kimi iyrənc olacaq, onun ancaq uzun moruq rəngli homişə bayıra çıxartdığı dili olacaq. Ancaq qız nədənsə heç bir nifrət hiss etmədi. Onu gördüyünə qız sevindi.

Qız ona şən ala gözləri ilə baxırdı.

Vəliəhd Tutti əlini uzadıb soruşdu:

– Gəlincik, sən sən?

Suokun canına qorxu düşdü: “Görən nə edim? Məgər, gəlinciklər danışır? Ah, mənə başa salan olmadı... Mən qvardiyaçıların doqram-doqram etdiyi gəlinciyn özünü necə apardığını bilmirəm...”

Doktor Qaspar qızın dadına çatdı.

O, təntənə ilə dilləndi:

– Canab vəliəhd, mən sizin gəlinciyni müalicə etdim. Gördüyünüz kimi mən onu nəinki heyata qaytardım, onu daha qəşəng etmişəm. Gəlincik sözsüz ki, yaxşılaşıb, bundan başqa, onun təzə gözəl

paltarı var, ən yaxşısı da budur ki, sizin gəlinciyə danışmağı, mahnı bəstələməyi və rəqs etməyi öyrətmişəm.

Vəliəhd yavaşcadan dedi:

– Nə böyük xoşbəxtlikdir!

Suok qərara aldı: “İşə başlamaq lazımdır!”

Bu vaxt Brizak əminin balaca balaqanının kiçik aktrisası təzə səhnədə ilk dəfə çıxış etdi.

Bu səhnə sarayın əsas salonu idi. Tamaşaçı çox idi. Onlar dörd bir tərəfdən pilləkənlərin üstünə, keçidlərdə xor oxunan yerlərə yığılmışdılar. Onlar girdə pəncərələrdən boylanır, eyvanlara doluşur, yaxşı görmək və eşitmək üçün sütunların üstünə dırmaşırdılar.

Müxtəlif rəngli saçlar və rəngbərəng kürəklər parlaq gün işığında rəngdən-rəngə çalır. Suok ona ürəkdən gülümsəyən çoxlu sifətlər görürdü.

Aralı qalmış barmaqlarından, nişasta axıb tökülən kimi, şirin qırmızı şirələr, ya da qəhvəyi yağlı souslar axan aşpazlar, meymun kimi cildini dəyişib özünü xoruz şəklinə salmış rəngbərəng naxışlı mundirli nazirlər; ensiz frak geymiş balaca koppuş musiqiçilər, saray xanımları və onların kavalərləri, qozu çıxmış, uzunburun alimlər, miniklə gedən, ağasını piyada müşayiət edən kəkilli qasidlər, nazirlərdən pis geyinməyən nöqərlər, qulluqçular.

Bütün bu kütlə hara oldu özünü o yerə soxurdu.

Hamı susurdu. Hamı nəfəsini dermədən sakitcə, on iki yaşlı qıza yaraşan ləyaqətlə bu yüzlərcə tamaşaçıya baxan balaca çəhrayı rəngli məxluqa tamaşa edirdi. O heç özünü itirmirdi. Bu tamaşaçıların heç nəyi Suokun hər gün meydanda tamaşa göstərdiyi tamaşaçılardan artıq deyildi. O tamaşaçılar – avaralar, əsgərlər, aktyorlar, şagirdlər, balaca alverçilərdi. Suoklar onlardan heç qorxmurdu. Onlar deyirdilər:

– Suok dünyanın ən yaxşı aktyorudur!..

Onun xalçası üstünə sonuncu qəpik-quruşlarını atırdılar. Bir iş də var ki, bu qəpik-quruşa ciyərli pirojki almaq olardı, bu pirojki corabtoxuyanın həm səhər yeməyi, həm naharı, həm də şam yeməyini əvəz edirdi.

Bu vaxt Suok özünün gəlincik rolunu oynamağa başladı.

O, ayaq barmaqlarının ucunu bir-birinə yaxınlaşdırdı, ayaq barmaqlarının ucuna qalxdı, dirsəkdən bükülmüş əllərini üzünə

qaldırdı. Çin mandarinləri kimi iki çeçələ barmağını tərpətdi, mahnı oxumağa başladı. Bu vaxt qız musiqinin ahənginə uyğun olaraq başını sağa, sola əsdirirdi.

Qız nazla, bic-bic gülümsünürdü. Ancaq o bütün vaxtı çalışırdı ki, gözləri gəlincik gözləri kimi girdə və enli olsun.

O belə oxuyurdu:

Onun bu təcrübəsi
Elmə tanış deyildi.
Görün bu doktor Qaspar
Dördümi hardan bildi?!
Məni necə dirilti?
İnanmıram gözümə,
Bax, gör necə heyranam
İndi özüm-özümə.
Çəkildi azar-bezar,
Güldü ömür gülşənim.
Üzümə baxan deyər
Heyatım şəndi mənim,
Ömrüm boyu tolesdim,
Yol keçib, mənzil kəsdim.
Sənə çatmaqda gördüm
Ömrün-günün dadını.
Unutma öz bacının
İncə – Suok adını!
Mən təzədən dirildim,
Sakitlikdə uyudum,
Səni yuxuda gördüm,
Nəfəs aldım bir udum.
Şalabəyə dönmüşdü –
Tellərim çağlayırdı,
Kırpiklərin əsirdi,
Sən mənə ağlayırdın.
Qərarımı kəsirdin;
Sənə çatmaqda gördüm
Ömrün-günün dadını.
Unutma öz bacının
İncə – Suok adını!

Tutti yavaşcadan təkrar etdi:

– Suok.

Oğlanın gözləri yaşla dolu idi, göz yaşından gözləri sanki iki yox, dörd idi. Gəlincik mahnısını oxuyub qurtardı, təzim etdi. Salon-dakılar heyranlıqla əl çaldılar. Hamı hərəkətə gəldi, başlarını tərəpətilər, damaqlarını marçılatdılar.

Doğrudan da, mahnının musiqisi belə cavan səs üçün kədərli olsa da çox gözəl idi, səs özünü elə zərif idi ki, sanki gümüş və şüşə boğazdan gəlirdi.

Sakitlikdə dirijorun sözləri eşidildi:

– Qız mələk kimi oxuyur.

Əyanlardan biri ordenlərini səsləndirə-səsləndirə dedi:

– Ancaq mahnısı bir qədər qəribədir.

Bununla tənqid başa çatdı. Üç Gonbul salona daxil oldu. Cama-atın yığılmasından xoşları gəlməyə bilərdi. Hamı özünü qapılara atdı. Ara qarışıqlıqda aşpaz moruq şirəli barmaqlarını aralayıb gözəlin küreyinə çəkdi. Gözəl çığırdı, bu vaxt məlum oldu ki, dişləri protez imiş, çünki dişləri düşdü. Gonbul qvardiya kapitanı kobud, yaraşsız uzunboğaz çəkməsini onun dişləri üstünə qoydu.

Dişlərin sınığı təşrifat məmurunun əl-ayağına dolaşdı, o elə bu an söydü.

– Hər yerə qoz töküblər! Əl-ayaq altda qalıb çatırdıyır! Biabır-çılıqdır!

Protez dişlərini itirən qışqırmaq istədi, hətta əllərini yuxarı qal-dırdı, – ancaq çox əfsus ki, süni dişləri ilə bərabər səsi də batdı. O ancaq nəse anlaşılmaz bir söz fısıldadı.

Bir dəqiqədən sonra salonda artıq adam yox idi. Təkcə məsul adamlar qaldı.

Budur, Suok və doktor Qaspar Üç Gonbulun hüsurunda görün-dülər.

Üç Gonbulu dünənki hadisələr sanki heç həyəcanlandırmamışdı. Onlar bir az qabaq növbətçi həkimin nəzarəti altında top-top oynamışdılar. Bunu onlar ayaq seyrinə görə edirdilər. Üç Gonbul çox yorulmuşdu. Tərli sir-sifətləri ışıldayırdı. Köynəkləri kürəklərinə yapışmışdı, kürəkləri isə küləyin üfürüb şişirdiyi yelkənlərə bən-zəyirdi. Onlardan birinin gözünün altında qəşəng olmayan qızılgül ya da ki, qəşəng qurbağa şəklində göy var idi. O biri Gonbul çəkinə-çəkinə bu qəşəng olmayan qızılgülə baxırdı.

Suokun fikrindən keçdi: “Deyəsən bu birisi topu vurub onun gözünün altını qaraldıb”.

Gözünün altı göyərən Gonbul hirsle fısıldayırdı. Doktor Qaspar özünü itirərək gülümsündü. Gonbullar dinmədən gəlinciyi gözəndən keçirirdilər. Tuttinin gülər üzü onların kefini açdı.

Onlardan biri dedi:

– Hə, doktor Qaspar Arneri sizsiniz?

Doktor təzim etdi.

O biri soruşdu:

– Hə, gəlincik necədir?

Tutti həyəcanla dilləndi:

– Əladır!

Gonbullar heç vaxt onun əhvali-ruhiyyəsini belə görməmişdilər.

– Lap yaxşı! O, doğrudan da gözəldir.

Birinci Gonbul ovcunun içi ilə alınının tərini sildi, qəzəblə qaq-qıldayıb dedi:

– Doktor Qaspar, siz bizim əmrimizi yerinə yetirdiniz. İndi sizin mükafat tələb etməyə haqqınız var.

Ortalığa sükut çökdü.

Başında küren parik olan balaca katib qələmi olində hazır tutmuşdu ki, doktorun tələbini yazsın.

Doktor xahişini izah etməyə başladı:

– Dünən Məhkəmə meydanında qiyamçılar üçün on dar ağacı qurublar.

Gonbul onun sözünü kəsdi:

– Onları bu gün edam edəcəklər.

– Mən elə bunu nəzərdə tuturam. Xahişim budur ki, rica edirəm, bütün əsirləri salamat qoyub, azad edəsiniz. Xahiş edirəm, edamı ləğv edib, bu dar ağaclarını yandırarsınız.

Bu xahişi eşidən küren katib dərindən əlindəki qələmi saldı. Yaxşıca itilənmiş qələmucu ikinci Gonbulun qıçına sancıldı. O qışqırdı, bir ayağı üstə atılıb-düşdü. Gözünün altı göyərmiş birinci Gonbul sevinclə qəhqəhə çəkdi; əvəzi çıxmışdı. İkinci Gonbul pəncəsindən qələm ucunu ox kimi çıxarıb bağdırdı:

– Lənətə gələsən! Lənətə gələsən! Belə xahiş cinayətkarlıqdır! Sizin belə şeylər tələb etməyə haqqınız yoxdur!

Küren katib qaçıb aradan çıxdı. Qaçanda aşırıdığı içində gül olan vaza sınıb, qəlpələrə bölündü, bomba kimi partladı. Əməlli-başlı dava qopdu. Gonbul qələmucunu çıxartdı, onu katibin dalınca atdı. Ancaq belə Gonbulun nizə atmağından nə çıxar.

Qələmucu keşikçi qvardiyaçının dalına batdı. Ancaq o işə çox canyandırır xidmətçi kimi yerindən tərpənmədi. Qələmucu qvardiyaçı növbəsini döyşənədək onun dahnada qaldı.

Doktor yavaşca, ancaq qətiyyətlə dedi:

– Mən tələb edərim ki, ölümə məhkum edilmiş bütün fəhlələrə hoyat bəxş edilsin. Tələbim budur ki, bütün dar ağaclarını yandırsınlar.

Cavabında Gonbulların qışqırığı eşidildi. Sanki kim idisə talaşaları yandırır.

– Yox! Yox! Yox! Heç bir vəchlo! Onlar edam ediləcək!

Doktor gəlinciyə dedi:

– Ölü.

Suok başa düşdü ki, iş nə yerdədir. O təzədən ayaq barmaqları ucuna qalxdı, ciyildəyib, ləngər vurdu. Paltar tutulan kəpənəyin qanadları kimi titrədi, başaşağı əyildi, gəlincik hər an yıxılmağa hazır idi.

Vəliəhd özünü onun üstünə atdı.

O qışqırdı:

– Ah! Ah!

Suok daha kədərli ciyildədi.

Doktor Qaspara dedi:

– Budur, görürsünüzmü? Gəlincik təzədən həyatını itirəcək! Onun içərisindəki mexanizm çox həssasdır. Mənim xahişimi yerinə yetirməseniz, o tamamilə xarab olacaq. Mən belə bilirəm ki, gəlincik heç nəyə yaramayan çəhrayı əsgə parçasına dönsə cənab vəliəhd narazı qalar.

Vəliəhdi qəzəb bürüdü. O, fil balası kimi ayaqlarını yerə döydü, gözələrini qıydı, başını yellədi.

Oğlan qışqırdı:

– Olmaz! Eşidirsiniz, olmaz! Doktorun xahişini yerinə yetirin! Mən gəlinciyimi vermərəm! Suok! Suok! – deyib, o hönkürtü çaldı.

Sözsüz Gonbullar itaət etməli oldular. Əsirləri əfv etdilər. Xoşbəxt doktor Qaspar evə yollandı.

Yol gedə-gedə fikirləşirdi: “Sutkalarla yatacağam”.

Şəhərə daxil olanda Məhkəmə meydanındakı dar ağaclarının yandırıldığını, kasıbların edamının ləğv edildiyini eşidən dövlətli-lərin çox narazı qaldığını gördü.

Beləliklə, Suok Üç Gonbulun sarayında qaldı.

Tutti onunla bağa çıxdı.

Vəliəhd gülləri əzirdi, tikanlı məftillərə ilişirdi, az qala çarhovuza yıxılacaqdı. Sevindi-yindən gözü ayağının altını görmürdü.

Suok mat qalmışdı: “Mənim canlı qız olduğumu necə olur ki, hiss eləmir. Məni belə aldatmaq olmazdı”. Şəhər naharı gətirdilər. Suok pirojnalara gördü, yadına düşdü ki, ona ancaq keçən il payızda bir pirojna yemək qismət olmuşdu. Onda da qoca Avqust onu inandırmağa çalışırdı ki, bu pirojna yox, pryanikdir. Vəliəhd Tuttinin pirojnalara çox gözəl idi. On arı onları gülə oxşadıb uçub gəldi.

Suok əzab çəkirdi: “İndi mən nə edim? Məgər gəlinciklər yeyirlər? Gəlinciklər də müxtəlif olur...”

Ah, bilsəniz ürəyim necə pirojna istəyir”.

Suok özünü saxlaya bilmədi.

O yavaşca dedi:

– Mən bir tikə istəyirəm, – və qızardı.

Vəliəhd sevindi:

– Lap yaxşı! Əvvəllər yemək istəməzdim. Əvvəllər təkbəşinə şəhərlər nə cür nahar edəcəyimi bilmirdim. Ah, nə yaxşı! İştahaya gəlmişəm.

Suok bir tikə yədi. Sonra birini də, birini də, birini də. Qız birdən gördü ki, uzaqdan vəliəhdə göz qoyan xidmətçi ona baxır, özü də dəhşətlə baxır. Xidmətçinin ağzı açılı qalmışdı.

Xidmətçi haqlı idi.

O heç vaxt gəlinciklərin yediyini görməmişdi.

Suok qorxdı, içərisində üzüm olan ən kövrək dördüncü pirojnanı əlindən saldı.

Ancaq hər şey yaxşı qurtardı. Xidmətçi gözələrini ovuşdurub ağzını yumdu.

– Yəqin gözümə görünüb! İstidəndir!

Vəliəhd ara vermədən danışdı. Sonradan yorulub susdu.

Bu bürkülü vaxtda yaman sakitlikdi. Dünənki külək görünür çox uzağa getmişdi. İndi hər şey donmuşdu. Hotta quşlar belə qanad çılmırdı.

Vəliəhdin yanında otların üstündə oturmuş Suok bu sakitlikdə ara vermədən pambığın içinə qoyulmuş saat çıxqılısına bənzər başa düşmədiyi soslər eşitdi. Ancaq bir şey var idi ki, saat çıx-çığ edirdi, bu səs isə tiq-tiq.

Qız soruşdu:

– Bu nə səsdir?

– Nə səs? – Vəliəhd qasını qaldırdı, yaşlı adamlar təəccübləndiyi vaxt qasının birini qaldırdığı kimi.

– Bax, bunu deyirəm: tiq-tiq... Saat səsidir. Sənin saatin var?

Yenə ortalığa sükut çökdü. Sakitlikdə nə isə tiqıldayırdı. Suok barmağını qaldırdı. Vəliəhd qulaq verdi.

O yavaşca dedi:

– Saat deyil. Bu mənim dəmir ürəyimdir, döyünür.

X FƏSİL

HEYVANXANA

Saat ikidə vəliəhd Tuttini sinif otağına çağırıdılar. Bu dərs saati idi. Suok tək qaldı. Heç kəsin ağlına da gəlmirdi ki, Suok canlı qızıdır. Yəqin ki, indi rəqs müəllimi Razdvatrisin əlində olan vəliəhd Tuttinin gəlinciyi də özünü sərbəst hiss edirdi. Yəqin ki, o gəlinciyi çox maraqlı bir usta düzəltdi. Düzdür, o, pirojna yemirdi. Ancaq bəlkə də vəliəhd Tutti haqlı idi. Bəlkə də, onun, doğrudan da iştahası yox idi. Beləliklə, Suok tək qaldı.

Onun vəziyyəti çətin idi.

Dolaşq yolları, eyvanları, pilləkənləri olan nəhəng saray.

Başlarında rəngbərəng parik olan naməlum qaşqabaqlı adamlar, dəhşətli qvardiyaçılar.

Ona fikir verən də yox idi.

O, vəliəhdin yataq otağında pəncərənin qabağında dayanmışdı.

O qərara aldı: “Fəaliyyət planını fikirləşməliyik. Silahqayıran Prospero dəmir qəfəsdə vəliəhd Tuttinin heyvanxanasındadır. Mən gərək heyvanxanaya yol tapım”.

Siz bilirsiniz ki, vəliəhdə canlı uşaqları göstərmirdilər. Heç vaxt, hətta bağlı karetdə belə onu şəhərə aparmırdılar. O, sarayda böyüyürdü. Vəliəhdə elmləri öyrədir, zalım padşahlar və sərkərdələr haqqında ona kitablar oxuyurdular. Onu əhatə edən adamlara ona gülümsəməyi qadağan etmişdilər. Onun bütün tərbiyəçiləri, müəllimləri dodaqlarını bir-birinin üstünə qısmış, almacıq sümükləri barıt rəngdə olan ucaboy arıq qocalar idi. Bundan başqa, onların hamısının mədəsi xəstə idi. Adam belə xəstə olanda gülümsəmək hardan yadına düşür.

Vəliəhd Tutti heç vaxt şən, cingiltili gülüş eşitməmişdi. Hər-dən bir onun qulağına sərxoş bir kolbasasatanın, ya da ki, öz gonbul qonaqlarını qonaq edən – Gonbulların qəhqəhəsi gəlirdi. Ancaq buna gülüş demək olardı məgər?! Bu, dəhşətli nəro səsi idi, bundan adamın kefi durulmur, əksinə, canına qorxu düşürdü.

Təkcə gəlincik gülümsünürdü. Ancaq gəlinciyin gülümsəməsi Gonbullara qorxulu görünürdü. Bundan başqa gəlincik, ağzını açıb bir söz demirdi. O, vəliəhd Tuttiyə saray parkı, dəmir körpülərin üstündəki əlində təbil olan keşikçilərin ondan gizlədiyi bir çox şeyi deyə bilməzdi. Ona görə də Tuttinin nə xalqdan, nə dilənçilikdən, nə ac uşaqlardan, nə fabriklərdən, nə şaxtalardan, nə həbsxanalardan, nə kəndlilərdən, nə də dövlətliyələrin yoxsulları işlətmələrindən, kasıbların arıq əlləri ilə hasil olan hər şeyi özəlirənə mənimsəmələrindən xəbəri yox idi. Üç Gonbul qəzəbli, zalım vəliəhd böyütmək istəyirdilər. Onu uşaqlardan təcrid etmişdilər, onun üçün heyvanxana düzəltdilmişdi.

Onlar qərara almışdılar: “Qoy o, heyvanlara tamaşa etsin. Bax, onun ölü, ürəksiz gəlinciyi var, qoy vəhşi heyvanları da olsun. Qoy o görsün ki, şirləri çiyməklə necə bəsləyirlər, qoy görsün ki, əfi ilə canlı ev dovşanını necə udur. Qoy Tutti vəhşi heyvanların səsinə eşitsin, onların qırmızı qeyzli göz bebeklərini görsün. Onda o zalım olar”.

Ancaq işlər Gonbullar istədiyi kimi olmadı. Vəliəhd Tutti səylə oxuyur, qəhrəmanlar, padşahlar barədə dəhşətli tarixi hadisələri eşidir, tərbiyəçilərinin sızanaq basmış burunlarına nifrətlə baxır, ancaq qəddar olmurdu.

O, vəhşi heyvanların yanında olmaqdan, gəlinciyin yanında olmağı üstün tuturdu. Siz, şübhəsiz, deyə bilərsiniz ki, on iki yaşlı oğlanın gəlinciklərlə əylənməsi ayıbdır. Bu yaşda bir çoxları şirləri ovlamağı üstün tuturdu. Ancaq bunun da öz səbəbi var idi, vaxt çatacaq ki, bunun sirri açılacaq.

Suokun yanına qayıdaq.

O axşamın düşməsinə gözləməyi qərara aldı. Gündüzün günortaçağı gəlincik sarayda təkbaşına gəzinsəydi, ondan şübhələne bilərdilər.

Dərslərdən sonra onlar yenidən görüşdülər.

Suok dedi:

– Bilirsən, mən doktor Qasparın yanında olanda qərribə yuxu gördüm. Yuxumda gördüm ki, gəlincikdən canlı qıza çevrilmişəm...

Özü də guya sirk artisti olmuşam. Mən balaqanda başqa aktyorlarla olurdu. Balaqan ordan-bura gedir, yarmarkalarda, böyük meydançalarda dayanır, tamaşalar verirdi. Mən kəndirin üstü ilə yeriir, rəqs edir, çotin akrobatik hərəkətlər göstörir, pantomimalarda müxtəlif rollar oynayırdım...

Vəliəhd gözlerini geniş açaraq ona qulaq asırdı. – Biz çox kasıb idik. Çox vaxt nahara bir şey tapmırdıq. Bizim iri, ağ atımız var idi. Adı Anra idi. Mən at minir, üstünə cırıq sarı atlas salınmış enli yəhərin üstündə ayaq üstə durub jonqlyorluq edirdim. Atı yaxşı yemləmək üçün düz bir ay pulumuz az olduğundan at öldü.

Tutti soruşdu:

– Kasıb? Mən nə dediyini başa düşmürəm. Niyə kasıb idiniz?

– Biz kasıblara tamaşa verirdik. Kasıblar bizə balaca mis pullar atırdılar, bəzən də tamaşadan sonra kloun Avqustun tamaşaçıların qarşısına tutub dövrə vurduğu şlyapa bomboş qalırdı.

Vəliəhd Tutti heç nə başa düşmürdü.

Suok axşam düşüncə ona danışdı. O, sərt dilənçi həyatından, böyük şəhərdən, onu döymək istəyən adlı-sanlı qarından, dövlətlilərin itləri qısırdığı dirigözlü uşaqlardan, gimnast Tibuldan, silahqayıran Prosperodan, fəhlələrin, şaxtaçıların, matrosların dövlətlilərin və gənculların hakimiyyətini yıxmaq istəmələrindən danışdı.

Suok hər şeydən çox sirkdən danışdı. Get-gedə o yuxu danışdığını yaddan çıxarmağa başladı.

– Mən çoxdandır ki, Brizak əminin balaqanında yaşayıram. Nə vaxtdan bəri rəqs etdiyimi, at mindiyimi, trapesiya¹ fırlatdığımı yaddan çıxarmışam. Bilsən nə kimi gözəl şeylər öyrənmişəm?! – O, əllərini bir-birinə vurdu. – Bax, keçən bazar günü limanda tamaşa verirdik. Mən ərik çərdəkləri ilə vals çalırdım.

– Nə ki, ərik çərdəkləri ilə?

– Ah, bilmirəm! Məgər sən ərik çərdəyindən düzəldilmiş fıstırığ görməmişən? Bunu çox asan düzəltmək olar. On iki dənə çəyirdək yığıb onlardan fıstırığ düzəltmə. Çəyirdəkləri daşa sürtdüm, sürtdüm, ta o vaxtdək dəşildi.

– Nə maraqlıdır!

– Valsı on iki çəyirdəkdən başqa açarla da fitle çalmaqlar olar. Mən açarla fit çala bilərəm...

¹ Trapesiya – iki ipdən asılmış ağacdən ibarət idman aləti

Açarla? Nəçə çalırsan? Göstər. Mənim çox gözəl bir açarım var. Vəliəhd Tutti bu sözləri deyə-deyə gödəkçəsinin yaxasını açıb boynundakı nazik zənciri çıxartdı. Zəncirin ucunda balaca ağ bir açar yəllənirdi.

– Bax!

Suok soruşdu:

– Açarı niyə sinəndə gizləyirən?

– Mənə bu açarı kansler verib. Bu açar mənim heyvanxanamın qəfəslərindən birinindir.

– Məgər bütün qəfəslərin açarları sənədir?

– Yox. Ancaq mənə deyiblər ki, bu lap vacib açardır. Onu mən saxlamalıyam...

Suok vəliəhdə öz bacarığını göstərdi. O, açarın dəşik tərəfini yuxarı tutub boru şəklində büzdüyü dodaqlarının arasına alıb fitle gözəl bir mahnı çaldı.

Vəliəhd elə sevindi ki, ona saxlamaq üçün verdikləri açarı belə unutdu. Açar Suokda qaldı. Qız açarı mexaniki olaraq çəhrayı krujevalı cibinə dördü.

Axşam düşdü.

Gəlincik üçün vəliəhd Tuttinin yataq otağı ilə yanaşı ayrıca bir otaq ayırdılar.

Vəliəhd Tutti yatıb yuxusunda qərribə şeylər gördü: Gülməli yekəburun maskalar, çılpaq sarı kürəyində hamar yonulmuş nəhəng daş aparan adam, bu adamı qara qırmancı ilə döyən gənc, kartof yeyən üst-başı cındırlı oğlan, on iki ərik çəyirdəyi ilə nəşə xoşagəlməz bir valsı fıstırığla çalan ağ at belində gedən krujevalı paltar geyinmiş adlı-sanlı qarı.

Bu vaxt tamamilə başqa bir yerdə, bu balaca yataq otağından uzaqda, saray parkının bir tərəfində aşağıdakı hadisələr baş verirdi. Fikrinizə ayrı şey gəlməsin. Bu gecə təkə vəliəhd Tutti qərribə yuxular görmürdü. Qvardiyaçı da adamı təəccübləndirən yuxu görürdü, onu vəliəhd Tuttinin heyvanxanasının keşiyini çəkəndə yuxu aparmışdı.

O, arxasını barmaqlığa söykəyib, daş sütunun üstündə oturub, şirin mürəgü vururdu. Enli dəri qını olan xəncəri dizləri arasında idi. Tapançası böyründəki ipək qara şərfin altından görünürdü. Qvardiyaçının uzunboğaz çəkmələrini, ağacın yarpaqlarından düz onun qolçağının üstünə düşmüş uzunsov qurdu işıqlandıran şəkəkəli fənəri onun yanına, çinqilin üstünə qoymuşdular.

Bu mənzərə çox ürəkəcan mənzərə idi.

Beləliklə də qarovulçu yatıb qeyri-adi yuxu görürdü. Yuxusunda gördü ki, vəliəhd Tuttinin gəlinciyi ona yaxınlaşdı. O, bu gün şəhər doktor Qaspar Arneri onu gətirən geyimdə, çəhrayı paltarda, bantlı, krujevalı, üst-başı par-par parıldayan, bəzək-düzəkli idi. İndi o, yuxuda canlı qız idi. O, sərbəstcə yeriyir, dörd bir tərəfinə boylanır, gizlənir, diksinir, barmağını ağzına aparırdı.

Fənər onun bütün balaca boy-buxununu işıqlandırır.

Qvardiyaçı, hətta yuxuda belə gülümsünürdü.

Sonra ah çəkib yerini rahatladı, çiyini barmaqlığa, burnunu barmaqlığın içindəki dəmir qızılğulə söykədi.

Suok qarovulçunun yatdığını görüb, fənəri götürüb ayaq barmaqları ucunda ehtiyatla hasarın içinə keçdi.

Qvardiyaçı xorna çəkirdi, ona elə gəlirdi ki, bu, heyvanxanadakı nəre çəkən şirlərdir.

Əslində heyvanxanada heç bir səs-səmir eşidilmirdi. Vəhşi heyvanlar yatmışdı. Fənər balaca bir sahəni işıqlandırır. Suok qaranlığa göz gəzdirərək yavaş-yavaş hərəkət edirdi. Xoşbəxtlikdən gecə qaranlıq deyildi. Bura ulduzların, ağacların və tikililərin zirvəsindən süzülüb keçən parkda asılmış fənərlərin işığı düşürdü. Qız hasardan aralanıb nəse ağ çiçək açmış alçaq kolluqların arasından kəsme xiyabanla keçib-getdi.

Vəhşi heyvanların iyini birdən qız aldı. Bu iy qıza tanış idi, bir dəfə balaca balaqanda üç şiri və bir Ulm doqu olan təlimçi onlarla gastrola çıxmışdı.

Suok açıq meydana çıxdı. Ətrafda nəse qaralırdı, sanki balaca evlərdi.

Suok pıçıldadı:

– Qəfəslərdir.

Qızın üreyi bərk döyündü.

O, vəhşi heyvanlardan qorxmurdu, çünki sirkdə tamaşa verənlər ümumiyyətlə, qorxaq deyillər. Qız bir şeydən qorxurdu ki, addım səslərindən, fənərin işığından vəhşi heyvanlardan biri yuxusundan ayrılıb mırıldanar, növbətçini yuxudan oyadar.

Qız qəfəslərə yaxınlaşdı. O narahat idi.

“Prospero görən harda olar?”

Qız fənəri yuxarı qaldırıb qəfəslərə boylanırdı. Hamı hərəkətsiz və sakit idi. Fənərin işığı qəfəslərin millərinə toxunub parçala-

nır, düzgün olmayan parçalar şəklində bu millərin dalında yatmış heyvanların cəmdəklərinin üstünə düşürdü.

Qız tüklü qalın qulaqlar, bəzən irəli uzanmış pəncə, bəzən də zol-zol kürək görürdü. Qartallar qanadlarını açıb yatmışdılar, qədim gerblərə bənzəyirdilər. Bəzi qəfəslərin uzaq bir küncündə nəse anlaşılmaz nəhəng şeylər qaralırdı.

Nazik gümüş qəfəsdə müxtəlif hündürlükdə tarın üstündə tutuquşular qonmuşdu. Suok bu qəfəsin qabağında ayaq saxlayanda ona elə gəldi ki, qoca, uzun, qırmızısaqqal tutuquşulardan biri, məftilə yaxın oturanı gözünün birini açdı, qıza baxdı. Onun gözü bəbəksiz lumu tumuna bənzəyirdi.

Bu azmış kimi, o gözünü tez-cənə yumdu, sanki özünü yuxuluğa vurdu. Bu vaxt Suoka elə gəldi ki, özünün qırmızı saqqalına gülümsündü. Suok özünü sakitləşdirdi. “Mən lap axmağam”. Buna baxmayaraq canına qorxu düşdü.

Bu sakitlikdə gah orda, gah burda nəse taqqıldayır, xırıldayır, ciyildəyirdi. Gecəyarı tövləyə, ya da toyuq hininə girin; sizi sükut mat qoyacaq, bununla bərabər, siz çoxlu yavaş səslər – gah gövşəmə səsi, gah tarın çatırtısını, gah da yatmış quşların boğazından çıxan damcı kimi zərif səslər eşidəcəksiniz.

Suok təzədən bərk həyəcan keçirərək fikirləşdi. Prospero hanı? Bəlkə onu bu gün dara çəkiblər, qəfəsinə qartal salıblar. Bu vaxt qaranlıqdan kiminsə xırıltılı səsi eşidildi:

– Suok!

Qız bu an kiminsə çətinliklə, tez-tez nəfəs aldığı və daha başqa səslər eşitdi, sanki xəstə, yekə bir it zingildəyirdi.

Suok qışqırdı:

– Ah!

Qız fənəri onu səslədikləri tərəfə tutdu. Orda iki qırmızı işıq alışıb yanırdı. Nəhəng qara bir məxluq qəfəsin millərindən yapışib, başını millərə söykəyib dayanmışdı. Suok yavaşca çağırırdı:

– Prospero!

Bir saniyənin içində qızın başındakı fikirlər bir-birinə qarışdı.

“Niyyə o belə qorxuncdur? Onu ayı kimi tük basıb, gözlərində qırmızı qığılçımlar sayır, uzun qatlanmış caynaqları var. Əyni-başı yoxdur. Bu adam deyil, qorilladır”.

Suoku ağlamaq tutmuşdu.

Qəribə məxluq dedi:

– Suok, axır ki, gəldin. Bilirdim ki, səni görəcəm.

Suok titrək səslə dilləndi:

– Salam. Mən gəlmişəm ki, səni xilas edim.

– Mən qəfəsdən çıxmıyacağam. Mən bu gün gəbərecəyəm.

Yenə adamı dəhşətə gətirən zingilti səsləri eşidildi. Məxluq yığıldı, sonra qalxdı, təzodən qəfəsin millərinə söykəndi.

– Yaxın gəl, Suok.

Suok yaxın gəldi. Dəhşətli bir sifət ona baxırdı. Sözsüz ki, bu adam insan sifətini itirmişdi. Hər şeydən çox canavara bənzəyirdi. Ən dəhşətli bu idi ki, bu canavarın qulaqları qısa cod qıllarla örtül-sə də, insan qulağı şəklində idi.

Suok gözlərinin üstünü ovcu ilə örtmək istədi. Əlindəki fənər atılıb-düşdü. İşığın sarı ləkələri havada uçurdu.

– Suok, sən məndən qorxursan... Mən insan sifətini itirmişəm. Qorxma! Yaxın gəl... Son böyüməsən, arıqlamısan. Üz-gözündən kədər yağır...

O çətinliklə danışdı. O get-gedə aşağı sürüşürdü və nəhayət, öz qəfəsinin taxta döşəməsinə uzandı. O uzun, sarı dişli ağzını geniş açaraq tez-tez nəfəs alırdı.

– Mən indi öləcəm. Ölümə qabaq səni görəcəyimi bilirdim.

O özünün tükli, meymun əlinə bənzər əlini uzatdı. O, qaranlıq-da nəşə axtarırdı. Səs eşidildi, sanki mıx çıxartdılar, sonra dəhşətli bir əl qəfəsin milləri arasından uzandı. Onun əlində balaca bir lövhə var idi.

– Götür bunu. Orda hər şey yazılıb.

Suok lövhəni gizlətdi.

O yavaşca çağırırdı:

– Prospero!

Cavab eşidilmədi.

Suok fənəri yaxına gətirdi. Dişlər əbədilik olaraq qıncındı. Bulanıq donuq gözlər fənərin dalından baxırdı.

Suok fənəri yerə salaraq qışqırırdı:

– O öldü! O öldü! Prospero!

Fənər söndü.

DÖRDÜNCÜ HİSSƏ

SİLAHQAYIRAN PROSPERO

XI FƏSİL

QƏNNADI BİŞİRİLƏN ŞÖBƏNİN DAĞILMASI

Suokun şəkəkəli fənərini oğurladığı heyvanxananın giriş qapısında gördüyümüz qvardiyaçı heyvanxanadan qalxan səs-küydən yuxudan ayıldı.

Vəhşi heyvanlar nəre çəkir, ulayır, zingildəyir, qanadlarını şap-pıldadır, quyruqlarını dəmir millərə toxundururdular.

Qvardiyaçı dəhşətli səslə əsnədi, gəməşdi, yumruğu qəfəsə bork deydi, axırdan-axıra özünə gəldi.

Bu vaxt o yerindən atıldı.

Fənəri yox idi. Ulduzlar sakitcə sayrışdı. Yasəmən ətir saçdı.

– Lənətə gələsən!

Qvardiyaçı elə qəzəblə tüpürdü ki, tüpürceyi güllə kimi yasə-mənin kasacığını dağıtdı. Vəhşi heyvanların səs-səse verməsi get-gedə artırdı. Qvardiyaçı həyəcan signalı verdi. Bir dəqiqədən sonra əllərində məşəl tutmuş adamlar qaçıb gəldilər. Məşəllər çatırdayırdı. Qvardiyaçılar dalaşırdılar. Kiminsə ayağı qılınca ilişdi, yerə yığıldı, burnu kiminsə məhmızına toxundu.

– Mənim fənərimi oğurlayıblar?

– Kim isə heyvanxanaya keçib.

– Oğrulardır!

– Qıyamçılardır.

Burnu və məhmızı əzilmiş qvardiyaçılar və qalanlar qaranlığın bağrını əllərindəki məşəllə yara-yara naməlum düşmən üstünə yeridilər.

Ancaq heyvanxanada şübhəli heç bir şey görmədilər. Pələnglər nəre çəkir, qırmızı pis qoxulu ağızlarını açırdılar. Şirlər qəfəslərdə

çox narahat-narahat qaçışdırlar. Tutuquşular mərəkə qoparmışdırlar, onlar rəngbəreng karusel kimi fırlanırdılar. Meymunlar trapesiyaların üstündə yellənirdilər. Ayılar isə alçaq, qəşəng yoğun səslə oxuyurdular.

Məşəllərin və adamların görünməsi bu dəstəni yaman narahat etdi.

Qvardiyaçılar bütün qəfəsləri gözdən keçirdilər. Hər şey qaydasında idi.

Onlar Suokun yaddan çıxarıb qoyduğu fənəri belə tapmadılar.

Burnu əzilmiş qvardiyaçı birdən dedi:

– Torpənmə! – Fənəri yuxarı qaldırdı.

Hamı yuxarı baxdı. Ağacın yaşıl çətiri qaraırdı. Yarpaqlar tər-pən-mirdi. Sakit gecə idi.

Qvardiyaçı hədə ilə soruşdu:

– Gördünüz mü? – O əlindəki məşəli yellətdi.

– Hə. Nəse çəhrayı şeydir...

– Balacadır...

– Oturub...

– Axmaqlar! Bilirsiniz nədir? Tutuquşudur. Qəfəsdən uçub ora qonub, cəhənnəm olsun!

Hay-küy salan keşikçi qvardiyaçı pərt olub susdu.

– Onu düşürək. O bütün vəhşi heyvanları narahat edir.

– Düz deyirsən, Vurm. Ağaca dırmaş. Sən hamıdan cavansan.

Adı Vurm olan oğlan ağaca yaxınlaşdı. O tərəddüd edirdi.

– Ağaca dırmaşıb, saqqalından tut, düşür aşağı. Onun fənər işığı düşmüş ağacların yarpaqları arasında çəhrayıya çalır.

Vurm şlyapasını alına itələdi, peysərini qaşdı:

– Qorxuram. Tutuquşular yaman dişləyən olurlar.

– Ax-maq!

Vurm bütün bunlara baxmayaraq ağaca dırmaşdı. Ağacın gövdəsinin yarısına çatanda dayandı, bir anlıq özünü saxladı, sonra aşağı süründü.

– Yox ki, yox. Bu mənim işim deyil. Mən tutuquşuların öhdəsindən gələ bilmərəm, – o dedi.

Bu vaxt kiminsə qocayana qəzəbli səsi eşidildi.

Kim idisə ayaqqabılarını sürüyə-sürüyə qaranlıqdan qvardiyaçılara tərəf gəlirdi.

O qışqırırdı:

– Ona toxunmayın! Onu narahat etməyin!

Qışqıran heyvanxananın baş nəzarətçisi idi. O, böyük alim və zooloq idi, heyvanlar haqqında hər şeyi mükəmməl bilirdi.

Hay-küy onu yuxudan oyatmışdı.

O burda, heyvanxananın yanında olurdu, gecə papağını çıxartmadan elə birbaşa yorğan-döşəkdən qalxıb gəlmişdi, burnunun üstündə iri, parıldayan taxtabiti var idi.

O, çox həyəcanlı idi. Doğrudan da, belə də iş olardı. Əsgərlərin nə həddi var idi ki, onun işinə qarışa, sarsağın birisi onun tutuquşusunun saqqalından tutmağa hazırlaşır.

Qvardiyaçılar aralandılar.

Zooloq başını qaldırdı. O da yarpaqlar arasında çəhrayı bir şey gördü.

O bildirdi:

– Hə. Bu tutuquşudur. Özünü də mənim ən yaxşı tutuquşumdur. O, həmişə şıltaqlıq edir. Qəfəsdə otura bilmir. Lauradır... – O, nazik səslə çağırmağa başladı – Laura! Laura! Onunla gərək mehriban dolanasan. Laura! Laura! Laura!

Qvardiyaçıları gülmək tutdu. Ümumiyyətlə, əynində güllü xələt, ayağında başmaq olan, gecə papağının qotazı yerə kimi uzanan başını yuxarı qaldırıb baxan balaca qoca pəzəvəng qvardiyaçıların, möhkəm işıqsaçan məşəllərin və ulayan vəhşi heyvanların arasında qərribə görünürdü.

Sonra lap gülməli işlər baş verdi. Zooloq ağaca dırmaşdı. O, ağaca çox məharətlə dırmaşırdı, görünür, dırmaşdığı birinci dəfə deyildi. Bir, iki, üç! Xələtin altından əynindəki zol-zol alt paltarı görünür və hörmətli qoca özünün uzaq olmayan, ancaq qorxulu səfərini başa çatdırırdı. O təzədən şirin-şirin, yaltaq-yaltaq pıçıldadı:

– Laura!

Birdən onun qulaqbatırın çıxırtısı heyvanxananı, parkı, bütün ətrafı, demək olar ki, bir kilometrədən çox sahəni başına götürdü! O bərkdən – Şeytan! – deyər qışqırırdı:

Görünür, tutuquşu əvəzinə budağa nəse ocaib bir şey qonmuşdu.

Qvardiyaçılar ağacdən kənara atıldılar. Zooloq aşağı uçdu. Qısa, ancaq çox möhkəm bir budaq onu xilas etdi! Xələtinin ucu budağa ilişdi, budaqdan asılı qaldı.

Əgər indi başqa alimlər özlərinin peşə yoldaşlarını bu vəziyyətdə görseydilər, onun daz başına, biliyinə hörmət olaraq üzlərini yana tutardılar. Onun xəloti çox pis şəkildə çırmamışdı.

Qvardiyaçılar arasında qaçaqac düşdü. Məşəllərin alovunu külək yayırdı. Qaranlıqda adama elə gəlirdi ki, alovdan yalı olan qara atlar çapır.

Heyvanxanaya sakitlik çökdü. Zooloq hərəkətsiz halda asılıb qalmışdı. Əvəzində sarayda narahatçılıq başlamışdı.

Üç Gonbul naməlum tutuquşu budaqda görünənə qədər xoşagəlməz xəbərlər almışdılar.

“Şəhərdə narazılıq başlanıb. Fəhlələrin tapançaları və tüfəngləri var. Fəhlələr qvardiyaçılara atəş açırlar, bütün gonbulları suya atırlar. Gimnast Tibul azadlıqdadır, ətrafdakı camaatdan qoşun şəklində toplayır”.

“Qvardiyaçıların çoxu fəhlə məhəllələrinə çıxıb getmişdilər ki, Üç Gonbula xidmət etməsinlər”. “Fabrik borularından tüstü çıxmır. Maşınlar işsiz dayanıb. Şaxtaçılar dövlətlilər üçün kömür qazıb çıxarmaqdan boyun qaçırlar”.

“Ətrafdakı kəndlilər mülkədarlarla mübarizə aparırlar”.

Üç Gonbula nazirlər belə xəbərlər verirdilər.

Həmişəki kimi həyəcədən Üç Gonbul kökəlməyə başlayırdı. Dövlət Şurasının üzvlərinin gözləri qarşısında onlardan hər birinin çəkisi dördə bir funt artdı.

Onlardan biri şikayətləndi:

– Dözə bilmirəm! Dözə bilmirəm... Səbir kasam dolub-daşır...

Ah, ah! Düyünə boğazıma batır...

Bu vaxt onun ağappaq yaxalığı çatırdayıb partladı.

O birisi uladı:

– Piylənirəm. Məni xilas edin!

Üçüncüsü isə qaşqabağını sallayaraq qarnına baxdı.

Beləliklə, Dövlət Şurası qarşısında iki məsələ meydana çıxdı: əvvəla, təcili olaraq piylənmenin qarşısını almaq üçün bir çarə tapmalı, ikincisi də, şəhərdəki narahatçılığı yatırmalı.

Birinci dərindən olaca tapıldı:

– Rəqs etməli!

– Rəqs etməli! Rəqs etməli! Hə, elbəttə, ki, rəqsdən yaxşısı yoxdur. Bundan yaxşı gəzinti ola bilməz.

– Bir dəqiqə belə vaxt itirmədən rəqs müəllimi dəvət etməli. O, Üç Gonbula balet dərsi verməlidir.

Birinci Gonbul yalvardı:

– Hə, sözsüz...

Elə bu vaxt ağacda sevimli tutuquşu Lauranın əvəzinə şeytani görəndə zooloqun qışqırığı heyvanxanadan gəldi. Bütün hökumət üzvləri xiyabanlarla parkdan keçərək özlərini heyvanxanaya tərəf atdılar.

– Uf! Uf! – səsləri parkdan eşidilirdi.

Narinci qanadlı qara naxışlı otuzacan ön yaxşı kəpənək qorxudan parkı tərk etdi.

Çoxlu məşəl göründü. Qatran qoxusu yayan çoxlu alovsağan ağac nəzərə çarpdı. Bu ağaclar qaçır, yanırdı.

Heyvanxanaya on addım qalmış qaçanların sanki hamısının ayağı tutuldu. O dəqiqə hamı ulaya-ulaya, çiyilti sala-sala, bir-birinin üstünə yıxıla-yıxıla, çırpına-çırpına xilas olmağa çalışaraq geriye atıldılar, məşəllər yerdə atılıb qalmışdı, alov yayıldı, qara tüstü dalgavarı uçdu.

– O!

– Ah.

– Qaçıb qurtarın!

Səslər parkı lərzəyə gətirdi. Alov dilləri qaçısan, vurnuxan səh-nələri qızartdaq işığa qərğ edərək yayılırdı.

Ordan, heyvanxanadan dəmir qəfəsin dalından nəhəng bir adam çıxıb sakit, möhkəm addımlarla yeriməyə başladı.

Gözləri od tutub yanan kürensaçlı, əynində cırıq gödəkə olan bu adam dəhşətli kabus kimi yeri yirdi. Bir əli ilə boynunda xaltası olan vəhşi panterin dəmir zəncirinin qopmuş hissəsindən tutmuşdu. Sarı, ensiz vəhşi panter dəhşətli xaltadan can qurtarmaq üçün atılıb-düşür, zingildəyir, rıtsarların bayrağındakı şir kimi yellənir, uzun moruq rəngli dilini gah uzadır, gah da çəkirdi. Bir də dönüb dala baxmağa cəsarət edənlər gördülər ki, bu adam o biri qolunun üstündə parlaq çəhrayı paltarlı bir qız gətirir. Qız qorxa-qorxa qızısan panterə baxır, üstündə qızıllı qızılgüllər olan ayaqqabılı ayaqlarını yığışdırır, dostunun çiyninə qısılırdı. Adamlar qaça-qaça çığırdılar:

– Prospero!

– Prospero! Bu Prosperodur!

– Qaçın canınızı qurtarın!

– Gəlincikdir!

– Gəlincik!

Bu vaxt Prospero vəhşi heyvanı buraxdı.

Panter quyruğunu yellədo-yellədo nəhəng sıçrayışlarla qaçanların dalınca düşdü.

Suok silahqayıranın qolunun üstündən yero atıldı. Bu qaçaqaçada yere çoxlu tapança atılmışdı. Suok üç tapança seçib götürdü. İkisi Prosperoya, biri Suoka çatdı. Tapança təxminən qızın boynunun yarısına olardı. Ancaq qız bilirdi ki, bu qara, parlaq şeylə nə etsin: Sirkdə o tapançadan güllə atmağı öyrənmişdi.

Silahqayıran əmr elədi:

– Gedək.

Parkın içərilərində nələr baş verdiyi onun heç vecinə deyildi. Onları panterin sonralar nələr etdiyi maraqlandırmırdı.

Saraydan çıxış yolu tapmaq lazım idi. Qaçıb canlarını qurtarmalı idilər.

Tibulun dediyi o gizli qazan hardadır? Oyuncaq hava şarları satanın qaçıb canını qurtardığı o sehrli qazan hamı? Suok tapançanı yel-ləderək, yol gedə-gedə qışqırırdı:

– Mətbəxə! Mətbəxə!

Onlar göz-gözü görməyən qaranlıqda kolları dağıda-dağıda yatmış quşlar qova-qova qaçırdılar. Suokun qəşəng paltarı bir günə düşmüşdü ki, gəl görəsən!

Suok işıq gələn pəncərələrin altında dayanaraq birdən dilləndi:

– Şirniyyat qoxusu gəlir

Belə hallarda hamının diqqətini cəlb etmək üçün adətən bar-maqlarını yuxarı qaldırmaq əvəzinə qara tapançasını qaldırdı.

Qaçıb gələn qvardiyaçılar artıq onları yuxarıda, ağacın başında gördülər. Göz açıb yumunca bu pəncərələrə uzanan budağın üstü ilə əsas pəncərəyə keçdilər.

Bu dünyanın oyuncaq hava şarları satanın uçub gəldiyi həmin pəncərə idi.

Bu qənnadı bişirilən yerin pəncərəsi idi.

Burada vaxt gec olsa da ümumi narahatçılığa baxmayaraq iş baş-dan aşırı. Qənnadı bişirənlərin hamısı başlarında ağ qalpaq olan hiyləger oğlanlar yaman əl-qol açmışdılar, onlar sabahkı nahara vəliəhd Tuttinin gəlinciyinin qayıtması şərəfinə nəse qeyri-adi bir kompot hazırlayırdılar. Bu dəfə qərara aldılar, tort bişirməsinlər ki, yenə nəse uçan bir qonaq nə fransız kremini, nə də şəkərə qatılmış meyvələrin keyfiyyətini korlamasın.

Ortada iri bir çən var idi. İçində su qaynadılırdı. Ağ buğ hər yeri bürümüşdü. Bu buğun altında aşpaz şoyirdləri kef çəkirdilər, onlar kompot üçün meyvə doğrayırdılar.

Beləliklə... Ancaq buradaca bu gün qarmaqarışıqlığın arasında mətbəx ustaları dəhşətli bir səhnə gördülər.

Pəncərənin dalında sanki tufanqabağı budaqlar yelləndi, yarpaqlar xışıldadı, pəncərənin içində kürənsəçli nəhəng bir adam və qız göründü.

Hər əlində bir tapança olan Prospero dedi:

– Əllər yuxarı!

Suok tapançasını qaldırıb cingiltili səsle dedi:

– Yerinizdən tərpənməyin!

İki düjün ağ qolçaqlı əl bundan də zəhmli əmri gözləməyərək əllərini yuxarı qaldırdı.

Sonra qazanları atmağa başladılar.

Bu parıldayan şüşə, mis, isti, şirin, ətirli qənnadı bişirilən şöbənin dağıdılması idi.

Silahqayıran əsas qazanı axtarırdı. Onun da, onun kiçik xilaskarının da qurtuluşu burda idi.

O, bankaları salır, tavaları, qıfları, nimçələri, boşqabları ora-bura atırdı, şüşə dörd bir tərəfə səpələnir, cingilti və şaqqıltı ilə sınırdı, ora-bura səpələnən un böyük səhradakı səmum yeli kimi fırlanırdı, badam, kişmiş, gilə tufanı yağırı, rəflərdəki şəkər tozu şələlə gurultusu ilə axırı; şərbət daşqını bir arşın qalxmışdı; su sıçrayırdı, meyvələr diyirlənirdi, üst-üstə qalaqlanmış mis qazanlar yığılırdı. Hər şey baş-ayaq olmuşdu. Hərdən yuxuda belə olur, hərdən adam yuxu görür, yuxu olduğu üçün hər nə istəsən edə bilərsiniz.

Suok ciyildədi:

– Tapdım! Budur.

Axtarıqları tapıldı. Qazan qapağı dağıdılmış şeylərin üstünə düşdü. Qapaq moruğu yaşılı, qızılı-sarı şərbət gölünün düz ortasına düşdü.

Prospero dibsiz qazanı gördü.

Suok qışqırdı:

– Qaç! Mən dalınca gəlirəm.

Silahqayıran qazana girdi. O, qazanın içində görünməz olanda qənnadı bişirilən otaqdakıların ah-vayını eşitdi.

Suok çatdıra bilmədi. Parkdan, saraydan keçib gələrək dəhşətli yolunu başa vuran panter burda göründü. Qvardiyaçıların atdıqları güllələrin yeri dərisində qızılgül kimi açılmışdı.

Aşpazlar və qənnadı bişirənlər bir küncdə düşüb qalmışdılar. Tapançasını yaddan çıxaran Suok əlinə keçən armudu panterə atdı.

Vəhşi heyvan Prosperonun dalınca başüstə qazana atıldı. O, Prosperonun dalınca qaranlıq, ensiz yola tərildi. Hamı qazanın içindən sanki quyudan çıxan sarı quyruğu görürdü. Sonra hər şey görünməz oldu.

Suok əlləri ilə gözlərinin üstünü örtüdü.

– Prospero! Prospero!

Qənnadı bişirənlər bədxahlıqla qaqqıladaşdılar. Bu vaxt qvardiyaçıları içəri soxuldular. Onların mundirləri parça-parça idi, üzgözləri qan içində idi; tapançaları tüstülənirdi. Onlar panterlə çarpışmışdılar.

– Prospero məhv oldu. Onu panter parçalayacaq! Belədə mənim üçün heç fərqi yoxdur. Mən təslim oluram.

Suok balaca əlindəki böyük tapançanı aşağı salaraq, bu sözləri sakitcə deyirdi.

Budur, atəş açıldı. Bu yeraltı yol ilə aşağı qaçan Prospero dalınca düşən panteri nişan alıb atdı.

Qvardiyaçılar qazanın dövrəsinə yığılmışdılar. Şərbət gölü onların yekə uzunboğaz çəkmələrinin yansıma çatırdı.

Onlardan biri qazanın içinə boylandı. Sonra o, əlini qazana salıb dartdı. Bu vaxt başqa iki nəfər də köməyə gəldi. Onlar əl-ələ verib çalada ilişib qalmış vəhşi heyvanın quyruğundan tutub dartdılar. Qvardiyaçı nəfəsini dərərək dedi:

– Ölüb!

– O sağdır! Sağdır. Mən onu xilas etdim. Mən xalqın dostunu xilas etdim!

Üst-başı cırılmış, saçlarında və ayaqqabılarının üstündə əzik-üzük qızılı qızılgüllər olan balaca yazıq Suok yaman sevinirdi.

O sevincindən pörtmüşdü. O, dostu gimnast Tibulun ona verdiyi tapşırığı yerinə yetirmişdi, o silahqayıran Prosperonu azad etmişdi.

Qvardiyaçı Suokun əlindən yapışib deyirdi:

– Belə! Tərifı göylərə qaldırılan gəlincik, görək indi nə deyəcəksən! Baxaq...

– Onu Üç Gonbulun yanına aparaq...

– Onlar sono ölüm cəzası kəsərlər.

Suok, Prospero qənnadı bişirilən yeri dağıdanda çəhrayı krujevasının üstünə sıçramış şərbəti dili ilə yalayaraq sakitcə dilləndi:

– Səfəhin biri səfeh!

RƏQS MÜƏLLİMİ RAZDVATRİS

İfşa edilmiş gəlinciyin başına daha sonra nələr gəldiyi hələlik məlum deyil. Bundan başqa, biz hələlik başqa izahatlardan da boyun qaçırıyıq, demirik ki, ağaca qonan hansı tutuquşu idi, hörmətli zooloq niyə qorxdı, o bəlkə hələ də yuyulmuş köynək kimi budaqdan asılı qalıb; silahqayıran Prospero necə oldu ki, azadlığa çıxdı, panter hardan gəlib çıxdı, necə oldu ki, Suok silahqayıranın çiyinə qalxdı, insan dilində danışan bu məxluq kim idi, Suoka onun verdiyi lövhə nə idi, niyə o, öldü...

Hər şey vaxtında aydın olacaq. Sizi əmin edirəm ki, heç bir möcüzə baş verməmişdi, hər şey alimlər demişkən, məntiqin pozulmaz qanunları əsasında baş verdi.

İndi isə şəhər açılıb. Elə bu şəhər hava çox yaxşılaşıb. Hətta zahirən keçiyə bənzər qarımış qızın uşaqlıqdan bəri ağrıyan başının ağrısı kəsdi. Bu şəhər hava belə idi. Ağaclar xışıldamırdı, şən uşaq səsləri ilə oxuyurdu.

Belə vaxtda hamı rəqs etmək istəyir. Ona görə də rəqs müəllimi Razdvatrisin salonu adamlarla dolu idi.

Acqarına sözsüz ki, rəqs etmək olmaz. Dərdi çox olanın oynamaq yadına düşməz. Ancaq bu gün fəhlə məhəllələrində yığışb təzədən Üç Gonbulun sarayın hücum etməyə hazırlaşanların qarnı boş, dərdi çox idi. Şıq geyinənlər, xanımlar, qarınculuların, dövlətlilərin oğul və qızları özlərini çox yaxşı hiss edirdilər. Onlar bilmirdilər ki, Gimnast Tibul kasıb, ac fəhlələrdən alaylar düzəldir, onlar bilmirdilər ki, balaca rəqqasə Suok xalqın gözlədiyi silahqayıran Prosperonu azad etmişdir, onlar şəhərdə baş qaldıran qarmaqarışıqlığa bir o qədər əhəmiyyət vermirdilər.

Balda rəqs çəkinələrini çıxaran qəşəng findıqburun xanım qız deyirdi:

– Boş şeydir! Əgər onlar bir də saraya hücum etsələr qvardiyaçılar axırlarına çıxıb onları keçən dəfəki kimi yerlərində oturdarlar.

Alma yeyən, frakına baxan şıq geyimli gənc dil boğaza qoymurdu.

– Əlbəttə! Bu üst-başları kirli gənc mədən fəhlələrinin, sənətkarların nə tapançası, nə tüfəngi, nə də xəncəri var. Qvardiyaçıların isə hətta topları var.

Qayğısız, özündənrazı adamlar cüt-cüt Razdvatrisin evinə yaxınlaşırdı.

Onun qapısı üstündə belə bir lövhə asılmışdı:

Rəqs müəllimi Razdvatris. Təkcə rəqs etməyi yox, həm də həyata ümumiyyətlə, gözəl, yüngül, nəzakətli və şairanə baxmağı öyrədirmə. On rəqsin haqqını əvvəlcədən vermək lazımdır.

Girdə, iri salonun mis rəngli parket döşəməsi üstündə Razdvatris öz sənətindən dərs deyirdi.

O özü möcüzə ilə dodaqları arasında saxladığı qara fleytada çalırdı, çünki bütün vaxtı krujevalı, manjetli və ağ layka əlcəkli qollarını yellədir. O əyilib-durur, müxtəlif pozalar alır, gözlerini dolandırır, dabanlarını musiqinin taktına uyğun vurur, hər an qaçıb güzgüyə yaxınlaşırdı ki, görsün qeşəngdirmi, bantları yaxşı dururmu, yağ çəkilməmiş saçları işıldayırmı...

Cüt-cüt rəqs edənlər fırlanırdılar. Onlar o qədər çox idilər ki, özləri də o qədər tərləmişdilər ki, adama elə gəlirdi ki, bu qarmaqarışıqlığın içində nəse dadsız bir şorba qaynayırdı.

Bu ümumi qarmaqarışıqlığın içində fırlanan gah kavalər, gah da xanım ya quyuqlu şalgama, ya kələm yarpağına, ya da şorba nimçəsində baş çıxarmaq mümkün olmayan qərribə rəngbərəng bir şeyə bənzəyirdi.

Razdvatris bu şorbanın qaşığı idi. Bir də ki, o çox uzun, nazik və belə bükük idi.

Ah, Suok bu rəqsləri görseydi yaman gülərdi! O "Axmaq şah" pantomimasında Qızıl Atəşkeş rolunu oynayanda onlardan çox zərif rəqs edirdi. Əslində o atəşkeşlər kimi rəqs etməli idi.

Rəqslərin ən qızgın çağında əllərində kobud dəri əlcək olan üç iriyumruqlu əl rəqs müəllimi Razdvatrisin qapısını döydülər.

Görkəmindən bu yumruqlar saxsı kənd səhənglərindən çox az fərqlənirdi.

Şorba dayandı.

Beş doqquzqədər sonra rəqs müəllimi – Razdvatrisi Üç Gonbulun sarayına apardılar. Üç qvardiyaçı onun dalınca at belində çapırdı. Qvardiyaçılardan biri onu atının tərkinə aldı, arxası özünə tərəf, – başqa sözə desək, Razdvatrislə dal-qabaq gedirdi. O biri qvardiyaçı onun iri karton qutusunu aparırdı. Qutu çox böyük idi. Yola çıxmağa hazırlaşan Razdvatris bildirdi:

– Mən özüm ilə bəzi kostyumlar, musiqi alətləri, pariklər, notlar və sevimli romanslarımı aparmalıyam. Bilmək olmaz ki, sarayda nə qədər qalacağam. Mən zərifliyə, gözəlliyə alışmışam, ona görə də üst-başımı tez-tez dəyişməliyəm.

Rəqqaslar atların dalınca düşərək əl yaylıqlarını yellədir, Razdvatrisi salamlayırdılar. Günəş göyün lap qübbəsinə qalxdı.

Razdvatris saraya dəvət olunmasına sevinirdi. Onun Üç Gonbuldan xoşu gəlirdi, çünki arıq olmayan gonbul dövlətlilərin oğul-qızları Üç Gonbulu istəyirdilər. Dövlətli dövlətləndikcə Razdvatrisin ondan daha çox xoşu gəlirdi.

O fikirləşirdi: "Doğrudan da kasıbların mənə nə xeyri? Məgər onlar rəqs etməyi öyrənmək istəyirlər? Onların başı həmişə işə qarışıqdır. Heç vaxt pulları olmur. Dövlətli tacirlər, dövlətli şıq geyinənlərin və xanımların isə işi başqadır. Onların həmişə pulları çox olur, onlar heç vaxt heç nə etmirlər".

Gördüyünüz kimi, Razdvatris özünə görə səfeh deyildi, bizə görə isə səfeh idi. O, balaca rəqqasəni yadına salaraq təəccüblənirdi: "Bu Suok axmağın yekəsi imiş! O, niyə dilənçilər, oşqarlar, sənətkarlar, əyin-başı tökülmüş uşaqlar üçün rəqs edir? Onlar axı ona çox az pul verirlər".

Səfeh Razdvatris yaqın ki, dilənçilərin, sənətkarların üst-başı tökülmüş uşaqların başçısı – silahqayıran Prosperonu xilas etmək üçün balaca rəqqasənin həyatını təhlükədə qoyduğunu eşitsəydi lap mat qalardı.

Athlar atlarını sürətlə çapıb getdilər.

Yolda çox qərribə hadisələr baş verdi. Daima uzaqdan atəş səsləri eşidilirdi. Narahat olmuş adamlar topa-topa ora-bura yığışırdılar. Hərdən əlində tapança olan iki-üç sənətkar küçədən qaçaraq keçib-gedirdi. Dükənçilərə elə gəlirdi ki, belə gözəl bir gündə alverlərini eləsələr yaxşıdır, onlar isə pəncərələri bağlayıb gonbul, parılayan sifətlərini nəfəslikdən çıxarırdılar. Məhəllədən-məhəlləyə müxtəlif səslər dolayırdı:

– Prospero! Prospero!

– O bizimlədir! Bizimlədir!

Bəzən atının ağzı köpüklənə-köpüklənə qvardiyaçı çapıb keçirdi. Hərdən gonbulun biri nəfəsi tövşüyə-tövşüyə özünü dar bir dalana salırdı, kürənsaçlı nöqərlər əllərində dəyənək ağalarını müdafiə etmək üçün onun yanına qaçırıdılar. Bir yerdə də belə nöqərlər öz

gonbul ağalarını müdafiə etmək əvəzinə, tamamilə gözünilmədən bütün məhəlləni başlarına götürərək onu döyməyə başladılar. Razdvatris əvvəlcə elə bildi ki, taxtın tozunu çırpırlar.

Nökərlər Gonbula üç düjün kətək endirib, növbə ilə hərəsi dalına bir topik vurdular, sonra qucaqlaşdılar, dəyənəklərini yellədo-yellədo hara isə qaçdılar, qışqıra-qışqıra deyirdilər:

– Rədd olsun Üç Gonbul! Biz dövlətliyə xidmət etmək istəmirik! Yaşasın xalq!

Səslər bir-birinə qarışırdı.

– Prospero! Pro-o-ospe-ero!

Bir sözlə, yaman səs-küy qalxdı. havadan barıt iyi gəlirdi.

Axırda sonuncu hadisə baş verdi.

On qvardiyaçı Razdvatrisi aparan üç qvardiyaçının yoldaşlarının qabağını kəsdilər. Bunlar piyada qvardiyaçılardı.

Onlardan biri dedi:

– Dayan. – Onun mavi gözləri qəzəblə parıldadı. – Kimsiniz?

Arxa tərəfində Razdvatris oturan qvardiyaçı da qəzəblə soruşdu:

– Görmüsən?!

Yol gedə-gedə qabaqları kəsilmiş atlar bir yerdə dayana bilmirdilər. Yüyenləri əsirdi. Rəqs müəllimi Razdvatrisin də qorxudan dizləri titrədi. Nəyin bərkdən titrədiyini bilmək olmazdı.

– Biz Üç Gonbulun saray qvardiyasının əsgəriyik.

– Biz saraya tələsirik. Tez bizə icazə verin, yolumuza davam edək.

Bu vaxt göygöz qvardiyaçı şəfinin altından tapançasını çıxarıb dedi:

– Elə isə tapançalarınızı, qılıncılarınızı verin. Əsgərin silahı ancaq gərək xalqa xidmət eləsin. Üç Gonbula yox.

Atlıları dövrəyə alan qvardiyaçılar tapançalarını çıxartdılar.

Athılar silahlarına ol atdılar. Razdvatrisin ürəyi gedib, atdan yıxıldı. Onun nə vaxt özünə gəldiyini dəqiq demək olmazdı, onu müşayiət edən qvardiyaçılarla onları tutanlar arasındakı döyüş başa çatmışdı. Görünür, sonuncular qalib gəlmişdilər. Razdvatris arxasında oturduğu adamı yanında gördü. Bu qvardiyaçını öldürmüşdülər. Razdvatris gözlərini yumaraq dodaqlarını güclə tərpətdi:

– Qan.

Ancaq onun bir azdan gördüyü səhnə onu üç dəfə artıq sarsıtdı.

Onun karton qutusu sınımışdı. Var-yoxu qutunun qırıqları içindən tökülmüşdü. Onun gözəl geyimləri, romansları, parikləri daş döşənmiş küçənin ortasında tozun içində düşüb qalmışdı...

– Ah!..

Qvardiyaçı ona etibar edilmiş qutunu davanın qızgın çağında qucağından salmışdı, o da daş döşənmiş yola dəyib əzilmişdi.

– A! Ah!

Razdvatris özünü şeylərinə torof atdı. O, jiletləri, frakları, corabları, ucuzlu ancaq ilk baxışda gözəl görünən toqqalı ayaqqabılarını əl-ayağı bir-birinə dolaşa-dolaşa yığışdırmağa başladı. Onun dərdi tükənməz idi. Şeylərinin hamısı, paltarlarının hamısı yerində idi, ancaq ən vacib şeyi oğurlanmışdı.

Razdvatris bulkaya oxşar yumruqlarını mavi göyə qaldıranda üç atlı var gücləri ilə Üç Gonbulun sarayına tələsirdi.

Onların atları vuruşmaqdan əvvəl rəqs müəllimi Razdvatrisi saraya gətirən qvardiyaçılarkı idi. Qvardiyaçılardan biri həlak olandan, döyüş başa çatandan, qalanlar isə təslim olub xalqın tərəfinə keçəndən sonra qaliblər Razdvatrisin dağılmış qutusunda tənzifə sarınmış çəhrayı bir şey tapdılar. Bu vaxt qvardiyaçılardan üçü tələsik qənimət aldıkları atların tərkinə sıçrayıb atlarını sürdülər. Qabaqda at çapan mavigözlü qvardiyaçı tənzifə bükülü çəhrayı bir şeyi sinəsinə basmışdı.

Rastına çıxanlar qorxub yoldan çəkildilər. Onun şlyapasının günlüyündə qırmızı kokarda var idi. Bu o demək idi ki, qvardiyaçı xalqın tərəfinə keçmişdi.

Qvardiyaçının qabağına çıxan gonbullar, qarınqulular olmayan-da, dalınca baxıb əl çalırdılar. Ancaq onun dalınca diqqətlə baxanda bir şeyə mat qalırdılar ki, qvardiyaçının bağrına basdığı bağlamadan çəhrayı toqqa əvəzinə qızıl qızılgüllü ayaqqabılı ayaqlar sallanırdı.

XIII FƏSİL

QƏLƏBƏ

Biz elə indicə qeyri-adi hadisələr baş verən səhəri təsvir etmişdik, indi isə geri qayıdıb bu səhərdən qəribəlikləri ilə heç də geri qalmayan gecəni təsvir edək.

Bu gecə silahqayıran Prospero Üç Gonbulun sarayından qaçmışdı, bu gecə Suoku cinayət başında yaxalamışdılar!

Bundan başqa bu gecə fənərlərinin üstünü örtmüş üç nəfər vəliəhd Tuttinin yataq otağına girmişdilər. Bu silahqayıran Prospero sarayın qənnadı bişirilən otağını dağıdanda qvardiyaçılar Suoku xilasedici qazanın yanında əsir alandan təxminən bir saat sonra baş verdi.

Yataq otağı qaranlıq idi.

Uca pəncərələrdən ulduzlar boylanırdı.

Oğlan çox sakitcə və yavaşca nəfəs alaraq yatırdı.

Üç nəfər hər vəchlə fənərlərinin işığını gizlətməyə çalışırdı.

Onların nə etdiyi məlum deyildi. Təkcə pıçıltı eşidilirdi. Yataq otağının eşikdən keşiyini çəkən heç nə olmayıbmiş kimi yerində dayanmışdı.

Vəliəhdin yataq otağına daxil olanların, görünür ki, burda ağalığa otməyə haqları var idi.

Siz artıq bilirsiniz ki, Tuttinin tərbiyəçiləri bir o qədər də qoçaq deyildilər. Siz gəlinciklə əlaqədar əhvalata bələdsiniz. Qvardiyaçılar gəlinciyi xəncərlə doğram-doğram edəndə bu dəhşətli səhnəni gören tərbiyəçinin necə olduğu yəqin ki, yadınızdadır. Siz bu səhnəni Üç Gonbula nəql edən tərbiyəçinin necə qorxduğunu da gördünüz.

Bu dəfə də növbətçi tərbiyəçi qorxaq oldu.

Təəvvürünüze gətirin ki, əllərində fənər olan bu üç nəfər içəri girəndə o yataq otağında idi. O, pəncərənin qabağında oturmuşdu, vəliəhdin yuxusunun keşiyini çəkirdi, bütün vaxtı gözü ulduzlarda qalmışdı, astronomiya sahəsində öz biliklərini yoxlayırdı.

Bu vaxt qapı cırıltı ilə açıldı, işıq düşdü, üç naməlum şəxs görün-
dü. Tərbiyəçi qoltuqlu kürsüdə gizləndi. O, hər şeydən çox uzun bur-
nunun onu ələ verəcəyindən qorxurdu. Doğrudan da, bu qərribə
burun ulduzlu pəncərənin fonunda aydın seçilirdi, o dəqiqə də nəzə-
rə çarpırdı.

Ancaq qorxaq özünə ürək-dirək verirdi: "Onlara elə gələ bilər ki, bu qoltuqlu kürsünün bər-bəzəyidir, ya da ki, üzbəüz evin kamizidir".

Üstlərinə fənərlərin sarı işığı düşmüş üç naməlum şəxs vəliəhdin çarpayısına yaxınlaşdı. Pıçıltı eşidildi:

– Burdadır.

O biri dilləndi:

– Yatır.

– Sus-s-s!.

– Eybi yoxdur. Onun yuxusu möhkəm olur.

– Yaxşı, başlayın.

Nəsə cingildədi.

Tərbiyəçinin alnında soyuq tər damcıları göründü.

O, burnunun qorxudan böyüdüynü hiss elədi.

Kiminsə fısıltılı səsi eşidildi:

– Budur.

– Bəri ver.

Yenə nəsə cingildədi, sonra quruldayıb töküldü.

Birdən yenə sükut çökdü.

– Hara töküm?

– Qulağına!

– O, başım yanağı üstə qoyub yatır. Bu əslində sərfəlidir. Qula-
ğına tökün...

– Ancaq ehtiyatlı olun. Damcı-damcı tökün.

– Düz on damcı.

– Birinci damcı adama çox soyuq görünür, ikinci damcı tökü-
ləndə heç nə hiss etmirsən, ona görə ki, birinci o dəqiqə təsir edir.
Ondan sonra adam heç nə hiss etmir.

– Dərmanı elə tökməyə çalışın ki, birinci damcı ilə ikinci damcı
arasında heç bir fasilə olmasın.

– Yoxsa oğlana elə gələcək ki, buza toxunub, oynayacaq.

– Sus-s-s!.. Tökürəm... Bir, iki!..

Bu vaxt tərbiyəçi inciçiçəyi ətri hiss elədi.

Onun ətri bütün otağa yayıldı.

Kim idisə tələsik pıçıltı ilə sayırdı:

– Bir, iki, beş, altı...

– Bəsdir.

– İndi o, üç gün, üç gecə yatacaq.

– Gəlinciyinin başına nələr gəldiyindən xəbər tutmayacaq.

– O ayılanda hər şey qurtaracaq.

– Yoxsa ki, ağlayar, ayaqlarını yerə çıxpar, Üç Gonbulun da ona
yazığı gələr, qızın təqsirindən keçərlər.

Üç naməlum şəxs çıxıb getdi. Tır- tır əsən tərbiyəçi ayağa
qalxdı. Narıncı gülşəkilli balaca çırağı yandırıb çarpayığı yaxınlaşdı.

Vəliəhd Tutti krujeva içində ipək yorğanın altında iddia ilə uza-
nıb yatmışdı. Onun bir-birinə qarışmış qızıltı telləri iri balıqlara
səpələnmişdi.

Tərbiyəçi aşağı əyilib çırağı oğlanın rəngi qaçmış sifətinə yaxınlaşdırdı. Oğlanın balaca qulağında mirvari dənəsinə bənzər damcı parıldaırdı.

Qızılı-yaşıl işıq verirdi. Tərbiyəçi çəçələ barmağını ona toxundurdu. Balaca qulaqda heç nə qalmadı, tərbiyəçinin barmağını dözülməz soyuq xəncər kimi kosdi.

Oğlan bərk yuxuya getmişdi.

Bir neçə saatdan sonra isə bizim oxuculara təsvir etdiyimiz gözəl şəhər açıldı. Biz o şəhər rəqs müəllimi Razdvatrisin başına nələr gəldiyini bilirik, ancaq Suokun başına nələr gəldiyini bilmək daha maraqlıdır. Biz axı onu belə dəhşətli vəziyyətdə tərk etmişdik.

Əvvəlcə qərara aldılar ki, onu yeraltı zindana salsınlar.

Dövlət kansleri dedi:

– Yox, bu yaramaz. Biz tələsik ədalət məhkəməsi qurarıq.

Üç Gonbul onunla razılaşdı.

– Əlbəttə, ona baş qoşmağına dəyməz. Ancaq Üç Gonbulun panterdən qaçarkən çox narahat olduqları yadınızdan çıxmasın. Onlar dincəlməli idi. Onlar belə dedilər:

– Biz bir qədər yataq. Şəhər isə məhkəmə çağırırıq.

Bu sözləri deyib onlar yataq otaqlarına çəkildilər.

Gəlinciyin canlı qız olduğunu gören dövlət kansleri məhkəmonin ölüm cəzası kəsəcəyinə şübhə etmədiyindən əmr verdi ki, vəliəhd Tuttini yatırınsınlar ki, o öz göz yaşları ilə dəhşətli cəzanı yüngülləşdirməsin. Bilirsiniz ki, əli fənorli üç nəfər bunu etdi.

Vəliəhd Tutti yatırdı.

Suok keşikçilərin otağında idi. Qarovulxanaya kordeqardiya deyilirdi. Beləliklə dediyimiz şəhər Suok kordeqardiya otağında idi. Onu qvardiyaçılar dövrəyə almışdılar. Əgər kordeqardiya kənar adam gəlsə idi, lap mat qalardı ki, əynində belə gözəl çəhrayı paltar olan qəşəng kədərli qız burda nə edir? Onun görkəmi kordeqardiyaadakı yəhər-yüyan, silah, pivə parçaları ilə uyuşmuşdu.

Qvardiyaçılar kart oynayır, trubkalarından göy iyli tüstü buraxır, söyüş söyür, dəqiqəbaşı dalaşırdılar.

Bu qvardiyaçılar hələ də Üç Gonbula sadıq idilər. Onlar Suoku iri yumruqları ilə hədələyir, ona baxıb üz-gözlərini əyişdirir, ayaqlarını onun üçün yerə vururdular.

Suok bütün bunlara sakitcə fikir verirdi. Onların diqqətini özündən yayındırmaq, onları əsəbiləşdirmək üçün qız dilini bayıra çıxarıb üzü onlara tərəf bir saat bu vəziyyətdə oturdu.

Çəlləyin üstündə oturmaq onun ürəyincə idi. Düzdür, belə paltar çirklənirdi, ancaq üst-başı onsuz da əvvəlki şəklini itirmişdi, budaqlar onu cırmışdı, məşəllər yandırmışdı, qvardiyaçılar tapdalmışdılar, üst-başına şərbət sıratmışdılar.

Suoku öz taleyi narahat etmirdi. O yaşda qızlar açıq-aydın təhlükəni vecinə almırlar. Onlar üstlərinə çəkilən tapança lüləsindən qorxub çəkinmirlər; ancaq qaranlıq otaqda qalmaqdan qorxurlar.

O belə fikirləşirdi: “Silahqayıran Prospero azad oldu. İndi o, Tibulla kasıbları saraya hücumu aparar. Onlar məni azad edərlər”.

Suok belə fikirləşəndə əvvəlki fəsildə haqlarında danışdığımız üç qvardiyaçı saraya çapa-çapa gəlirdi. Onlardan biri bildiyiniz kimi nəse qərribə bir bağlama aparırdı, bağlamadan toqqa əvəzinə qızıllı qızılgüllü olan ayaqqabılı çəhrayı ayaqlar sallanırdı.

Keşikçilərin olduğu körpüyə yaxınlaşanda Üç Gonbula sadıq olmayan bu üç qvardiyaçı şlyapalarındakı qırmızı kokardan çıxartdılar.

Bunu eləməsəydilər qarovulçu onları saraya buraxmazdı.

Qarovulçu onların qırmızı kokardasını görseydi, bu qvardiyaçıları gülləyə tutardı, çünki onlar xalqın tərəfinə keçmişdilər.

Onlar qarovulçuların yanından keçərkən atlarını elə çapdılar ki, az qala rəisi yıxacaqdılar. Rəis şlyapasını qaldırıb mundirinin tozunu çırpı-çırpı dedi:

– Görünür nəse mühüm bir xəbər var.

Bu vaxt Suokun ömrünə az qalmışdı. Dövlət kansleri kordeqardiya girdi.

Qvardiyaçılar yerlərindən dik qalxıb fərağat dayandılar. İri əlcəkli əllərini yanlarına saldılar.

Kansler eynəyini qaldıraraq soruşdu:

– Qız hanı?

Qvardiyaçıların başçısı qıza qışqırdı:

– Bura gəl!

Suok çəlləyin üstündən sürüşdü.

Qvardiyaçı onun belindən köndələninə kobudcasına yapışaraq qaldırdı.

Kansler eynəyini aşağı salaraq dedi:

– Üç Gonbul Məhkəmə salonunda gözləyir. Qızı dalımcə gətirin.

Kansler bu sözləri deyə-deyə kordeqardiyadan çıxdı. Qvardiyaçı bir əlində Suoku asılı vəziyyətdə tutaraq onun dalınca düşdü.

Qızılı qızılqülləri, çəhrayı ipəyi kobud əllər əzib kəslədi.

Qvardiyaçının döşətli əlində köndələnə uzanıb qalmaq Suoku incidirdi, özünü narahat hiss edirdi, qız qvardiyaçını dirsək-dən yuxarı bərk çimdiklədi. O, var qüvvəsini topladı, mündirin qolçağı qalın olsa da çimdik qvardiyaçını möhkəm ağrıtdı.

Qvardiyaçı:

– Lənətə gələsən! – deyib qızı yerə atdı.

Kansler dönüb baxdı:

– Nə olub?

Bu vaxt kansler qəfildən qulağına zərbə dəydiyini hiss etdi. Kansler yığıldı.

Onun dalınca da Suoka divan tutan qvardiyaçı yıxıldı.

Onun da qulağına bir zərbə ilişdirdilər: Özü də necəsindən! Belə nəhəng və qəzəbli qvardiyaçını yıxmaq üçün təsəvvür edin ki, zərbənin qüvvəsi nə cür olmalı idi!

Suok dönüb baxmağa macal tapmamış kim idisə onu qaldırıb apardı.

Bu da kobud, qüvvətli əllər idi, ancaq onlar mehriban idi, bu ol-lərdə Suok özünü indicə par-par yanan döşəmədə uzanıb qalmış qvardiyaçının əlində olduğundan daha rahat hiss edirdi.

Kim idisə pıçıltı ilə ona dedi:

– Qorxma!

Gonbullar səbirsizliklə Məhkəmə salonunda gözləyirdilər. Onlar özləri hiyləgər gəlinciyyəti mühakimə etmək istəyirdilər. Ətrafda məmurlar, müşavirlər, hakimlər, katiblər oturmuşdular! Onların baş-larında moruq rəngində, yasəmənli, gözoxşayan yaşıl, kürən, ağ və qızılı pariklər var idi, gün işığında od tutub yanırdı. Günəşin şən şüaları da bu üz-gözüni turşutmuş adamların kefini açma bilmirdi.

Üç Gonbul əvvəlki kimi bürküdən əzab çəkirdi. Üzlərindən noxud boyda tər axıb qabaqlarındakı kağızlara ləkə salırdı. Katiblər hər dəqiqədən bir kağızları dəyişdirməli olurdular.

Birinci Gonbul boğulan adam kimi barmaqlarını tərpedərək dedi:

– Bizim kansler bizi çox gözledir.

Nəhayət ki, yolunu gözledikləri adamlar gəlib çıxdı. Üç qvar-diyaçı salona girdi. Biri əlində qızı tutmuşdu. Qızın çox pərişan görkəmi var idi.

Dünən özünün şuxluğu, bahalı bər-bəzəyi ilə göz oxşayan çəh-rayı paltar bu gün cır-cındıra dönmüşdü. Qızıl qızılqüllər solmuş, paltar üstündəki parıldayan pərəklər tökülmüş, paltar əzilmiş, ipək cırılmışdı. Qızın başı kədərlə qvardiyaçının çiyinə enmişdi. Onun rəngi bərk qəhmşdi, bəz-bəz baxan ala gözləri şövqdən düşmüşdü.

Ala-bəzək pariklilər başlarını qaldırdılar.

Üç Gonbul əllərini bir-birinə sürtürdü.

Katiblər uzun qələmlərini uzun qulaqlarının dalından çıxardırdılar.

Birinci Gonbul dilləndi:

– Belə. Bəs dövlət kansleri hanı?

Əlində qız olan qvardiyaçı bura yığışanların qarşısına gəlib, hər şey haqda yerli-yataqlı məlumat verdi. Onun mavi gözləri şən-şən parıldayırdı.

– Cənab dövlət kansleri bura gələndə mədəsi pozuldu.

Bu izahat hamını qane etdi.

Məhkəmə başlandı.

Qvardiyaçı yazıq qızı hakimnin stolunun qarşısındakı kobud skam-yada oturtdu. O başaşağı oturmuşdu.

Birinci Gonbul istintaqa başladı.

Bu vaxt çox mühüm bir maneə çıxdı. Suok suallardan heç birinə cavab vermək istəmirdi.

Gonbul hirsələndi:

– Çox yaxşı! Çox gözəl! Bununla o özünün işini korlayır. İndi ki, o bizə cavab verməyi özünə rəva bilmir, biz də onun cəzasını artıq edirik!

Suok qımıldanmırdı da.

Daşa dönmüş üç qvardiyaçı yanlarda durmuşdu.

Gonbul əmr verdi:

– Şahidləri dəvət edin.

Şahid bir nəfər idi. Onu gətirdilər. Bu heyvanxananın baxıcısı hör-mətli zooloq idi. O, bütün gecəni başı üstə asılı qalmışdı. Onu ancaq indi düşürmüşdülər. O içəri güllü xələtdə, milomil alt paltarında, gecə papağında girdi. Papağının qotazı yerlə bağırısaq kimi sürünürdü.

Skamyada oturan Suoku görəndə zooloqun qorxudan dizləri əsdi, az qaldı yıxıla. Onun qoluna girdilər.

– Danışın, görək necə oldu?

Zooloq hər şeyi yerli-yataqlı danışmağa başladı. O dedi ki, ağa-ca çıxanda budaqlar arasında vəliəhd Tuttinin gəlinciyyəti gördü.

O, canlı gəlincik görmədiyindən, gəlinciklərin gecələr ağaclara dırmaşdığını bilmədiyindən, bərk qorxub huşunu itirdi.

– Necə oldu ki, silahqayıran Prosperonu xilas elədi?

– Bilmirəm. Mən görməmişəm, eşitməmişəm. Huşumu bərk itirmişdim!

– Nanəcib qız, bizə də görək necə oldu ki, silahqayıran Prospero qaçıb canını qurtardı?

Suok dinmirdi.

– Onu silkələyin!

Gonbullar əmr verdilər:

– Özü də yaxşıca silkələyin!

Mavigözlü qvardiyaçı onun çiynlərindən tutub silkələdi. Bundan başqa o, qızın alnını bərkdən şaqqılatdı.

Suok dinmirdi.

Gonbullar qəzəblərindən fısıldadılar. Rəngbərəng saçlı başlar məzəmmətlə yırğalandı.

Birinci Gonbul dedi:

– Görünür ki, heç bir şey öyrənə bilməyəcəyik.

Bu sözləri eşidəndə zoo loq alnını şaqqılatdı.

– Mən bilərəm, nə etmək lazımdır!

Yığışanlar sim kimi dartıldılar.

– Heyvanxanada içində tutuquşular olan qəfəslər var. Orda ən nadir tutuquşular toplanmışdır. Sizin yəqin məluminuzdur ki, tutuquşu insan nitqini yadda saxlaya, təkrar edə bilər. Tutuquşuların çoxunun yaxşı hafizəsi var... *Mən bilən o gecə heyvanxanada bu qızın və silahqayıran Prosperonun başına gələnlərin hamısını onlar yadlarında yaxşı saxlayıblar... Ona görə də, Məhkəmə salonunda şahid sifətilə mənim qəribə tutuquşularından birini dəvət etməni təklif edirəm.*

Yığıncıqdağılar razılıqla başlarını tərpətdilər.

Zoo loq heyvanxanaya yollanıb tezliklə qayıtdı. Onun şəhadət barmağının üstündə iri, uzun, qırmızısaqqalı bir qoca tutuquşu oturmuşdu.

Yadınıza salın ki, Suok gecə heyvanxanada gəzəndə tutuquşulardan biri ona şübhəli görünmüşdü. Yadınıza düşür – o, qızın üzünə baxıb özünü yuxuluğu vurdu, gülümsünüb başını uzun, qırmızı saqqalında gizlətdi.

İndi həmin bu qırmızısaqqal tutuquşu zoo loqun barmağına qonub rahatca oturmuşdu, sanki qəfəsində ki gümüş milə qonmuşdu.

İndi o, sevinçək açıq-aydın gülümsünür, sevinir ki, yazıq Suoku ələ verəcək.

Zoo loq onunla almanca danışdı. Tutuquşuya qızı göstərdilər.

Bu vaxt tutuquşu qanadlarını bir-birinə çırpıb qışqırdı:

– Suok! Suok!

Onun səsi köhnə qapının cırtlıtısına bənzəyirdi, sanki külək qapının pas atmış cəftələrini qoparırdı.

Yığışanlar susurdular.

Zoo loq sevinçək olmuşdu.

Tutuquşu xəbərciliyində idi. O gecə eşitdiklərinin hamısını əslində olduğu kimi çatdırırdı. Əgər sizi silahqayıran Prosperonun necə azadlığa çıxması maraqlandırarsa tutuquşunun nə dediyinə qulaq asın.

Doğrudan da bu, tutuquşuların çox nadir nüsxəsi idi. Onun generalın belə həsədinə səbəb olacaq qəşəng, qırmızı saqqalından başqa insan danışığını məharətlə təqlid bacarığı var idi.

– Sən kimsən? – o kişi səsinə bənzər səsle soruşurdu.

Bu vaxt çox nazik qız səsinə bənzər səsle cavab verirdi:

– Suokam.

– Suok!

– Məni Tibul göndərib. Mən gəlincik deyiləm. Canlı qızam. Gəlmişəm ki, səni azad edəm. Heyvanxanaya girəndə məni görmədin ki?

– Yox. Mən, deyəsən, yatmışdım. Bu gün ilk dəfədir ki, yuxuya getmişəm.

– Mən səni heyvanxanada axtarırdım. Burda insan səsle danışan müdhiş bir məxluqa rast gəldim. Elə bildim ki, sən sən, öldü.

– Tibuldur? Deməli öldü!

– Öldü. Mən qorxub qışqırdım, qvardiyaçılar gəldi, mən ağacın dalında gizləndim. Nə yaxşı ki, sən sağsan. Mən səni xilas etməyə gəlmişəm.

– Mənim qəfəsim bərk bağlıdır.

– Məndə qəfəsin açarı var.

Tutuquşu axırncı sözləri cırtlıtlı səsle deyəndə hamını qəzəb bürüdü.

Gonbullar qışqırdılar:

– Ah, nanəcib qız. İndi hər şeyi başa düşürük.

– O vəliohd Tuttidən açarı oğurlayıb silahqayıranı azad edib. Silahqayıran zəncirini qıran panterin qəfəsini sındırıb ki, heyvanla həyətdən rahatca keçib-gətsin.

– Hə!

– Hə!

Suok isə susurdu.

Tutuquşu təsdiq əlaməti olaraq saqqalını tərpətdi, qanadlarını üç dəfə bir-birinə vurdu.

Məhkəmə qurtardı. Məhkəmənin qərarı belə oldu. “Yalançı gəlincik vəliəhd Tuttiini aldatdı. O, Üç Gonbulun ən qəddar düşməni, üsyançıların başçısı silahqayıran Prosperonu azad edib. Ona görə ən yaxşı panterimiz həlak olub. Ona görə də yalançıya ölüm cəzası kəsilir. Onu heyvanlar parçalayacaq”.

Təsəvvür edirsinizmi, məhkəmə hökmü oxunanda belə Suok özünü heç o yola qoymadı.

Yığışanların hamısı heyvanxanaya yollandı. Vəhşi heyvanların ulaşması, ciyiltisi, fiti gələnəri qarşıladı. Hamıdan artıq zooloq narahət idi, axı o heyvanxana baxıcısı idi.

Üç Gonbul, müşavirlər, məmurlar, saray məiyyətinin qalanları tribunada yerləşdilər. Onun qabağına dəmir tor çəkilmişdi.

Günəş bilsəniz nə gözəl işıq saçırdı. Göy bilsəniz necə gömgöy idi. Tutuquşuların qanadları yaman parıldayırdı, meymunlar bir atılıb düşürdülər ki, yaşlı fil hoppanırdı!

Yazıq Suok! Bütün bunlara tamaşa edib zövq almaq onun qisməti deyilmiş. Yəqin ki, o dəhşət dolu baxışlarla pələnglərin öyilib-duraraq qaçdıqları çirkli qəfəslərə baxırdı. Onlar eşşəkarlarına bənzəyirdi, rəngləri ona oxşardı, sarı-qəhvəyi zolaqlarla.

Onlar altdan-altdan adamlara baxırdılar! Hər dəfə onlar çiy-ət qoxusu verən qırmızı ağızlarını açırdılar. Yazıq Suok!

Əlvida sirk, meydanlar, Avqust, qəfəsdəki tülkü, əziz, qoçaq, saqqalı Tibul! Göygöz qvardiyaçı qızı heyvanxananın ortasına çıxarıb parıldayan isti qrafitin üstünə qoydu.

Müşavirlərdən biri dilləndi:

– İzin veriniz, bir söz deyim. Bəs vəliəhd Tutti necə olacaq? Axı o, gəlinciyinin pələngin pəncəsində məhv olduğunu bilsə, ağlamaqdan ölər.

Qonşusu pıçıldadı:

– Sus-s-s! Sus-s-s! Vəliəhd Tuttiyə yuxu dərmanı veriblər... O, üç gün-üç gecə, bəlkə də bir qədər çox yatacaq...

Hamı gözünü qəfəslər arasındakı dairəyə qoyulan çəhrayı, görkəmini itirmiş yumağa dikmişdi.

Bu vaxt əlindəki qırmancı saqqıldadan, tapançasının lüləsi parıldayan heyvan təlimçisi gəldi. Musiqiçilər marş çaldılar. Beləliklə, Suok axırdıncı dəfə idi ki, tamaşaçılar qarşısında çıxış edirdi. Heyvan təlimçisi qışqırdı:

– Alle!

Qəfəsin dəmir qapısı cingildədi. Qəfəsdəki pələnglər ağır adamlarla, səssizcə qaçıb çıxdılar. Gonbullar qəhqəhə çəkirdilər. Müşavirlər hırıldaşib pariklərini silkələdilər. Qırmancın səsi eşidildi.

Üç pələng Suoka tərəf qaçdı.

O, arxası üstə uzanıb qalmışdı, donuq ala gözləri göyə zillənmişdi. Hamı yerindən qalxdı. Hamı vəhşi heyvanların xalqın balaca dostuna tutduğu divanı görüb sevincindən qışqırmağa hazırlaşdı...

Ancaq pələnglər yaxın gəldilər, biri yekə alını başını aşağı əydi, iylədi, o biri pişik pəncəsi ilə qıza toxundu, üçüncü isə qıza fikir vermədən qaçıb getdi, tribunanın qarşısında dayanıb Gonbullara mırıldanmağa başladı. Bu vaxt hamı gördü ki, bu canlı qız deyil, cırıq, köhnə, heç nəyə yaramayan gəlincikdir.

Yaman biabırçılıq oldu. Partliyindən zooloq dilinin yarısını dişləyib uddu. Heyvan təlimçisi vəhşi heyvanları tezədən qovub qəfəyə saldı, ölü gəlinciyə nifrətlə bir topik vurub, özünün göy qızıl qaytanlı tamaşa kostyumunu soyunmağa getdi.

Yığışanlar beş dəqiqəyəcən susdular.

Bu sükut çox gözəllənməz şəkildə pozuldu, heyvanxananın mavi səmasında mermi partladı.

Tamaşaçıların hamısı üzü üstə tribunanın taxta döşəməsinə düşdülər. Heyvanların hamısı dal pəncəsi üstə durdu. Onun dalınca da ikinci mermi partladı. Göyü ağ, girdə tüstü bürüdü. Qışqırtı eşidildi:

– Bu nədir belə? Bu nədir belə? Bu nədir belə?

– Xalq hücumu keçir.

– Xalqın topları var!

– Qvardiyaçılar xəyanət ediblər.

– Vay-vay-vay!!!

Parkı səs-küy, çığırta, atəş səsləri bürüdü. Üsyançıların parka soxulduqları aydın idi! Üsyan! Bütün bu dəstə heyvanxanadan qaçmağa başladı. Nazirlər xəncərlərini çıxartdılar. Gonbullar var gücləri ilə bağırmağa başladılar!

Parkda olanlar bunu gördülər.

Adamlar hər tərəfdən hücumla girişdilər. Onların sayı çox idi. Başları açıq, alımları yaralı, cırıq-cırıq gödəkcələrdə xoşbəxt idilər. Bu gün qalib gələn xalq idi. Qvardiyaçılar onlara qoşulmuşdular. Onların şlyapalarındakı qırmızı kokardalar şəfəq saçdı. Fəhlələr də silahlanmışdılar. Qəhvəyi geyimli ayaqlarında taxta ayaqqabı olan kasıblar qoşun şəklində gəlirdilər. Ağacla onların gücü qarşısında əyilirdi, kollar şaqqıltı ilə sınırdı.

Xalq qışqırırdı:

– Biz qalib gəldik.

Üç Gonbul gördü ki, canlarını qurtara bilməyəcəklər.

Onlardan biri uladı:

– Yox. Yalandır! Qvardiyaçılar, onları atəşə tutun!

Ancaq qvardiyaçılar kasıblarla əlbir idilər. Bu vaxt izdihamın səsinə batıran bir səs guruldadı. Bu silahqayıran Prosperonun səsi idi.

– Təslim olun! Xalq qalib gəlib. Dövlətlilərin, qarınquluların hakimiyyətinə son qoyulub. Bütün şəhər xalqın əlindədir. Gonbuların hamısı əsir alındı.

Gonbulları rəngbərəng geyimli, həyəcanlanmış adamlar dövrəyə aldılar.

Adamlar qırmızı bayraqlarını, əllərindəki dəyənəkləri, xəncərləri yellədir, yumruqlarını düynləyirdilər. Bu vaxt bir mahnı eşidildi. Yaşıl pləşli başına sarıdığı əsgidən qanı çıxan Tibul Prosperonun yanında durmuşdu.

Gonbullardan hansısa əlləri ilə üzünü örtərək qışqırdı:

– Bu yuxudur.

– Tibulla Prospero oxumağa başladılar. Minlərlə adam onların səsinə səs verdi. Mahnı kanallardan, körpülərdən keçərək nəhəng park boyu axırdı. Şəhər darvazalarından saraya hücum edən xalq bunu eşidib oxumağa başladı. Mahnı yollardan, darvazadan ötür fəhlələrin və kasıbların hücumla keçdikləri bütün küçələrdən keçərək güclü dəniz dalğası kimi yayılırdı. Bu özünün zülmkarlarına qalib gəlmiş xalqın mahnısı idi.

Bu mahnı sarayda eşidən nazirləri ilə Üç Gonbul büzüşür, həm də şəhərdəki şıq geyimli şəxslər, gonbul dükançılar, qarınqulular, tacirlər, adli-sanlı xanımlar, dazbaş generallar da qorxu içində özlərini itirib qaçırdılar, sanki bu, mahnının sözləri yox, atəş səsləri, od-alov idi.

Onlar gizlənməyə yer axtarır, qulaqlarını tıxayır, başlarını bahlı naxışlı yastıqların içərisinə dürtürdülər. İş bununla nəticələndi ki,

dövlətlilərin böyük bir hissəsi limana qaçırdı ki, gəmilərə minib ölkədən çıxıb getsinlər, onlar burda hər şeyi – hakimiyyətlərini, var-dövlətlərini, işləmədən əldə etdikləri firavanlıqlarını itirmişdilər. Ancaq burda dənizçilər onları əhatə etdilər. Dövlətliləri həbs etdilər. Onlar bağışlanmaqlarını xahiş edirdilər. Onlar deyirdi:

– Bizlə işiniz olmasın! Biz sizi daha özümüz üçün işləməyə məcbur etməyəcəyik.

Ancaq xalq onlara daha inanmırdı, çünki onlar kasıbları və fəhlələri dəfələrlə aldatmışdılar.

Günəş zirvəyə qalxmışdı. Təmiz səma gömgöy idi. Adama əl gəlirdi ki, indiyədək görünməyən böyük bir bayramı qeyd edirlər. Hər şey – silah anbarları, kazarmalar, saraylar, çörək anbarları, mağazalar xalqın əlindəydi. Hər yerdə şlyapalarında qırmızı kokarda olan qvardiyaçılardan keşikçilər qoyulmuşdu. Döngələrdə üstündə aşağıdakı sözlər yazılmış qırmızı bayraqlar yellənirdi:

**Kasıbların əldə etdikləri hər şey kasıblara məxsusdur!
Yaşasın xalq! Rədd olsun tənbellər və qarınqulular!**

Üç Gonbulun axırı nə cür oldu?

Onları sarayın baş salonuna apardılar ki, xalqa göstərsinlər. Əyinlərində yaşılqolçaqlı boz gödəkcə olan fəhlələr əllərindəki tüfəngləri qabağa tutaraq nəzarətçi dəstəsi düzəltdirmişdilər. Salonda minlərcə günəş ləkəsi rəngdən-rəngə çalır. Bura nə qədər adam yığılmışdı. Ancaq indi bura yığışanlarla – vəliəhd Tutti ilə tanış olarkən birinci gün Suokun qarşısında çıxış etdiyi adamlar arasında böyük fərq var idi. Meydanlarda, bazarlarda onu alqışlayanların hamısı burda idi. İndi onların üz-gözündən xoşbəxtlik, şənlik yağırı. Adamlar itələşir, bir-birinin kürəyinə çıxır, güllür, zarafatlaşırdılar. Bəzilərinin sevincdən gözləri dolurdu, ağlayırdılar. Sarayın qonaqlıq salonları heç vaxt belə qonaqlar görməmişdi. Heç vaxt buralarda günəş belə parlaq işıq saçmamışdı.

– Suss-s!

– Sakit!

– Sakit!

Pilləkənin başında əsirlərin dəstəsi göründü. Üç Gonbul başını aşağı sallamışdı. Qabaqda Prospero yeri yirdi. Yanında da Tibul.

Sütunlar sevinc qışqırıqlarından yırğalanırdı, Üç Gonbulun iso qulaqları tutuldu. Onları pilləkənlə apardılar ki, xalq onları yaxından

görüb, bu dəhşətli gonbulların əsir alındığına arxayın olsunlar. Sütunun yanında dayanmış Prospero dilləndi:

– Budur!

Onun boyu, demək olar ki, bu nəhəng sütunun yarısınaqan çatırdı: Onun kürəsaçlı başı gün işığında od tutub yanırdı.

O dedi:

– Budur, Üç Gonbul. Onlar yazıq xalqa zülm edirdilər. Onlar bizi xalqa zülm edirdilər. Onlar bizi əldən düşənədək işlədir, hər şeyi-mizi tutub əlimizdən alırdılar. Görürsünüz, bizim hesabımıza nə cür piyləniblər? Biz onlara qalib gəlmişik. İndi biz özümüz üçün işləyəcəyik, hamımız bərabər olacağıq. Bizim nə dövlətimiz, nə tənbelimiz, nə də qarınqulumuz olacaq. Onda hamımız yaxşı olacağıq. Hamımız tox və dövlətli olacağıq. Vəziyyətimiz lap pis olsa belə bir şeyi biləcəyik ki, biz ac olanda bizim hesabımıza piylənən olmayacaq.

Hər tərəfdən səslər eşidildi:

– Ura! Ura!

Üç Gonbul fısıldayırdı:

– Bu gün bizim qələbə çaldığımız gündür. Bir görün günəş necə işıq saçır! Bir görün quşlar necə cəh-cəh vurur. Güllər necə ətir saçır! Bu günü, bu saati yadda saxlayın!

Saat sözü deyiləndə hamı başını çevirib saat asılmış yerə baxdı.

Saati iki sütunun arasında dərin taxçada asmışdılar. Bu, palıd ağacından qayırılmış oyma və emallı naxışlı nəhəng yeşik idi. Ortasında rəqəmlər olan disk qarahırdı.

Hərənin ürəyindən keçdi:

“Saat nəçə olar?”

Birdən (bu bizim romanın sonuncu birdənidir) yeşiyin palıd qapısı açıldı. İçəridə heç bir mexanizm gözə dəymirdi. Saatin içərisi çıxarılmışdı. Yeşiyin içində mis diyircəklər və yaylar əvəzinə cəhrayı, üst-başı bərq vuran, gülümsünən Suok oturmuşdu.

Salondakılar içlərini çəkdilər.

– Suok!

Uşaqlar çığırırdılar:

– Suok!

– Suok! Suok! Suok!

Alqış səsləri eşidildi.

Göygöz qvardiyaçı qızı şkafdan çıxartdı. Bu vəliəhd Tuttinin gəlinciyini rəqs müəllimi Razdvatrisin karton qutusundan oğurla-

yan həmin qvardiyaçı idi. O, gəlinciyi saraya gətirdi, yumruğunun zərbi ilə dövlət kanslerini və ya yazıq canlı Suoku dartıb məhkəməyə apararaq qvardiyaçını yıxdı. O, Suoku saat mexanizmində gizlətdi, onu cansız, üst-başı cırılmış gəlinciklə əvəz etdi. Yadıңызdadır, o Məhkəmə salonunda bu uyğun çiyinlərindən tutub dartdı, onu vəhşi heyvanların ixtiyarına verirdi ki, parçasınlar?

Qızı əldən-ələ verirdilər. Ona dünyanın ən yaxşı rəqqasəsi deyən, sonuncu qəpik-quruşunu onun xalçası üstünə atanlar qızı qucaqlarına alıb – Suok! – deyər pıçıldayırdı, öpür, bağrılarına basırdılar. Duda və qatranlı

kobud cırıq gödəkcələrin altında əzab çəkmiş səmimiyyətlə dolu ürəklər çırpınırdı. Qız gülür, onların dolaşmaq saçlarını qarışdırır, balaca əlləri ilə onların sifətindəki təzəcə qanı silir, uşaqları dartışıdır, üz-gözünü onlar üçün öyir, ağlayır, nəse aydın olmayan vağ-vuğ edirdi.

Silahqayıran Prospero titrək səslə:

– Onu bura verin! – dedi, – çoxlarına elə göründü ki, onun göz-ləri yaşardı. – O mənim xilaskarımdır. İri pitraqa bənzər yaşıl plashını əlində yellədən Tibul qışqırırdı:

– Bura! Bura! Bu mənim balaca dostumdur. Suok, bura gəl.

Uzaqdan isə izdihamı yarıb keçən balacaboy, gülümseyən doktor Qaspar göründü.

Üç Gonbulu silahqayıran Prospero salınan qəfəsə saldı.

EPİLOQ

Bir il keçəndən sonra hay-küylü şən bayram keçirildi. Xalq Üç Gonbulun zülmündən azad olmasının bir illiyini qeyd edirdi.

Ulduz meydanında uşaqlar üçün tamaşa təşkil edilmişdi.

Afişalarda yazılmışdı:

“Suok! Suok! Suok!”.

Minlərcə uşaq sevimli aktrisalərinin görünməyini gözləyirdi. Bu bayram günü təkə o çıxış etmirdi. Ona bir azca oxşayan ancaq qızı, Telli balaca bir oğlan onunla bərabər səhnəyə çıxırdı.

Bu onun qardaşı idi. Əvvəllər isə vəliəhd Tutti idi.

Şəhərdə bir hay-küy vardı, gəl görəsən, bayraqlar yellənir, gül-satanların qablarındakı yaş qızılgüllər tökülür, müxtəlif lələklərlə

bəzədilmiş atlar atılıb-düşür, yelləncəklər fırlanır, Ulduz meydanında isə balaca tamaşaçılar nəfəslərini dərmədən tamaşaya baxırdılar.

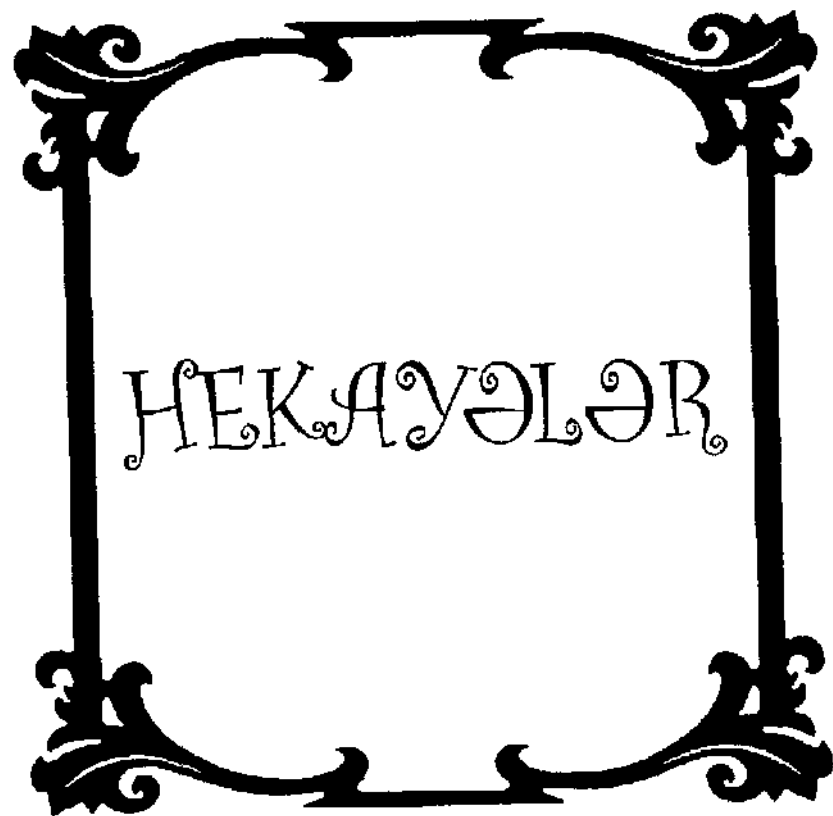
Sonra Suokun, Tuttinin üstünə gül-çiçək səpdilər. Uşaqlar onları dövrəyə aldılar.

Suok tezə paltarının cibindən balaca bir lövhə çıxarıb uşaqlara nəse oxudu.

Bu lövhə oxucularımızın yəqin ki, xatirində olar. Dəhşətli gecələrin birində canavara bənzəyən can üstə olan naməlum şəxs heyvanxananın ürəksixan qəfəsindən bu lövhəni ona verdi. Lövhənin içində belə yazılmışdı:

“Siz iki nəfər bacı və qardaş idiniz: Suok və Tutti.

Sizin dörd yaşınız olanda Üç Gonbulun qvardiyaçıları sizi doğma evinizdən oğurladılar. Mən Tubam, aliməm. Məni saraya gətirdilər. Mənə balaca Suoku və Tuttini göstərdilər. Üç Gonbul mənə belə dedi: “Bu qızı görürsən? Elə bir gəlincik düzəlt ki, ondan fərqlənməsin”. Mən bunun nəyə lazım olduğunu bilmirdim. Belə bir gəlincik düzəltdim. Mən böyük alim idim. Gəlincik canlı qız kimi böyüməli idi. Suokun beş yaşı olacaqdı, gəlinciyin də. Suok böyüyəcəkdə, qəşəng, kədərli bir qız olacaqdı, gəlincik də belə olmalı idi. Mən belə bir gəlincik düzəltdim. Bu vaxt sizi bir-birinizdən ayırdılar. Tutti sarayda gəlinciklə qaldı, Suoku uzun, qırmızısaqqal nadir tutuqşunun əvəzində səyyar sirkə verdilər. Üç Gonbul mənə əmr etdi: “Oğlanın ürəyini çıxarıb, ona dəmirdən ürək qayır”. Mən bundan boyun qaçırdım. Mən dedim ki, adamı insan ürəyindən məhrum etmək olmaz. Dedim ki, adama sadə, əsl insan ürəyi əvəzinə nə dəmir, nə buz, nə qızıl ürək vermək olmaz. Məni qəfəsə saldılar. O vaxtdan bəri oğlanın beyninə belə bir fikir yeridirdilər, ürəyi dəmirdəndir. O buna inanmalı idi, qəddar, amansız olmalı idi. Mən vəhşi heyvanlar arasında səkkiz il qaldım. Üz-gözümü saqqal basdı, başımın saçı uzandı, dişlərim uzanıb saraldı, ancaq mən sizi yaddan çıxartmadım. Sizdən üzr istəyirəm. Üç Gonbul bizim hamımızı evsiz-eşiksiz qoyub, dövlətli və ağgöz qarınqulular bizə zülm ediblər. Tutti, mənim günahımdan keç, evsiz-eşiksizlərin dilində bu ayrılış deməkdir. Suok, sən də mənim təqsirimdən keç, evsiz-eşiksizlərin dilində bu “Bütün həyat...” deməkdir”.



TÜRKMƏN

Qılıc səhra poçtundan gələn balaca üçkünc məktubu açdı. Bu məktub qardaşımdan gəlməyib, yox. Xətt onun xətti deyil. Qılıc səhifəni çevirdi ki, imzaya baxsın. İmza bir neçə nəfərindi. Görünür qardaşının başında nəsə var. Məktubu yazan yoldaşlarıdır.

Qılıc bu gün aula, anasının yanına getməyə hazırlaşdı. Məktubda belkə Berdinin ölüm xəbəri verilirdi.

Məktubu oxumasa yaxşıdır.

Qılıcın gözü bir də imzaya sataşdı. Kimin olduğunu ayırd edə bilmədi... Ancaq o, imzalardan birini aydınlaşdırdı – Nikiforov, o birisi Balaşov. Yəqin qardaşının yoldaşlarıdır. Məsələ aydındır, onun ölümünü xəbər verirlər. Daha tanış olmayan adamlara nə düşüb ki, cəbhədən Qılıca məktub yazıb göndərsinlər. Qılıc otaqda tək olsa da ucadan dedi:

– Bunu anama necə xəbər verərəm?

Ancaq deməlidir, fərqi yoxdur, bu gün də olmasa sabah o bundan xəbər tutacaq. Qılıc səhifəni hamarlayıb oxumağa başladı.

Bir neçə saatdan sonra o yola düşüb aula gedirdi.

Bir il bundan əvvəl o elə bu yolla, ancaq əks istiqamətdə Berdi ilə gedirdi. Anası ilə xudahafizləşəndən sonra qardaşı dedi:

– Qılıc, indi gedək.

Onlar yola düzəldilər.

Qılıc dedi:

– Dön bax, ana hələ də yolun üstündə dayanıb.

Qardaşı başını tərpətdi.

– Gərək deyil.

Qardaşının dönüb baxmağa ürəyi gəlmirdi. Qılıc bunu başa düşürdü. Orda, uzaqlarda, arxada ana, aulun balaca divarları arasında dayanıb baxırdı. Berdi zabitlik məktəbindən iki günlüyə evə gəlmişdi. İndi o şəhərə qayıdırdı ki, təyinatı üzrə yerinə getsin.

Qılıc dedi:

– Dön bax. Berdi, dön bax.

Berdi dönüb baxdı.

O yavaşca dedi:

– Yazıq anam, yazıq.

O bir müddət ayaq saxladı. Çiyindəki nazik, qırmızı sap yellənirdi.

Qılıc soruşdu:

– Bu nədir belə?

– Yaylığından ilişib qalıb, qucaqlaşanda...

Onlar yollarına davam etdilər, körpüyə artıq bir az qalmışdı. Qardaşlar balaca olanda körpüdən o tərəfə getməzdilər. Bu onların uşaqlıq sərhəddi idi. Köhnə yolun üstündəki palçığı daşa dönmüş, bozarmış körpü. Qılıc qardaşına baxdı, görsün ki, o körpüyə tərəf baxır, ya yox.

Berdı birdən:

– Mən bərk qaçsam... – deyib aula tərəf elə götürüldü ki, Qılıc onu saxlaya da bilmədi. Sonra Qılıc anasının Berdiyə tərəf tələsdiyini, qırmızı paltarın altındakı ayaqlarını çətinliklə atdığını gördü. Birdən ana yıxıldı. Qılıca elə gəldi ki, anası öldü. Yox. Berdi onu yerdən qaldırdı, onlar birlikdə geri qayıtdılar. Qəm-qüssədən Qılıcın az qala ürəyi partlayacaqdı, o üzünü yana çevirdi. O təkçə yoluna davam etdi. Körpüyə çatanda ayaq saxladı ki, Berdi gəlib çıxsın. O yuxarıdan çoxlu tikan basmış köhnə yola tamaşa edirdi. Berdi gəlib çıxdı, onlar yanaşı yeriməyə başladılar, Qılıc qardaşının gimnastyorkasının üstündəki tozu gördü, qardaşı anasını yerdən qaldıranda üstünə toz düşmüşdü.

Qardaşların bir-birinə münasibəti, adətən kobud idi. Mehribançılıqlarını, adətən bildirməzdilər. Ancaq hər nə deyirsiniz deyir, qardaş qardaşdır. Qardaş qardaşı uzun ayrılıqdan sonra ağzını açıb bir söz deməmiş, bir-birilə gözləşən kimi başa düşür, çoxdan yaddan çıxarılmış gülməli, ancaq ona və özünə məlum bir söz deyir. Sən adamların yanında olanda qardaşın gözü səndə qalır, dinib-danışmadan qulaq kəsilir, bilirsən ki, o sənə görə, sənə danışığına, hərəkətlərinə görə narahat olur. İstəyi budur ki, tutduğun yolda, bundan özü əməlli-başlı baş açmasa da özünü biabır etməyəsən. Adamlarla söhbətin başa çatanda görürsən ki, qardaşın böyük razılıqla əllərini sinəsində çarpazlayır. Qardaşın sənə şərəfin üçün narahat olur. Bax, bunun yerini heç nə verməz...

Qardaşı olmaq böyük xoşbəxtlikdir. O, birdən axşamçağı gəlib çıxır onu yedirtmək, onun üçün yorğan-döşək salmaq adamın

ürəyindəndir. O yanında olanda adama heç mane olmur. Sən öz işinlə məşğul olursan, lampanın dalından baxıb bəlkə bunu soruşursan:

– Nə axtarırsan?

– Duz.

– Duz ordadır.

– Hə, tapdım.

Sən işini qurtarıb stolun dalından duranda görürsən ki, qardaşın artıq yuxuya gedib, onun sifətinə tamaşa edəndə sevincək fikirləşirsən, üzdən anana oxşayır.

– Onun yanına keçmək olmaz?

– Yox

– Niyə?

– Yatıb.

Qılıc özünü itirdi. O əvvəlcə ona anasını görməkdə mane olan bu ağxalətli qadının kim olduğunu başa düşmədi. Hə, axı bu həkimdir, Mariya Pavlovna. Düzdür, bu yaxınlardan kolxozda olur. Ancaq Qılıc onunla bir neçə dəfə danışmış.

Qılıc soruşdu:

– Hardadır?

Mariya Pavlovna dedi:

– Mənim otağımdadır.

– Sizin otağınızda?

– Siz heç narahat olmayın. Biz axı onu burda saxlamışıq. Əgər qorxusu olsaydı...

– Bildim, bildim, – Qılıc onun sözlərini təsdiqlədi. Mariya Pavlovna oğlana anasının ancaq əllərinin, çiyininin yandığını dedi. Qılıc soruşdu:

– Otağınız deyəndə haradır?

Bu vaxt oğlanın yadına düşdü ki, koridorda, kontorun yaxınlığında bir otaq var, Mariya Pavlovna burda yaşayır. Görünür ki, anası da ordadır.

Qılıc soruşdu:

– Bir qorxusu yoxdur ki?

Mariya Pavlovna bir də təkrar etdi:

– Əli, çiyini yanıb.

Qılıc ona baxıb gülümsündü.

– Soruşduğuma görə bağışlayın, bilirsiniz də...

Mariya Pavlovna dedi:

– Əlbəttə ki, soruşmalısınız.

– Adınız Mariya Pavlovnadır!

– Hə, Mariya Pavlovnadır.

– Mənə elə gəldi ki, adınızı unutmuşam.

Mariya Pavlovna Qılıç dedi ki, o rusca yaxşı danışır. Niyə yaxşı danışdığını Qılıç izah etmək istədi.

Qılıç sözbə başladı:

– Mən Moskvada oxumuşam.

Demə, Mariya Pavlovnanın bundan xəbəri var imiş.

Qılıç soruşdu:

– Hardan?

– Ananız deyib.

Cavan, qoca kolxozçular onların dövrəsinə yığışdılar. Bəzilərini Qılıç tanıyırdı, bəzilərini yox. Bax, bu, Amanbibi qarıdır, bu da oğlu, cəbhədə olan Oğuldövlət, bu da hörüklü Qaraqa... Hamısı qadınlardır, kişi yoxdur. Bax, təkcə dəmirçi Nəzərdir, o da ki qocadır.

Qılıcın ona baxdığını gören dəmirçi dilləndi:

– Salam!

Qılıç da cavab verdi:

– Salam!

Dəmirçi əlavə etdi:

– Anana mükafat verəcəklər!

Hamı danışmağa başladı.

– Əlbəttə ki, verəcəklər. Bu məlum məsələdir, sədr dedi.

Qılıcın anası bu işi görməsəydi nə qədər pambığın yanacağını müzakirə etməyə başladılar. Qılıç anasının nə etdiyini dəqiq bilmirdi, çünki bu barədə sual verir, cavaba da qulaq asmırdı. O, anasını əhatəyə alan sarı alov dillərini gözünün qabağına gətirir, bu da dünyanın dadını-duzunu qaçırdırdı. Yanan pambığı söndürüb! Odun, alovun içindən kişələri çıxarıb!

Qılıç on dəfə:

– Axı bu necə olub! – sualını verirdi.

On dəfə də ətrafdakılar pambığın od tutub yanmağından danışır-dılar. Qılıç yenə dişsiz Əvəzin salıb yıxdığı lampa söhbətini eşidirdi:

Qılıç:

– Mən dişsizin atasını... – deyib yumruğunu düydünlədi.

Qızlardan biri dişsizin yerinə qorxub dedi:

– Yox a, yox. O elə ağlayırdı ki, gözünün yaşını elə töküdü ki...

Hamını gülmək tutdu, çünki qız dişsiz qocanın necə ağladığını göstərdi. Qılıç da güldü. Qılıcın gülməyi hamının könlünü açdı.

Qılıç Mariya Pavlovnaya müraciət edərək sözbə başladı:

– Siz bir görün nələr oldu. Nələr oldu....

Oğlan susdu.

Bir azdan dedi:

– Heç eybi yoxdur.

– Siz nə demək istəyirdiniz?

– Demək istəyirdim ki... Yox, heç nə demək istəmirdim.

O demək istədi ki, xalqı ilə foxr edir, ancaq ağlına gəldi ki, ürəyini dolduran hissləri bildirməsə, bu cümləni ayrıca desə, çox ümumi çıxar.

Qılıç soruşdu:

– İndi, demək anam yatır?

Mariya Pavlovna bildirdi:

– Yatır!

Ətrafa sükut çökdü. Hamı üzünü koridora tərəf çevirdi, sanki nəyəsə qulaq asırdılar. Mariya Pavlovnanın kölgəsi torpənən kimi izdiham aralanıb tələsik ona yol verdi, sanki həkimin xəstənin yanına gətməsini təqdir etdilər. Mariya Pavlovna Qılıca baxıb dedi:

– İndicə gəlirəm.

O başı ilə onunla razılaşdığını bildirdi.

Bir neçə dəqiqədən sonra qadın qayıtdı.

– Gedək... O sizi görmək istəyir.

Qılıç kəndə ayaq saxladı.

Oğlana elə gəldi ki, anası ona tərəf hərəkət elədi, ancaq tənəzf ona mane oldu. Qılıç ömründə onu belə ağ mələfələrin arasında görməmişdi. Üstünə ördüyü döşəkağı döşəməyə çatırdı. Alına da balış endə ağ bağlamışdılar.

Qılıca elə gəldi ki, onun başını da alov bürüyüb.

Mariya Pavlovna onun fikrindən keçəni sanki hiss edib pıçıldadı:

– Yox, bu buzdur.

Qılıç soruşdu:

– Ağrıdır?

– Yox.

Ana gözlerini dolandırıb Mariya Pavlovnaya tərəf baxdı, Qılıc başa düşdü ki, bu minnətdarlıq baxışlarıdır, sanki ana belə demək istəyirdi: "Heç yerim ağrımır, ona görə ki, bu yaxşı qadın mənə kömək elədi".

– Ona yaxınlaşın.

Qılıc özündən asılı olmayaraq bir addım irəli atdı, sonra anasının yatağı önündə necə diz çökdüyü, başını anasının ovcunun içinə qoyduğu yadında deyil. Bu ovucdan hiss olunmadan bir ətir gəlirdi, bu ətri ciyərlərinə çəkən Qılıcın gözünün önünə alaçağın kandarındakı günəş ləkələri, ocağın üstündən anasının xörəyi götürəcəyini gözləyən özü və qardaşı, künedəki köhnə təkər göründü. Qılıcın ürəyindən keçdi: "Bu əmək ətridir". Ovuc hərəkətə gəldi, Qılıc başını qaldırdı. Bu vaxt ana əllərini onun başına çəkdi. Ana onun saçlarını sığallamağa başladı, əlinin sakit, eyni hərəkətindən başa düşdü ki, anası möhkəm fikrə gedib. Onun fikirli olmasından sanki Qılıca qüvvə gəldi, indi ana ondan Berdini soruşsaydı, Qılıc həqiqəti ondan gizləməzdi. Oğlan əmin idi ki, ana kədərli xəbəri mərdliklə dinləyəcək. Ana soruşdu:

– Berdi gəlməyəcək?

Qılıc dedi:

– Yox.

Araba ağ divara kölgə salırdı. Qılıc günəşə baxdı.

Oğlan artırmada görünən Mariya Pavlovnanı görüb dedi:

– Sentyabra az qalıb. – Mariya Pavlovna artırmadan aşağı düşüb, o da günəşə tamaşa etdi.

Qılıc soruşdu:

– Sədr hardadır?

– Kontordadır.

Qılıc bir şey sevindirirdi ki, o şəhərə sədrlə gedəcək. Oğlan atı gətirib arabaya qoşmağa başladı. At ağ idi, şəhər işığında, demək olar ki, göyö çalır. Oğlan arabanı tərpedəndə divarın kölgəsində itin yatdığını gördü.

Bu Mariya Pavlovnanı güldürdü.

O soruşdu:

– Bu güllərin adı nədir? – Qılıc bilmədi.

– Malvadır, – qadın dilləndi.

Divarın dibində bir neçə dənə göy, bənövşəyi rəngli əməkəməci bitmişdi.

Mariya Pavlovna təkrar etdi:

– Malvadır. Yəqin ki, türkməncə də adı var.

Sədr kontordan çıxdı.

Onun əynində göy kostyum var idi, başına dəri papaq qoymuşdu, ucaboylu idi, saçını dibdən qırıxdırmışdı, iddialı idi. O uzaqdan ata baxdı, tez ata sarı gedib, atın başının əks tərəfində durub nəşə düzəltməyə başladı. Qılıc elə bildi ki, indicə gedəcəklər. Ancaq sədr tikililər arasındakı cığırdan keçib-gətdi, emalatxananın yanında ayaq saxladı. Qab-qacaq ləhimləyən saqqallı usta ayağa qalxdı. Onun əlindəki maşadan titrək buğ qalxırdı. Qılıc o istiqamətə baxanda sanki yuxarıdan axıb gələn çölləri, uzaq yerləri görürdü:

Qılıc dedi:

– O mənə uşaqlıqdan tanıyır. – O çox istədi Mariya Pavlovnaya danışsın ki, dissertasiya müdafiə eləyəndə sədr gəlmişdi. Ancaq danışmadı, çünki qadının ağlına gələrdi ki, Qılıc tarix elmləri namizədi elmi dərəcəsi alması ilə fəxr edir.

Sədr qayıtdı. Onlar arabaya mindilər, sədr cilovları əlinə aldı.

Oğlan dedi:

– Yaxşı yol!

Mariya Pavlovna da dedi:

– Yaxşı yol.

Qılıc soruşdu:

– Anam sağalar?

– Sağalar, gəlin.

– Yaxşı yol.

Onlar yerlərindən tərpendilər, oğlan kənara çəkildi, onlara elə baxdı sanki düzgün yola düşüb düşmədiklərini bilmək istəyirdi.

İkisi də dinmirdi. Qılıc da, sədr də körpüyə çatanda at yavaşdı, sonra onlar düz yola çıxdılar.

Piyada və atlı yol keçənlər qabaqlarına çıxırdı. Tək-tək və dəstə ilə yeriyirdilər.

Günəşin şüaları onların tozdan və qurumuş tərədən ağırlaşmış rəngbəronq pal-paltarlarının üstünə düşürdü. Onlar şən-şən danışa-danışa yol keçirdilər. Əllərindəki karastıların dəstəyindən bərk-bərk tutmuş möhkəm barmaqları görünürdü. Adamlar səhraya qalib gəlmək üçün gedirdilər. Ucalmaqda olan yeni nəhəng tikintinin cizgiləri uzaqdan alovun və günəş şüalarının arasında görünürdü. Tezliklə ordan türkmənlərə çox gerek olan suyun parıltıları sayrısaçaq.

Bütün bu yol işə gedən və işdən qayıdan adamların hərəkəti ilə yaşayırdı. Onların qardaşı döyüşçü yoldaşlarının onun üçün qazıdıkları qəbirdə əynində qızıl əsgər paltarı yatmışdı.

Qılıc səssizcə dedi:

– Berdi, mən nə edəcəyimi bilirəm.

Tanıdığı adamlar içərisində hamıdan çox hörmət bəslədiyi, atın cilovlarından tutmuş qoca kəndli, heç nə güzəşt bilməyən müəllimi onun fikrindən keçənləri sanki oxudu.

Sədr dedi:

– Son türkmənlərin tarixini yazmalısın.

O, uzaq yollara baxdı.

– Qoy bu kitabda rus qardaşlarımızın bizi çatdırdığı şöhrətdən danışsın.

SARIKÖYNƏK

Birdən məni ayaq saxlamağa məcbur edən quşun səsi eşidildi. Cığırda qaçıb menden uca olan kolların arasında dayandım. Porfiri Antonic məni görə bilməzdi.

– Hardasan?

– Mən burdayam.

– Harda?

Əlimdəki dolçanı yuxarı qaldırdım, dolçanın parıldaması məni təəcübləndirdi. Porfiri Antonic komanın kandanı ağzında qoyub suya getmişdim, quşun oxumasını da o yaqın ki, orda eşitmişdi. İndi o, eynəyi gözündən düşməsin deyə əli ilə saxlayaraq mənə tərəf qaçırdı.

– Eşitdin?

– Hə.

– Bu nədir belə? Yenə eşidirsən?

Quş bir də cəh-cəh vurdu. Porfiri Antonic eynəyinin şüşələrini parıldadaraq sıx ağaclığa baxdı. Oxuyan quşlar elə balacadırlar ki, onları görmək olmur, doğrudur, bəzən adama elə gəlir ki, başını o tərəf-bu tərəfə döndərən quşu görürsən.

– Nə qərribə oxuyur! Nəyə oxşayır? Hə? Nəyə? Sakit...

Quş yenə oxudu, sanki yarpaqlar arasında balaca məkik yırğalanırdı. Bu səsdə səhranın, küləyin, ağacın səsi əks olunurdu.

– Bu hansı quşdur?

– Bilmirəm.

– Sənin bilməməyin ayıb deyil, amma mən qocanın...

Oxumaq səsi başqa yerdən eşidildi. İndi səs aşağıdan, cığırın başlandığı yerdən gəlirdi.

– Bu quş uçdu, ya ki, bu başqasıdır?

Oxumaq səsi bu dəfə daha uzaqdan gəlirdi.

– Uçub getdi.

Sonra lap uzağa uçdu. Günəşin şüalarından qıpqırmızı qızarmış şam ağacı sanki süzürdü. Adama elə gəlirdi ki, ağaclar uçur, ancaq uçan buludlardı.

– Məktəbdə elə bilirdilər ki, mən hər şeyi bilirəm! Yadındadır? “Porfiri Antonic hər şeyi bilir”. Mən heç bilmirdim ki, bu yerdəki quşların hansı oxuyur. Bir şey də var ki, adam ömrü boyu, şöhrətdə yaşayanda... hə, sən su gətirməyə getdin!

Porfiri Antonic gözləri alacalanmış halda mənə baxdı, məktəbdə də acığı tutanda belə baxırdı.

– Qaç!

Mən də qaçdım. Quşun mahnısı bir neçə dəfə eşidildi. Dönüb Porfiri Antonicə baxdım. O hər mənə baxdıqca başını tərpədir, mənə işarə edirdi ki, qulaq asır, axırıncı dəfə dönüb baxanda gördüm ki, Porfiri Antonic eynəyini çıxarıb gözlərini yaylıqla silir.

Mən onların nə vaxt gəlib çatdığını görmədim. Dolçanı doldurub qayıdanda onlar komanın yanında idilər. Sonradan sayıb gördüm səkkiz döyüşçüdür.

Əvvəlcə mən elə bildim ki, məni işıq aldadır. Günəş ləkələri onların çiynindən, dəbilqələrinin üstündən keçirdi, ancaq mənə elə gəldi ki, əslində qarşımda kollardan və işıq ləkələrindən başqa heç nə yoxdur, ürəyimdə bərk arzuladığım bu çiynilər, dəbilqələr gözü-mə görünür. Bilirdim ki, Qızıl Ordu döyüşə-döyüşə geri çəkilir, geri çəkilmə deyəndə adamın ağına da gəlmirdi ki, bu uzun müddətə ola. Ağıma da gəlməzdi ki, birdən bizim döyüşçüləri görəcəyəm. Sevindiymədən özümə yer tapa bilmirdim, qorxurdum ki, birdən gözü-mə görünənlər yoxa çıxar.

Kolları aralayıb irəli gəldim. Porfiri Antonic mənə nəşə dedi, nə dediyini eşitmədim, əlini irəli uzatdı. Başa düşdüm ki, dolçanı verməliyəm, verdim. Çoxlu göy göz mənə tərəf baxırdı. Mənə elə

gəldi ki, onları tüstü dalından görürəm. Mən onların bir neçə döyüşdən, mühasirədən çıxdığını bilmirdim, ancaq onların tüstü dalından baxdığını görürdüm.

Qız uşağı sevinəndə özünü necə aparır? O, əllərini bir-birinə vurur, atılıb-düşür... Yəqin ki, mən də Porfiri Antonic o dəqiqə əlimdən tutub özünə tərəf çəkməyə idi, nəse edərdim.

– Düz dayan!

Bəlkə o bu sözləri heç demədi də, ancaq mən ona söykənib yerimdə donub qaldım. Əlim əlinin içində qaldı, o öz əli ilə bərabər mənimkini də qaldırıb ürəyinin yanına, qayışın üstünə qoydu.

Bu hərəkətdən başa düşdüm ki, o baxan şeyə baxmalıyam. Dolça əldən-ələ gəzdi, döyüşçülərdən biri onu ovcuna alıb diz çöküb otların üstünə əyiləndə Porfiri Antonicın nəyə baxdığını gördüm, doqquzuncu döyüşçü ağacın altında uzanıb qalmışdı.

Porfiri Antonic pıçıldadı:

– Pulemyotçudur. Əlini görürsən.

Yaralının əli köksünün üstündə idi, bu, fəhlə əli kimi qapqara idi, yağdan ışıq-ışıq ışıdaydı. Göründüyü kimi bu pulemyotçu işini yaxşıca görmüşdü...

Hə, suyu mən bunun üçün gətirmişdim. Ətrafında kəpənlər uçuşan, şən-şən axan bu saf su bilavasitə öz öhdəsinə düşən işi görə bilmirdi! Yaralı ağzını su şırnağının altına tuturdu, ancaq su dağılırdı. Porfiri Antonicın barmaqlarının biləyimdən necə yapışdığını hiss etdim. Bu mənim gördüklerimi dərk etməyi tələb edən müəllim idi. İndi o sanki məndən soruşurdu, başa düşürəmmi? Bu sözün müqabilində onun dirseyinə sıxıldım. Porfiri Antonic başımı tərpətdiyimi hiss etdi, hə, mən başa düşdüm... Mən bir şeyi anladım ki, əsgərin əzab-əziyyəti müqabilində ona rəhmi gəlmək çox da böyük şey deyil. Ona yazığı gəlmək azdır, gerek ona and içək. And içək ki, lazım gəlsə uğrunda həyatımızdan keçərik.

Yaralıya su içirən birdən dedi:

– Balasov, bir bura bax... Gör meşələrdə nələr var. Qoca da, cavan da silahlanıb... Gör bu balaca qız da partizan olub. Qoca da.

Porfiri Antonic dedi:

– Biz... biz yalnız komanın keşiyini çəkirik. Məxfi görüş yerinin, biz...

Porfiri Antonic həttə əllərini yana açdı:

– Ona da ki, biz yalnız komanın keşiyini çəkirik!

Mən də dedim ki, biz yalnız komanın keşiyini çəkirik. Ancaq o iki nəfər qulaq asmaq istəmirdi. Yaralı bizə baxıb gülümsəyirdi; yoldaşı da onun sevinməyini görüb gülümsünürdü. Yaralı gülümsəməkdən qalmasın deyər qəhqəhə çəkməyə başladı.

– Qumbaraları görürsən? Qocanınkıdır a. Sözün nədir? Qumbaraları var! Qızı gördün... Bax!.. Yaxşı bax.

Mənim qumbaram yox idi, mən kofta-yubka geyib məktəbə gedən bir qız idim, ancaq ona elə gəldi ki, mənim görkəməmdə də nəse döyüşgənlik var.

– A, Balashev? Yox, sən yaxşıca bax... Qızı gördün? Biz, qardaşım, səni elə adamlara tapşırıb gedirik ki, lazım gəlsə... – O, yumruğunu silkələdi. – Düz deyirəm, yoldaş starşına?

Starşına deyər müraciət etdikləri adam dilləndi:

– Getdik!

O, yaralıya yaxınlaşdı ki, sağollaşsın.

– Balashev, – deyər sözo başladı, birdən yatmış adamı səslədikləri kimi yavaşca dedi: – Balashev, sənənləyom.

Ağacın altında nələr olduğunu görmürdüm, çünki starşınanın nəhəng küreyi qabağını kəsmişdi. Mən indi ancaq yaralının otların üstündəki ovçu yuxarı olını görürdüm.

Starşına əvvəlkindən də yavaş çağırırdı:

– Balashev!

Otun üstündəki ol yuxarı qalxdı, starşına əynindəki plışı xışıldadaraq özünü yaralıya tərəf atdı. İndi mən yaralını görə bilərdim, ancaq gözlərimi yumdum, qorxdum ki, ölüm səhnəsi görərəm.

Yaralı dedi:

– Gör nə oxuyur! Gör nə...

Gözlərimi açdım, baxışlarım yaralının nəzərləri ilə toqquşdu. Bu baxış indicə quşun oxuduğu ağacın zirvəsindən aşağı enib mənə gülümsündü.

Yaralı mehribanlıqla:

– Sarköynekdir, – dedi.

O yenə uzaqlara baxmağa başladı. Quş oxumağına ara verdi, o isə gözünü çəkmədən baxır, hey baxırdı.

NATAŞA

Qoca səhər yeməyi düzülmüş stolun arxasına keçdi. Stola bir nəfər üçün yemək, qab-qacaq qoyulmuşdu. Stolun üstündə qəhvə-dən, süddən, stəkanaltıda stəkan, stəkanın içində gün işığında bərq verən qaşiq, iki yumurta qoyulmuş nəlbəki var idi.

Stolun arxasında oturan qoca bu gün də hər səhər stolun dalına keçəndə fikirləşdiyini fikirləşirdi. Ağlına gəlirdi ki, qızı Nataşa ona pis münasibət bəsləyir. Bu pis münasibət özünü nədə göstərir? Elə bunu götürək ki, qıza elə gəlir ki, o təkbaşına səhər yeməyi yeməlidir. Dediynə görə atasına çox böyük hörməti var. Ona görə də qıza elə gəlir ki, atası xüsusi həyat sürməlidir.

– Sən məşhur professorsan, gərək rahat yaşayasan.

Professor fikirləşir: “Səfehə bax, gör nə axmaqdır. Mən təkbaşına səhər yeməyi yeməliyəm. Səhər yeməyi vaxtı qəzet oxumalıyam. Bu onun ağlına hardan gəlib? Bunu harda görüb? Kinodamı? Səfehə bax a”.

Professor yumurtanı götürüb gümüş qədəhə qoydu. Yumurtanın tutqun üstünü qaşıqla taqıldatdı. Bütün bunlar onu əsəbiləşdirirdi. Əlbəttə, yumurta ilə nəse belə bir şey edən Kolumb yadına düşdü, bu da onu hirsləndirdi.

Professor çağırırdı:

– Nataşa!

Nataşa, söz yox ki, evdə olmadı. Qərara aldı ki, onunla danışsın. “Mən onun dərslərini verərəm”. O, qızını çox istəyirdi. Ağ kətan paltar kimi heç bir paltar qıza yaraşmırdı. Sümük düymələr yaman parıldayırdı. Qız paltarını dünən ütüləyirdi. Ütülənmiş kətan paltardan şəbbu qoxusu gəlirdi.

Qoca səhər yeməyindən sonra panamasını başına qoydu, paltonu qolunun üstünə saldı, əsasını əlinə götürüb evdən çıxdı. Artırmanın qabağında onu maşın gözləyirdi. Sürücü soruşdu:

– Dmitri Yakovleviç, hara gedirik? Ora?

Professor dedi:

– Ora.

– Natalya Dmitriyevna tapşırıd verim...

Sürücü professoru balaca bir konvert uzatdı. Yola düşdülər. Balışların üstündə oturmış professor atılıb-düşərək məktubu oxuyurdu.

“Acığın tutmasın, tutmasın, tutmasın. Görüşə qaçdım. Eşidirsən, acığın tutmasın? Şteyn çox yaxşı oğlandır. Xoşuna gələcək. Sənlə tanış edəcəyəm. Acığın tutmur ki? Yox? Səhər yeməyini yedin? Öpürəm səni. Axşam gələcəm. Bu gün istirahət günüdür, sən Şatunovskilərdə qonaqsan, ona görə də bu gün mənim işim yoxdur”.

Professor birdən sürücüdən soruşdu:

– Kolya, nə olub?

Sürücü dönüb baxdı.

– Siz, deyəsən, gülürsünüz?

Ona elə gəldi ki, sürücü gülür. Ancaq sürücünün üzü ciddi idi. Buna baxmayaraq professoru elə gəldi ki, sürücü ürəyində ona gülür. Professoru elə gəldi ki, sürücü Nataşa ilə sözü bir yerdə qoyub. Modabazın biridir. Nəse qərribə, cəşşokarısı rəngində isti köynəklər geyir. Mənə “mənim qocam” deyir. İndi nə fikirləşdiyini bilirom, “mənim qocamın kefi yoxdur”.

Maşın şəhərkənarı yolla gedirdi. Çiçəklənmiş ağaclar, çəpərlər, yoldan ötənlər qarşılarına çıxırdılar.

Professorun fikrindən keçdi. “O, Şteyni mənə göstərər”. Şteyn yaxşı oğlandır. Yaxşı, hələ baxarıq. Mən bu gün ona deyəcəyəm. “Şteyni mənə göstər görək”.

Sonra qoca əlindəki əsanı oynada-oynada dizəcən qalxan otlugun içi ilə yeridi. Birdən yadına düşdü:

– Paltom? Paltom hamı? Paltom hamı? Hə... yadımdan çıxarıb maşında qoymuşam.

O, dağa dırmaşırdı, nəfəsi bir qədər tənəliyirdi, panamasını başından çıxartdı, tərini sildi, yaş ovcuna baxdı, əlindəki əlağacı ilə otları vura-vura yenə yoluna davam elədi. Bərq vuran otlar çatırtı ilə yerə yatırdı.

Göydə artıq paraşütlər görünürdü:

– Keçən dəfə burda dayanmışdım.

O ayaq saxlayıb paraşütlərin səmada görünməsinə tamaşa etməyə başladı. Bir, iki, üç, dörd... Aha... biri də ordadır, biri də... Bu nədir? Balıqqulağıdır?! Güneş şüaları onları başdan-başa işıqlandırır. Hündürlərdədir. Ancaq deyilənə görə paraşütdən atılarda adam heç qorxub-ələmir... A-a... bax, budur, budur!.. Zol-zol paraşüt. Gülməlidir. Zol-zol paraşüt.

Professor dönüb baxdı. Aşağıda göy, balaca, uzun kapsulabən-zər avtomobil vardı. Orda ağaclar çiçəkləyib yırğalanır. Hər şey çox qoribə idi, yuxuya bənzəyirdi, səma, bahar, paraşütlərin süzmə-si. Qocanın ürəyi qüسسə, məhəbbətlə dolu idi. Panamasının kənar-larındakı deşiklərdən günəş şüalarının onu qızdırdığını hiss edirdi.

Beləliklə, o xeyli dayandı. O, evə qayıdanda Nataşa yox idi. O bu dəqiqə yerindən qalxmağa hazır olan adam kimi oturdu, bir saatacan belə oturub qaldı. Sonra qalxdı, külqabını yerə saldı, telefona tərəf getdi. Doğrudan da bu an telefonun zəngi eşidildi. Professor ona bu dəqiqə nə deyəcəklərini dəqiq bilirdi, ancaq ünvanı bilmirdi. Ona ünvanı dedilər. Cavabında dilləndi:

– Hə, mən heç narahat olmuram. Kim dedi ki, narahatam.

Maşını küçələrlə on dəqiqə bərk sürəndən sonra qoca kraxmalh xalat geyib uzun parket döşəməli dəhlizdən keçib getdi.

Şüşə qapını açanda Nataşanın gülər üzünü gördü. Nataşa başını yastığın ortasına qoymuşdu. Sonra qoca: “Qorxulu heç nə yoxdur” dediklərini eşitdi. Bu sözü qızın baş tərəfində durmuş cavan oğlan dedi: Onun da əynində belə xalat var idi.

– Yerə enəndə bir balaca səhv edib.

Nataşanın ayağı zədə almışdı. Hər şey qoribə idi. Bədbəxtlikdən danışmaq əvəzinə hamı dedi ki, professor Qorkiyə bənzəyir. İş bun-dadır ki, Qorki ucaboydur, professor isə balacaboy. Üçü də, əynin-də xalat olan qadın da güldü.

Nataşa soruşdu:

– Doğrudanmı bilirdin?

– Hə, əlbəttə ki, bilirdim. Hər dəfə gəlib səfeh kimi otluğun içində dayanıb tamaşa edirdim.

Bu vaxt qoca özünü saxlaya bilməyib ağladı. Nataşa da ağladı.

Qız deddi:

– Niyə, məni həyəcanlandırırsan? Mənə həyəcanlanmaq olmaz!

Qız atasının əlini götürüb yanağının altına qoydu, daha bərkdən ağlamağa başladı.

– Mənə elə gəldi ki, tullanmağa icazə verməzsən.

Professor dedi:

– Eh səni, məni aldadırdın. Deyirdin ki, görüşə gedirsən! Nə səfehmişsən. Mən də axmaq kimi otların arasında dayanıb qalırdım... Dayanıb zol-zol paraşütün nə vaxt açılacağını gözləyirdim.

– Mən zol-zol paraşütlə tullanmırdım! Zol-zol paraşütlə Şteyn tullanırdı.

Qoca yenə hirsənib soruşdu:

– Şteyn?! Şteyn kimdir?

Gənc oğlan dilləndi:

– Şteyn mənəm.

1936

BİZ ŞƏHƏRİN ORTASINDAYIQ

Böyük şəhərlərin sakini bizlər qoribə imkanımızın qədrini bil-mirik. Xətrimiz istəyəndə bizlərdən hər birimiz heyvanat bağına gedə bilərik.

Biz şəhərin ortasındayıq.

Tramvayla on dəqiqəlik yol getsək bizi əsrarəngiz aləmə apa-rar. Özü də ki, şəhərə heç bir oxşarlığı olmayan aləmə, şəhər xü-susilə özünü burda bariz şəkildə təzahür etdirdiyi yerə.

Budur, tramvaydan düşürük.

Uca mərtəbəli binalar.

Tramvay xətlərinin kəsişdiyi yer.

Burada başqa yerlərdən daha artıq şəhərdə olduğunu hiss edir-sən. Bu, Moskvanın relslərinin saqqıltı saldığı yerdir.

Adamın heç ağına da gəlmir ki, küçə hərəkəti siqnallarının paylaşdırıldığı bu şüşə köşkün bir neçə addımlığında qoribə məx-luqlar yaşayır. Darvazadan içəri keçirik. Kolluqların arasında gölün güzgülü səthi işıq saçır.

Hələlik qoribə heç nə gözə dəymir. Hələlik gözə görünən qu quşlarıdır. Onlar, hətta bir qədər baxanı məyus edir. Adətən biz qu quşlarını boynu qatlanmış təsəvvür edirik. Qu quşunun boynu. Deməgini onun boynu düz və tükli imiş.

Bir şey var ki, onlar su üzündə süzüb gedirlər. Gölmeçənin üstünə öyilmiş ağacların kölgəsində qu quşlarının süzüb getməsi sakitlik yaradır.

Yox, qu quşları bizi meys etmir. Biz gölməçədən aralananda dönüb onlara baxdıq. Gözəl quşdur. Haqqında əfsanə, mahnı, metaforalar çox olan quş.

Fil dağ başındadır.

İnsanlar dağı əhatəyə alıblar.

Filə istidir. Onun nəfəs alması təxminən beş kilometrlikdən eşidilir. O, ayağının birini qoyub birini götürür. Gözü insan gözünə bənzəyir. Xeyrixah, sanki gülən gözdür.

Filə tamaşa etmək qərībədir! Qorxulu heyvandır.

O, ağacları kökündən qoparır. Heç bir yırtıcı heyvan filə hücum çəkmir. Fil dəhşətli, dağıdıcı hərbi maşındır. Bununla bərabər, adam baxanda onun zahiri görkəmində nəşə bir həlimlik görür. Nədənşə, o körpəyə bənzəyir.

Dağda ağacın altında bir nəfər oturub. Ayaqlarında çirkli uzunboğaz çəkmə, əynində gödəkçə, başında kartuz olan adicə adam. Təlimçi deyil, heyvana baxandır. Filəbaxandır. Əlində nazik çubuq var.

Fil adama yaxınlaşır.

Adam filə nəşə deyir. Nə dediyini eşitmirik, ancaq yəqin ki, "hə, nə istəyirsən?" deyir.

Adam oturduğu yerində qalıb. Əvvəlki kimi yayılıb oturur. Baş üstündə nəhəng, bilmək olmur rezindənmi, gildənmi qayrılmış boz, eybəcər bir sifət.

Bu sifətdə mənalı ifadə yaranır. Fil pərtidir. O, yenə xahiş edir. O artıq bir neçə dəfə xahiş edib, sözünü yerə salıblar. O bir də xahiş etməkdən özünü saxlaya bilmir. Zəifliyini hiss edir, pərt olur.

Fil alma istəyir.

Bu vaxt mükəmməl bir maşını xatırladan filin xortumunun hərəkətini görürük. Fil axı xortumunu bizə görə əymir! Ona görə əymir ki, biz qışqıraq; baxın! Baxın! O xortumunu məhz ona görə belə əyir ki, müəyyən məqsədi var. Fil xortumunu filəbaxanın cibinə salmaq istəyir. Orda alma var.

Filəbaxan almanı tez cibindən çıxarır, filə vermir. Parıldayan, qırmızı, boz, nəhəng fillo yanaşı çox cəzbedici alma bir anlığa görünüb yox olur. Filəbaxan almanı o biri cibinə dürtür.

Fil kişidən əl çəkmir.

Filəbaxan əlindəki çubuqla yavaşca onun xortumuna vurur. İndi bu çox ağır boru filin burnudur. Filin burnuna çırtma vururlar. Çırtma o deməkdi ki, rədd ol get!

Qanı qaralmış fil çıxıb gedir.

Pinqvinlərə tamaşa edirik.

Onlar əl deyimmi, qanad deyimmi, pəncə deyimmi, nəşə bir şeyi yanlarına salıb oturublar!

Pinqvinin uzun bədənini qalxmaq istəyən şalbana bənzəyir.

Pinqvinlər göyə baxır. Tünd dimdikləri var. Qaradır? Yox, əslinə qalsa tünd göydür. Gözlənilməz tünd-göy rəng qarşıdakı okcannın, buzlaqların kənarında kəskin şəkildə nəşərə çarpır.

Budur, kenquruların otladığı çəmənlilik.

Onları bizim yerlərə təzəliklə gətiriblər. Biz onları heç görməmişdik. Ancaq coğrafiyanı keçəndə xüsusi bir maraqla Avstraliyada yaşayan, balalarını qarınlarının üstündəki kisəcikdə gəzdiren, ağlasığmaz sıçrayışlar edən qərībə heyvanların olduğunu böyük maraqla öyrəndik. Dal pəncələri üstündə dayanan uzun, tüksüz quyruğunu otluğun üstünə sərən, açıq səmanın fonunda girdə qulaqları siluet kimi qaralan kenquru bizə yaxşı tanışdır. O hələ tullanmayıb, xışiltı eşidib hərəkətə gəlib.

Uşaq yaşlarımızdan bizim kenqurudan xoşumuz gəlir. Budur, ilk dəfədir ki, onu görürük. Quyruğuna baxın! Kenqurunun quyruğuna. Quyruğu otların üstünə sərələnib. Belə rakursda onu yaxşı görmək çətindir. Biz onun kürən, titrək qaşlı zərif başını görürük. Bu baş nəşə oxşayır. İt başına! Hə, düz tapmışam, bu, it başıdır. Eynən onun kimi balaca, başqalarından heç nə ilə seçilməyən, ancaq xoşladığımız həyət itinə.

Lakin kenqurunun ayaqları hamını maraqlandırır. Sağrısına baxırıq. Bütün bədənini zərifliyinə, xüsusi ilə qabaq pəncərələrini nəşərə alsaq ayaqları necədir! Ayaqları zəif və süst görünür.

Kimdisə izahat verir:

– O çox gözəl tullanır.

Adamlar gücsüzün gözənilmədən çox gözəl müdafiə vasitələri olduğundan xəbər tutanda ürəkləri rıqqətə gəlir.

Adamlar cüyürün zərif ayaqlarına məmnuniyyətlə tamaşa edirlər, zəhərli göbək kimi üstündə xalları olan xallı maralın meşənin dərinliyinə keçib yarpaqların və günəş kölgələri arasında dəyişildiyinə, kollara çevrildiyinə tamaşa edirlər.

İndi də Avstraliya dəvəquşlarına baxaq. Ora çoxlu tamaşaçı yığılıb.

Tamaşaçılar təəccüblə soruşurlar:

– Onlar orda nə ovlayırlar? Nə ovlayırlar?

Doğrudan da, bundan heç baş açmalı deyil. Dəvəquşları elə gözələrimizin qabağında havada nəsə tuturlar. Bu “nəsəni” görə bilmədiyimizdən hirsələnirik.

– Tutduqları nədir?

Dimdikləri açılır, şaqqıltı ilə örtülür. Bu quşların səsi çox mənalıdır. Disney çox haqlı imiş! Heyvanın görkəmi çox mənalıdır. Dəvəquşuna, kazuara, marabuya baxanda Disneyin multiplikasiyaları yada düşür. Bütün bunlar Disneyin personajlarıdır! Gəzəl rəsəmdir. O, insanlarla heyvanların sir-sifətindəki oxşarlığı böyük yumor hissi ilə təsvir etmişdir. Əsatirlər, təmsillər yazanlar məgər bundan xəbərdar deyildilər? Məgər bunlar xalq dastanlarında öz əksini tapmayıbmı?

Bax, pələngi götürək.

O uzaqlara baxır. Onun baxışlarını tutmaq olmur. Çalışsanız da nəzərləriniz onun nəzorləri ilə toqquşmayacaq! O, həmişə başının üstündən baxır.

Hara baxır?

Məlum deyil.

Harasa uzaqlara.

Bir də ki, adama elə gəlir ki, onun nəzorləri ilə qarşılaşmaq istədiyinizi bilir. O bu oyundan nifrətlə boyun qaçırır. Pələngin baxışı uzaqlara zillənir. Üzünün ifadəsi belədir ki, sanki uzaqlarda ancaq onun baxışları çatan yerdə onu qəzobləndirən bir şey görünür. O baxır, sonra dönüb bir neçə müddət taxtaların üstü ilə gəzinir, yenə bir saniyə əvvəl dayandığı yerdə ayaq saxlayır, yenidən həmin istiqamətə yeni bir qüvvə ilə baxır. Nə tamaşa etməli sir-sifəti var. Ağnaxışlı sarı sifətinə sanki əhəng yaxıblar. Hərdən nəsə bir inciklik onu narahat edir. Bu vaxt o hər şeydən artıq pişiyə bənzəyir.

Bıqlarına fikir verin. Cəld, təmiz bıqları var. İki gözqamaşdıran dost. Daş kimi ağappaq, möhkəm bıqlardır.

Lamaya tamaşa edin. Lama mənalı heyvandır. O mərhəmətlidir, sakitdir. Baxana cəld gəlir ki, o burda, otluğun üstündə xeyirxah işlərinə görə layiq olduğu tərifləri eşitmək üçün uzanıb qalıb.

Yolumuza davam edirik.

Nəhəng bir qarın çəhrayıya çalır. Bu begmotdur. Begmot yatır. Gör nə qısa ayaqları var! Ayaqlarını gör nə gülməli şəkildə, səliqə ilə qatlayıb.

Qaşlarının üstü ötlü, çıxıntılıdır. Sir-sifətindən təəccüb yağır.

Begmot da fil kimi tamaşaçıları rıqqətə gətirən heyvandır.

Bir şeyi qeyd etmək lazımdır ki, heyvan qəfəslərinin qarşısını kəsdirib duran tamaşaçılar tez-tez rıqqətə gəlirlər. Belə tamaşaçı həmişə gülümsünərək baxır. Vəhşi heyvanlar, demək olar ki, həmişə xoşuna gəlir. Hətta yırtıcılara belə şefqətlə baxır. Gücündən, qüvvəsindən danışır. Pencəsini vuranda nələrlə olacağından danışır. Nə qədər yediyini hesablayır. Uşaqlar ağacın altında xəndəkdə yatmış şirləri görəndə öl çalib atılıb-düşdülər.

Hə, şəffaf yarpaqlı tozağacı altında, sakit təbiətin qucağında iki pələng yatmışdır.

Uşaqlar qışqırırlar:

– Tozağacı altında yatıblar! Tozağacı altında yatıblar.

Xüsusilə, heyvanat bağında doğulanlar tamaşaçıları rıqqətə gətirir. Adamlar bu heyvanlara şefqətlə, qayğıkeşliklə tamaşa edirlər.

Heyvanat bağında mələz heyvan doğulmuşdur. Şirlə pələngin qarışığı. Cavan, təzə, həddindən artıq əzəmətli, gözəl heyvandır. Uşaqların hər şeydən çox tısbağalardan xoşu gəlir. Heyvanat bağında fil tısbağası deyilən heyvan da var. O, balaca bir ağılda tez alışan daşların, seyrək otluğun arasında tək olur. Bu tısbağa böyüklüdə səhra mətbəxinə bənzəyir. Əslində də təkərsiz səhra mətbəxinə xatırladır. Xaki rəngindədir. Bədəni qazan şəkillidir. Onun çevrəsində nəsə döyüşkənlik, həm də sadələşmə var.

Bir az uzaqda tutuquşlardır.

Mənə elə gəldi ki, qəribə bir payız səhnəsini görürəm. Sanki qarşımda gözəl bir ağac parçalanıb.

Onun budaqları, yarpaqları müxtəlif yerlərə uçub, özü, bir də günəş bu boş bağda qalıb.

Yaxına gələndə çoxlu quş gördüm. Balaca quşlar sanki beçə verən arılardır. Bunlar tutuquşlardı. Ancaq çox balaca idilər. Onları nə ilə müqayisə etmək olar? Vazalarla? Dolçaqlarla?

Rənglərinə bir baxın.

Bəzilərinin üstünə sanki emal çəkilmişdi, o birilər yumşaqtüklü idi, yasəmənə oxşayanı da vardı, üçüncülər... Mən oxşatmağa söz

tapmıram. Hə, bu ağaca bənzəyirdi. O ordan-bura keçirdi. Uçurdu. Sanki od tutub yanırdı, gözdən itirdi.

Təbiətin bu möcüzəsinə – Avstraliya balaca tutuquşuları deyilir. Tutuquşuları yox, məhz balaca tutuquşuları. Çünki bunlar xırdaca quşlardır. Onlardan hər biri miniatürlüyün şah əsəridir. Budur, onlardan biri torun halqasına qondu: Torun üzəri ilə gəzir, alnı ilə özünə kömək edir, – tutuquşular belə edirlər. Gözlərimizin qarşısında dayandı. Boğazındakı naxış görürük.

Atmaca eşidilir:

– Bunu düzəltmək nə qədər çətindir!

Bir yeniyetmə başqasına belə dedi:

– Doğrudan belə naxış vurmaq çətindir! Belə rəngləri icad etmək də çətindir. Bu rənglərin belə uyğunluğunu, belə çalarlarını düzəltmək müşkül işdir.

Bu dahi sənətkar kimdir?

Təbiət.

Tovuquşunun döşünü bəzəyən bu qoribo göy rəng təbiətin laboratoriyasında hazırlanıb. Sıçrayan kenqurunu o fikirləşib düzəltdi. Almazabənzər qırqovulu da.

Qızıl qazı da.

Tukanı da.

Siz bu quşu görmüsünüzmü? Tukanı. Onu düzəltmək yaman çətin idi. Bu quşu yaratmaq üçün minbir gecə nağıllarındakı fantaziya lazımdı.

Bos zığ-zığ quşuna nə deyirsiniz?

Adıçə zığ-zığ quşudur. Hasarın üstündən asılmış lövhədə elə beləcə də yazılıb: “Adi zığ-zığ quşu”. Adi zığ-zığ quşudur. Balaca quşdur. Adi quşdur. Avropa meşələrində yuva salır. Xeyirli quşdur. Palıdın, sidrin toxumlarını yayır.

Bu adi zığ-zığ quşunun geyiminə fikir verin. Onun qəhvəyi paltarına iki ağ-qara zol-zol nişanı kim, hansı gözəl zövq sahibi tikmişdir?

Ya da, qağayını götürək.

Qağayını torpedaya qanadları aşağıdan olan monoplana oxşatmaq olar. Onun rənglərinə fikir verək. Qağayını görəndə modalar yada düşürmü. Qağayıya yaraşan sifətlərdən biri zəriflikdir.

Zərif qağayı.

Biz təbiətin sərgisinə, onun stendlərinə tamaşa etdik.

Yenidən şəhərdəyik. Maşınlar arasında. Maşın düzəltmək nə qədər çətindir. Maşın, körpü, toyyarə və ya balaca cihazlar. Mikroskopun sehrli gözünü düzəltmək bilsəniz nə qədər çətindir.

Texnikanın ecəzkar aləmindəyik. İnsan da öz növbəsində burda təbiət kimi nə kimi qüvvəyə malik olduğunu açıq-aydın göstərir. İnsan təbiətdən güclüdür. O, təbiətin sirlərinə yiyələnir. Onu özünə xidmət eləməyə məcbur edir. O, təbiəti özünə rəhbər edir, təbiətin nərəsi get-gedə azalır, heyvanat bağının körpə heyvanlar meydançasındakı olə öyrədilmiş bəbir balası kimi mırıldayıb qalır.

İNSAN MATERIALI

Mən balaca gimnazistəm.

Böyüyəndə cənab Kovalevski kimi olacağam.

Bunu məndən bütün ailəmiz tələb edir. Mən mühəndis və ev sahibi olacağam.

Eyvannın qapısı açıqdır. Limanın hay-küyü eşidilir. Eyvanda yaşıl çəlləkdə oleandr bitib. Cənab Kovalevski bizə nahara gəlib. Ayaqlarını aralayıb eyvannın qapısı ağzında dayanan kölgə kimi qara, Kovalevskidir.

Mənim atam yoxsullaşmış dvoryan, qumarbaz, aksiz məmurdur. Biz yoxsuluq, amma yüksək dairələrə mənsubuq. Atam əvvəlki kimi ağa olaraq qalıb, heç kəs ondan üz döndərməyib.

Mən qonaq otağına daxil oluram ki, cənab Kovalevskini salamlayam. Mən balaca belimi qatlayaraq, palaz qulaqlarımı sallayaraq yeriyirəm. Dəlcə atam gəlir. O məni nümayiş etdirir. Mən vunderkindəm. Qonaq toyuq kimi çil-çil əlini mənə uzadır.

Atam dəqiq bilir ki, xoşbəxt, yəni dövlətli, müstəqil və cəmiyyətə də ləyaqətli yer tutmaq üçün mən cənab Kovalevski kimi yaşmalıyam. Atam özünü bədbəxt sayır. Var-yoxunu uduzan bütün ağalar kimi o özünü alçaldılmış və təhqir olunmuş hesab edir. Hər şey keçib-gətdi, təəssüflənməyin mənası yoxdur, həyatı başa çatıb. Hə, nə olsun ki, lap yaxşı! Onun keçmişdə qalan həyat planı var. Planda fəlakət, eniş-yoxuş, maneə nöqtələri qeyd edilmişdir. Öz

şəxsi həyat planından başqa onda cənab Kovalevskinin təqribən həyat planı da var. Bu iki planı yan-yanası qoyub müqayisə etmək çətin deyil. Tutuşdurmaq, səlisləşdirmək, uyuşdurmaq, bir hissəni başqasının üstünə qoymaq olar, bu vaxt eynilik və müxtəliflik nəzərə çarpar. Nəticədə həyat əgər üstünə gülseydi, atamın həyat planı alınardı. Ancaq ömür iki dəfə təkrar olunmur. Planla nə etmək olar? Planı oğluna versə yaxşıdır. Beləliklə, əsas qibtə, narazılıqdan doğan atamın ancaq özünəməxsus arzu, xəyallarını, bacarığını əks etdirən mənim üçün bir plan hazırlanır. Bu planı ən yaxşı plan kimi qələmə verirlər. Mənim onu müzakirəyə qoymaq ixtiyarım yoxdur.

Atam özü ilə cənab Kovalevski arasındakı fərqi görür. Bu fərq çox böyükdür. Atam daha onu heç cürə kiçildə bilməz. İçəri girirəm, atam deyir:

– Dosya sinfin nümunəvi şagirdidir.

Bu o deməkdir ki, atamın həyat planında fəlakət kimi qeydə alınan maneəni dəf etmişəm.

Mən nümunəvi şagirdəm. Mən öz həmyaşıdlarımdan cavanam, onlardan ağıllıyam. Bu çox vacib cəhətdir. Bu cənab Kovalevskiye toxunmalıdır. Mən dilsiz-ağızsızam, xasiyyətə də qapalı adamam. Mənim qanımın az olması da cənab Kovalevski ilə yarışda atamın qalib gəlmək ehtimalını artırır. Qoy o bilsin ki, mənim adamlar cərgəsinə çıxmaq üçün hər cür keyfiyyətlərim var. Qapalı adam olmam, çalışqanlığım, qanımın azlığı – bütün bunlar şəraiti çox ümidli edir. Demə ki, mən ideal – müvəffəqiyyətli plana gözlənilməz gözəl bir düzəliş verirəm, mənim qanım azdır.

İkimiz də qarşı-qasıya durmuşuq. İkinci sinif şagirdi gimnazist mən və mühəndis – ev sahibi, hansı bir cəmiyyətinə sədri cənab Kovalevski.

Başımı qaldıranda onun saqqalını görürəm. Saqqalı sarı, iri, qıvrım-qıvrımdır. Orden meşə pərisi kimi saqqalının kölgəsində gizlənmişdir.

İndi ətrafıma baxıram, saqqal görmürəm!

Saqqallılar yoxdur.

Biz balaca gimnazistlərdik, atalarımız, babalarımız, omilorimiz böyük qardaşlarımız vardı. Bu, nümunələr cərgəsi idi. Bizi bu cərgələr arasından keçirib başımızı gah o tərəfə, gah bu tərəfə döndə-

rır, əmilərimizin, əmioğlularımızın, dahi qohumlarımızın, dahi tanışlarımızın adlarını pıçıltı ilə çəkirdilər.

Uşaqlığımızda nümunəvi adamlar çox idi. Bunlar mühəndislər, bank direktorları, vəkllər və idarə heyəti sədrləri, ev sahibləri və həkimlərdi.

Uşaqlığım yapon müharibəsi, sırası oşqer Ryabovun igidliyi, ilk kinematoqraf, Poltava qələbəsinin iki yüz illiyi, yəhudi talanları, general Kaulbars kraliça Druginin öldürülmə illərinə təsadüf edir. Bundan başqa, nümunəvi adamlar, misal çəkilişi adamlar, arzusunda olduğum saqqallı böyük oğlanlar, saqqallar, saqqallar saqqallar...

Bu saqqallardan bəzisi iki yerə darənmişdi. Bu saqqalları iki yerə darənmişlərin dodaqları çohrayı, gülümsə, somğa balığı rəngindəydi, bu dodaqlar gimnazist qızları yoldan çıxaran, kef əhlinin dodaqları idi.

Elə saqqallar da var idi ki, ağarmışdı, uzun idi, aşağı getdikcə xəncər kimi ensizləşirdi. Belə saqqallıların qaşları çatılmışdı, qaş-qabaqlı idi, bunlar bütöv bir nəslin vicdan səsi idi.

Elə də saqqallar var idi, qısa, enliydi. Onların ixtiyarı dəmiryolu mühəndislərinin və generalların qüvvətli əllərində idi.

Mən cənab Kovalevski kimi olacağam.

Mənim saqqalım çıxacaq.

Biz ikimiz də forma geymişik. Mən gimnazist də, məmur da. O qara mundirdədir, mən boz gödəkcədə.

Dad bu boz gimnazist gödəkcəsinin əlindən! Sən bədənimə oturmurdun, sən bədənimin ətrafında idin. Ondan yuxarıda idi, sən çiyinlərinlə mənim çiyinlərim arasında heç bir oxşarlıq yox idi. Şax dayanan enli stulun söykəncəyi kimi hərəkətsiz olan, qatlanmayan gödəkcə.

Mən balaca gimnazistin oynındakı paltar böyük idi. Biz ikimiz də forma geymişdik: – Mən də, cənab Kovalevski də; biz böyük zəncirin halqalarınıq; paltarımızda pilək, nişan, gerblər var, ikimiz də – gimnazist də, məmur da müəyyən qanuna təbə adamlarıq.

Deyirəm:

– Salam, cənab Kovalevski!

Cənab Kovalevski həyretlə dillənir:

– Salam, gözəl zahiri görünüşü, yaxşı bədən quruluşu olan cavan oğlan.

Atam bir qədər fasilədən sonra danışır. Atam deyir:

– Dosya mühəndis olacaq.

Bu vaxt mən gerek etiraz edib deyəydim ki, gələcəyin mühəndisləri realni məktəblərdə oxuyurlar. Bəs onda mənə niyə gimnaziya qoymusunuz.

Mən mühəndis olmalıyamsa, bundan başqa gerek latınca biləm. Latınca bilməsəm necə olar? Hə, bir şey var ki, mühəndisə latınca gerek deyil. Ancaq bir məsələ də var ki, sən bacarıqlı adamsansa hər şeyi bilməliyə, hər şeyi, biletsiz sərnişinləri tutmağı, həmyaşıdlarını qabaqlamağı, atan sən anadan olmamışdan qabaq bütün var-yoxunu qumarda ududuğuna, ududuqlarını indi geri qaytardığına görə çalışqan və sakit olmalısan.

Anadan olduğum gün mənə qotovalnaya bağışladılar.

Mən yaradıcılıq ezabları çəkə-çəkə çertyoj çəkməyə başladım, ancaq bütün səylərim boşa çıxırdı, bir səmərə vermirdi, çünki gələcək mühəndisin beyninin çertyoj çəkməyə meylli olan hisssəsi mənə də kor idi. Mən yerli-dibli olmayan bir şeyi hərəkətə gətirməyin elmi cəhətdən mümkün olmadığını hiss etdim, bunu dərk edincə alnımda ağrı artır, alın sümüklərimə ağırlıq düşürdü.

Soyuq, borq vuran sirkul ayaqlarını yığışdırıb məxmər yatağında uzanıb qalıb.

Onun başı ağırdır. İstəyirəm ki, onu qaldıram. Sirkul gözələnilmədən açılır, əlimə batır. Mən sirkulun bir çıxını əlimdə saxlayıram. Onun çevikliyi bütün mühakimələrimdən, xəbərdarlıq reflekslərimdən sürətlidir. Mən əlimi ağzıma aparıram ki, qanı yalayam, “ehtiyatlı” olum deyə fikirləşə bilmirəm... Sirkul artıq ovcumun içində fırlanır, budur, onun dəhşətli iti ucu az qala gözümə batır, bir şeyi başa düşə bilmirəm nə olub belə, bu nədir? Bu nə parıltıdır? Cismən öhdəsindən gələ bilmədiyim bu nə nöqtədir ki, mənə məhv edə bilər.

Yumruğumu açıram. Sirkul stolun üstündədir, dönüb baxır, gedir, dayanır, ayaqlarını açıb başımın üstünə yeriməyə çalışır. Az qalır ki, göz bəbəklərimə batsın. İndi dönüb baxıram, ətrafımdakıların hamısı mühəndisdir.

Ancaq heç biri ev sahibi deyil, hamı mühəndisdir. Onların arasında təkə mən yazıçıyam.

Heç kəs məndən tələb etmir ki, mühəndis olam. Mənə ədalətdən çox danışılar. Mənə deyirdilər ki, dilənçilik məziyyətdir, yamaqlı paltar gözəldir, ədalətli olmalısan. Xeyirxah olmaq lazımdır,

kasıblara nifrət etmək olmaz. İnqilab istismar olunmuş sinfin tən-tənəsi, dahi insani ədalət oldu. Bu vaxt mən bildim ki, hər cür yamaqlı paltar gözəl deyil, hər dilənçilik xeyirxahlıq deyil. Bu vaxt xəbər tutdum ki, ən böyük ədalət istismar olunmuş sinfin azadlığıdır. Mənə yaşamağı öyrədənlərdən heç biri ağzını açıb bu ədalətdən bir kəlmə də olsun söz deməmişdi. Mən bunu öz ağımla dərk etməliyəm. Mənim ağıma nə yeritmişdilər? Dövlətli olmağı, cəmiyyəti öz qarşımda baş əyməyə məcbur etməyi.

Mən öz-özümdən yapışıram, dönüb əllərimi keçmişə uzadan boğazımdan tuturam.

Özümlə Avropa arasındakı məsafəni ancaq coğrafi məsafə sayan özümün boğazımdan yapışıram.

Baş verən hadisələri ancaq özünə şamil edən, özünü əlahiddə, başqalarına oxşamayan, hər şeyi əhatəli sayan, özündən kənarda olan hər şeyə son qoyan mənim yaxamdan yapışıram.

Mən daxilimdəki ikinci, üçüncü “mən”ləri və keçmişimdən doğan “mən”ləri boğmaq istəyirəm.

Özümdəki xırda hissləri məhv etmək istəyirəm. Mən şəraitin mühəndisi ola bilməsəm də, insan materialının mühəndisi ola bilərəm.

Bu qəribə səslənir? Qoy səslənsin. Mən bərkədən qışqırıram: “Yaşasın yeni dünyanın hər şeyi əhatə edən mühəndisliyi! İnsan materialının yenidən qurulması”.

1928

XATİRƏ

Qızın anası yatmışdı, qız isə vaxonda gəzib sərnişinlərlə söhbət edirdi. Budur, o mənə yaxınlaşdı.

Mən pəncərənin qabağında durmuşdum.

Gündüz işığı qızın saçlarına düşmüşdü. Biz şimala qalxdıqca pəncərə dalında Qazaxıstanın geniş sahəsi cənuba uçurdu.

Qız soruşdu:

– Bu nədir belə?

– Nəyi soruşursan?

– Bunu...

Qız barmağını şüşənin üstünə qoyub, üföqlə bərabər qaçan tikin-
tinin ümumi görünüşünə işarə etdi.

- Stansiyadır.
- Stansiya?
- Hə. İndicə ona yaxınlaşacağıq.
- Ananı durğuzum?
- Bilmirəm... Niyə durğuzursan ki?

Sən demə anası ona alma alacağını vəd etmişdi. Üzbəüz pəncə-
rənin qabağında yatan ananın da saçlarına gündüz işığı düşmüşdü.

Ona dedim:

- Ananı durğuzma, mən sənə alma alaram.
- Yaxşı.
- Moskvaya qayıdırsınız?
- Hə... Anamla...
- Atan müharibədədir?
- Müharibədədir. Artilleriya kapitanıdır. İndi şəklini sizə göstə-
rərəm

Qız anasının yanındakı balaca portfeldən fotosəkli çıxarıb mənə
göstərdi. Şəkildə onlar ikisi idi, artilleriya kapitanı və onun qızı. Mən
elə bildim ki, şəkildə artilleriya kapitanını görəcəm, ancaq əynində
ağ köynək olan, başını təzəcə qırxdırmış gənc bir oğlan gördüm.
Qızın ağzı qulağının dibinə getmişdi, körpələrin şəklini çəkdiyəndə
onlar həmişə belə gülümsünürlər.

Qız dilləndi:

- Bax, görürsünüz.

Üçüncü fotosəkilə qızın başı ilə gənc oğlanın dirşəyi arasında
əlağacının dəstəyi görünürdü. Fotocihaz çıxıldamamışdan əvvəl
indici işıq şüaları altında yatan qadının gənc oğlandan şən-şən:

– Əlağacı nəyinə lazımdır? – deyə soruşduğu aydın idi. Gənc
oğlan da şən-şən demişdi:

- Nə olacaq, qoy qalsın.

Əlağacı da qalmışdı. Mən onların fotoqrafdan şəkli alanda nə
etdiyini yaxşıca təsəvvürümə gətirdim. Görünür, onlar küçəni keçib
pilləkənlərlə bulvara qalxmışdılar. Onlar orda skamyada oturub yol
keçənlərdən bir qədər çəkinərək fotosəkle tamaşa etməyə başla-
mışdılar. Görünür, onlardan biri belə demişdi:

- Bax, əlağacı da düşüb.

Sonra onlar bulvardan keçib getdilər, qızı da yəqin ki, ata quca-
ğına almışdı. Cavan oğlan ata olmağından xoşallanaraq ananın
qucağındakı göy bələyi alıb özü aparmışdı. Budur, ana çəhrayı
evlərin əksi düşən yaz yağışı yığılmış gölməçələrdən keçib gedir.
Gözoşxayan təkbarmalı əlcəyini uzadaraq ərini gözləyir, ər də
həm bir kərpicin üstündən o birisinin üstünə atılaraq, həm də
uşağın sifətinin ətrafındakı krujevaları bir kənara çəkib körpənin
üzünə baxaraq gəlirdi.

Mən fotosəkli təriflədim, qız onu təzədən balaca portfeldə giz-
lətdi. O, pəncərənin yanına qayıdıb soruşdu ki, doğrudanmı ona
alma alacağam. Söz verdim ki, hökmən. Sonra mən uşağın əlindən
tutub aparən adam kimi sevindim. Bu sevinc biz vaqondan keçib
perrona çıxınca davam etdi, perronda isə qız əlimdən çıxıb qaçmaq
istədi. Yox, mən onu buraxmadım. Dedim ki, qıza perronda qaçmaq
olmaz, balaca, narazı ol ovcumun çində qaldı.

Biz vaqondan aralanan kimi qıza elə gəldi ki, qatarın o biri tərə-
fində içində qırmızı alma olan vedrə görünür. Biz ayrı vaqonun mey-
dançasına qalxıb o biri tərəfə keçdik.

Qız dedi:

- Vedrə-zad yoxdur.

Biz qatarın baş tərəfinə keçdik, parovozun qabağundan gəlib
keçəndə çoxlu adam gördük. Bura bizim qatarın səmşinləri, dəmir-
yolçular, yerli camaat yığılmışdı. Camaatın içində elan yazılan boy-
da səhifə var idi. Ancaq bu başlığı qara olan çap edilmiş səhifə idi,
qəzet idi. Bilmirəm kiminsə əlində idi, ya da ki, divara yapışdı-
rılmışdı, hər halda bu səhifə sanki camaatın içində idi, onu hamı
görürdü. Bu balaca, hərəkətsiz səhifəni izdiham, stansiya, sisternlər,
üfüq əhatə etmişdi, matros onun yanında dayanıb səhifədə çap olu-
nanları ucadan oxuyurdu. Matrosun çiyninə saldığı qara şinel çiyn-
nindən sürüşüb, dənizçi köynəyinin mavi zolaqlarını, sarğının tən-
zifini göstərirdi. Matros alman ordusunun təslimolma xəbərini
oxuyurdu. Bilmirdim ki, bu xəbəri niyə məhz matrosa etibar ediblər.
Görünür, matrosun görkəmi, xüsusilə bu diyarın boz geniş çölləri
arasında nəzərə çarpması izdihamı məcbur etmişdi ki, aralanıb onu
səhifəyə yaxın buraxmışdılar. Belə də kiməsə bu səhifəni matrosa
ona görə vermişdi ki, belə təntənəli xəbər məhz sovet qoşunlarının
əfsanəvi dəstəsinə mənsub bu qəhrəmanın ağzından eşidilməlidir.

Ya belə, ya elo görünür ki, bura yığışanların hamısı, bu xəbəri lentləri çiyinlərinə düşən məhz bu cavanın oxuması ilə razılaşmışdı. Heç kəs onun sözünü kəsmir, heç kəs onun dövrəsinə yığışb çaşdırmırdı, təkcə yaxınlığında dayanmış, üst-başı indicə çıxdığı emalatxananın his-pasına bulaşmış qoca arvad barmaqlarının ucunu yavaşcadan onun şinelinə toxunduraraq sanki soruşmaq istəyirdi:

– Oğlum, orda elə-belə də yazılıb? Doğrudanmı? Elə yazılıb?

Dedim:

– Bax, indi ananı durğuzmaq lazımdır! qaçdıq!

Biz perron boyu qaçdıq. Qız məni ötüb-keçdi, uzaqdan onun meydançaya dırmaşdığını görürdüm. Vaqona özümü çatdırmamışdım ki, qız təzədən meydanda göründü:

– Anam yoxdur!

– Ordadır!

Biz geri qaçdıq. İndi izdiham uğuldayırdı, onun başı üstündə papaqları atıb-tuturdular.

Qız:

– Anam budur! – deyə qışqırdı, özünü ox kimi izdihamın içinə atdı, bu vaxt izdihamdan açıq rəngli bir ləkə ayrıldı, bir saniyədən sonra bu, qollarını açan qadın fiquruna çevrildi.

Sonra ana qızı qucağında böyrümdən keçdi. O, qızı üzü özünə tərəf tutub, əllərini onun baldırları üstündən cərpazlamışdı. Yüklünün ağırlığı onu məcbur edirdi ki, yerişəndə başını dala atsın, ona görə də mən onun üzünü xüsusilə aydın görürdüm. Başında qızıl-güllü şal olan qadınların, qızların arasından keçir, sifəti işıq saçır, gülümseyirdi, fikrimdən keçdi ki, qələbənin inikası belə ürəkaçandırsa, özü gör nə gözəldir.

Qatarımız yola düşəndə başqa vaqonların sənişinləri bizim vaqonda idilər. Görünür, həyəcanlanmış sənişinlər bir yerdə söhbətə başlayır, özləri də hiss etmədən başqa yerə keçirdilər. Axşamdan xeyli keçənədək qatar hərəkət edən mitinqə çevrildi. Budur, bizim qatarda üç gənc zabıt göründü.

Onların biri dedi:

– Ağlayır.

Qızın anası ağlayırdı.

O biri dedi:

– Soruş, gör niyə ağlayır?

Üçüncü dedi:

– Necə ki, niyə?! Sevindiyindən.

Bu vaxt qız soruşdu:

– Niyə ağlayırsan?

Anası dedi:

– Sevindiyimdən.

Üçüncü zabıt dedi:

– Gördün, – ağlayana baxıb gülümsündü.

Qadın göz yaşları arasından ona baxıb gülümsündü. Bu vaxt kimdisə rəfin qırağına şam qoydu.

Zabıtların ordenləri bərq verdi.

Birinci zabıt soruşdu:

– Adın nədir?

Ana soruşdu:

– Mənimmi?

– Yox, qızının...

– Qalya...

– Bəs sizinki?

– Tanya.

Zabıt dedi:

– Sizi qələbə münasibətilə təbrik edirəm!

O yarıqaranlıqdan çıxıb, onların ikisini də birdən qucaqlayıb bədrinə basdı. Onları qucaqlamaq üçün öyilməli oldu, çünki onlar oturmuşdular. Qucaqlayıb qəddini düzəltdi, gimnastyorkasının öteklerini dartdı. Böyük Vətən müharibəsi ordeninin ulduzu onun sinəsində qar kimi şəfəq saçdı.

O dedi:

– Qalya, Tanya. Ah, mənim əzizlərim.

Zabıt onlara tamaşa edə-edə divara tərəf çəkilib söykəndi. Yaxınlaşmaqda olan düşəcəyi stansiyanın işıqları vaqona düşməsəydi, o yəqin ki, uğrunda döyüşdüyü bu doğma rus adlarının, rus sifətlərinin nə qədər gözəl olduğuna heyran qalaraq yerindən tərpənməyəcəkdi.

Əynində qara idman paltarı olan adam başını ayaqları arasından keçirib öz kürəyinə tamaşa edir; o biri iyirmi qədəh su içir, siqaret yandırır çəkir, olındəki əsarı yelləderək gəzinir, sonra səhnənin ortasında ayaq saxlayıb qarnını sıgallayır adamın ağzından fontan vurur, yəqin ki, su ilıq olar... Üçüncü atlet dəmir tiri atır, boynunu altına tutur.

Bu eybəcərler sirkidir.

Tamaşaçı belə çıxışlara nə cür baxır? Hər halda heyran olmur. İzdiham pərtidir, tamaşaçı sanki demək istəyir, sən Allah bu nə zülmür özünüze edirsiniz, mən çox da siz deyən qədər qüdrətli deyiləm ki, qarşımda belə alçalasınız.

Yuxarıda haqqında bəhs etdiyimiz, sirk artistlərinin sənəti təhqiredicidir. Belə tamaşaya baxan tamaşaçının vicdanı dilə gəlir. Vaxt vardı ki, aktyora alçaq şəxs, eybəcər adam kimi baxırdılar, o dilənçilik edirdi, ilan-adam nömrəsi o vaxtdan qalıb.

İlk baxışda adama elə gəlir ki, sirk sənəti bir yerdə dayanıb durub, hərəkətsizdir, ona daha heç nə əlavə etmək olmaz, janr işini başa vurub, misal üçün, kəndirbazı götürək. Biz əvvəllər bilirdik ki, kəndirbazın görkəmi qeyri-adidir. Kəndirbaz həddindən artıq arıq, uzun, qayışbaldırdır. Onun qabağa çıxan çənəsi, uzun burnu, məkrli sifəti var. Gözləri alışıb-yanır.

Biz bir şeyi bilirdik ki, o əyninə qara, sarı idmançı paltarı geyir, arlekindir, ayağı ilana bənzəyir.

O, kəcavə kimi bər-bəzəkli, titrəyən meydançaya qalxır. Meydança tir-tir titrəyir, yaşıl ipək bərq verir, zınqırovlar cingildəyir.

Kəndirbazın başı üstündə çətir var...

Kəndirbazın çətiri bir aləm idi!

Kəndir də sözsüz ki, bərk çökəlmişdir. Hiyləgər kəndirbaz kəndirin üstü ilə qaçır, sürüşür, sanki xizəklə qaçırdı, biz məhz bu qaçışda onun qorxmazlığını, çevikliyi görürdük.

İndinin kəndirbazları boşalmış məftil üzərində hərəkət edirlər. Özü də qaçmırlar. İlk baxışda adama belə gəlir ki, bu qədim sənəti nə cür mürəkkəbləşdirmək olar! Məftil üzərində yeri-yeriya həm də qaynar samovarla jonqlyorluq edəndən sonra adama elə gəlir ki, bundan artıq nə etmək olar. Fikirləşib tapdılar, məftilin üstündə dayandılar. İndinin kəndirbazı boş bağlanmış məftilin üstündə

balıqçı kimi yerində donub qalır. O, həddindən artıq ləngiyir, çox vurnuxur, yöndəmsizdir. Köhnənin kəndirbazı məftilin üzərində yeri-yeriya özünü elə göstərirdi ki, həbsxanadan qaçan dustaqdır, ya da ki, sevgilisinin pəncərəsinə doğru can atan aşıqdır, ancaq yeni sirkin kəndirbazı özünü paltar yuyan arvadın asdığı zivə ilə hərəkət edən şəhər adamına, qorxağa oxşadır.

Bu şəhər macəralarıdır.

Heç nə parıldamır, heç nə cingildəmir, kəndirbazın əlində çətirdən əsər-əlamət yoxdur. İndinin kəndirbazının görkəmi dərziyə bənzəyir. Bəli, o, dərzidir, ancaq pəhləvanla höcətləşən bizim ecəzkar kəndirbazımıza bənzər dərzi deyil, bu, başına kotelok qoymuş, əyninə pencək geymiş, bığlı, qalstukunu yana əyilmiş dərzidir...

O sanki təsadüfən məftil üstünə düşüb. O, öz işi ilə məşğul olmayan adamı təsvir edir.

Özünü belə göstərən yüksək iş üsulu olmalıdır.

Doğrudan da, onun yüksək iş üsulu var. İzdiham, hətta işin nə yerdə olduğunu başa düşmür. Onun heyreti bir qədər gecikmiş olur. O bir qədər susandan sonra əl çalır. Əvvəlcə ona elə gəlir ki, adamın məftilin üstündə dayanmasında, qalstukunu düzəltməsində qərribə heç nə yoxdur...

Yenə kəndirbaz köhnəni ələ salır.

Biz bu yaxınlarda Niaqara kəndirbazlarını gördük. Bu keçmişə qayıtmaq, geriləmə idi.

Başlarında şlem, əllərində Roma yaraqları olan bu qoplitlər¹ gurultu ilə çıxış edir, velosipeddə məftilin üstü ilə gedirdilər. Ateşfəşanlıq yaradır, tüfəngdən atəş açırdılar – yaman təsirli idi. Ancaq şalvarının etəkləri saçaqlı olan bu görkəmsiz adamın tərپənən məftillə bərabər çox yüksəklərə uçması bəzən adama canlı adam yox, kölgə təsiri bağışlayan, zahirən sadə görünən bu iş yüksək ustalığa tələb edir.

Çaplinin yaratdığı bu obraz yeni sirkin əsas iştirakçılarından birinə çevrildi, səhnədə görünən bu şəhər adamına tamaşaçının yazığı gəlir, fikirləşirlər ki, bu iş sənəti kimi zəif adamın xərəyi deyil.

Birdən zahirən cavan olmayan, bu hörmətsiz həyatdan ağırlaşmış şəxsiyyət dəstənin əsas aktyorlarından birinə çevrilir. Ən çətin işləri o görür.

¹ Qoplit – Qədim Yunanıstanda ağır silahlı piyada əsgər

O bir qədər dal-dalı qaçıb irəli cumur, ayaqlarını turniki üfqi şalbanına ilişdirir, yerə paralel şəkildə mil duraraq, fizikanın əsas qanunlara rəğmən şalbanın dövrəsində fırlanır.

O, pencəyini çıxarır...

Tamaşaçının daha ona yazığı gəlmir. Tamaşaçı görür ki, fəndlə tikilmiş pencəyin altında o əzələlərini zarafat üçün gizlətməmişdir; bu əzələləri görünən canına vicvəcə düşür. Bu maskarad idi. Bu səhnə-cikdə eyham var. Demək istəyir ki, biz şəhər adamları qorxaq, əsəbi adamlarıq, ancaq bir qədər məşq etsək, çalışsaq, şəhər geyiminin altında da qüvvətli bədənimiz olar. Bu faydalı alleqoriyadır. Biz onu ən sürəkli alqışlarla qarşılayırıq.

Bu personaj Kürəni də əvəz edib. Çaplin xalçanın üstünə çıxıb çıxış edir.

"Kürən! Kürən, köməyə gəl!"

İndi "Kürən, köməyə gəl!" qışqırırlar. Kürən yoxdur. Kürən kürənliyindən çıxıb.

Kürən qalereyadan tribunalara, başların üstünə yıxılır, ayağındakı ağ getraları parıldadaraq məhəccərdən asıla qahrdı. Taqqıltı salan demək düz olmazdı, nəse qaqqıldayan nəhəng bir susəpələyən onu uçuş vaxtı müşayiət edirdi. O, yuxarıdan uçaraq səhnənin məxmər örtük çəkilmiş alçaq divarının üstünə düşür, burun dəsmalını çıxarıb burnunu çəkirdi. Burnunu çəkməsi dəhşətli idi, onu orkestrdəki sinclərin, təbillərin, fleytaların səsi müşayiət edirdi. Kürən üzündən yayığı çəkəndə hamı görürdü ki, burnu işıq saçır. Burnunda elektrik lampası yanırdı. Lampa sönmür, onun al-qırmızı saçları dik-dik dururdu. Bu Kürənin çıxışının ən təntənəli hissəsi idi.

At minən qız dincələndə at dairə üzrə tələsmədən dövrə vururdu.

Kürən əlində qırmanc olan adama yaxınlaşıb soruşurdu:

– Bu mamzel Klaradır?

Əlində qırmanc olan cavab verirdi:

– Bilmirəm.

Bu vaxt Kürən ayaq barmaqları üstə qalxıb at minən qızın çiyindən öpürdü. Bu vaxt ona şapalaq vururdular.

Deyirdi:

– Hə, bu mamzel Klaradır.

Tuş çalınırdı. At dördayaq çapırdı. At minən qız işini davam etdirirdi.

(İndi atsürən qızlar da azalıb).

Köhnə sirkin Kürəni belə idi.

O dava salır, oxuyur, ağlayırdı.

İndiki Kürən xoyala dalmır. Üz-gözündən narazılıq yağır. O Kürən ancaq xalça üzərində çıxış edirdi. O, sirkin xidmətçilərinə xalçanı yığmaqda, açmaqda mane olurdu, çıxışı onunla başa çatırdı, onu uşaqların qışqırığının müşayiətilə əl arabasında məşhur getralı ayaqlarını qovzamış şəkildə aparırdılar.

Yeni Kürənin çıxışı yüksək sənətkarlıq baxımından yaxşı olurdu. İndi Kürən o biri kimi heç vaxt səsinə başına atıb qışqırmır. O, əşyalardan, tamaşa üçün lazımi şeylərdən istifadə edir. Hər şeyin əsasında maraq hissi durur. O, hər şeylə maraqlanan uşaq ona molum olmayan bir əşyanı, hətta bir şeyi görəndə özünü necə aparırsa, o da özünü elə aparır. Hətta uşaq yox, pişik kimi. Hər dəfə də maraqlandığı üçün cəzasını çəkir.

İndi at minən qızlar da get-gedə azalıb!

Atlar indi sirkin fəxri sayılır. Əvvəllər belə hesab edirdilər ki, sirke getsinlər ki, atlara tamaşa etsinlər.

Vilyam Trussi məşhurdur.

Bu axırıncı kavalər idi. Bu sirkin axırıncı gözəlidir. Sonuncu dəfə iyirmi at şahə qalxır, krujevalı yarım maskada başında ispan kokoşniki olan antilop kimi zərif at direktorun lojasının qarşısında diz çökür... Kavalər axırıncı dəfə eyni zamanda iki ata minir, atlılar dəstəsi sonuncu dəfə dövrə vurur, kastanetlərin cingiltisi eşidilir, o, başındakı silindri çıxarır, silindrin ipəyi üstündəki parlıltı vintvari xətt üzrə aşağı enir. Tamaşanın sonunda kavalər Trussi lojada görünür. O, üstündə nömrə olan avtomobillərə baxır, havada avtomobillərin yarışı keçilir. Ancaq bir şey var ki, avtomobillərə təlim vermək olmaz.

Velosiped bu yaxınlaraca sirkdə yeni əşya idi. İri səbət düzəltdirdilər, çubuqların arasından biz səbətin içəri divarı boyu spiralla yuxarı qalxan velosipedçini görürük. Sonra çərxi-fələk kimi bir çarx üstündə getməyə başladılar. Polad atı şahə qaldırdılar... Əynində pencək olan, qalstuku yana düşmüş balaca bir şəxs burda göründü. O ən mahir velosipedçi oldu; o velosipedi bir çarxla sürür, dayanır, dal-dalı yeriir. O özünü sərxoşa oxşadır, təkəriə bərabər yırğalanır.

Biz sirkdəki idmanın, yumorun tərəfdarıyıq. Sirkdə biz dəhşətə düşmək istəmirik. Biz aktyorun trapesiyadan düşüb həlak olmasını istəmirik.

UÇUŞ

Mən aeroporta gəldim. Odessadan Moskvaya uçmalı idim.

İki təyyarənin olduğu bir çöl gördüm. Onlardan o yana açıq göylər nəzərə çarpırdı, təyyarələr kölgəyə benzəyirdi, ancaq mən göy qanadları görürdüm. Təyyarələr başları mənə tərəf dayanmışdılar. Adamlar onların ətrafında vurmuxurdular.

Bu fətdə divanın üstündə oturmuşdum. Bu piştaxtalı, bir neçə balaca stollu, çox balaca bir bina idi. Piştaxtanın dalında yaşıl krujeva rəngli qarpızları üst-üstə yığmışdılar.

Bir stəkan çay istədim.

Sonra gödəkcəli, papaqlı bir nəfər içəri girib stolun dalında oturdu. O, papağını çıxarıb stolun üstünə qoydu. Mənə elə gəldi ki, bu mən minən təyyarəni sürəcək təyyarəçidir. Ona baxmağa başladım, nə etdiyinə göz qoyurdum. Ona iki bişmiş yumurta, çörək və bir stəkan çay verdilər. Çörək istəyəndə dedi: "Yüz qram verin".

Artırmaya çıxıb bir qədər təyyarələrə tamaşa etdim. Soruşdular. "Kim Moskvaya gedir?" Mən aeroportun növbətçisinin dalınca getdim. Onun əlində ağ bayraq var idi. Mənimlə yanaşı başında kepka olan portfelli cavan bir oğlan addımlayırdı. Onun səfəri Rostova idi. O, mənimlə Dnepropetrovskaya uçmalı idi. Mən şəhərdən avtobusla onunla gəlmişdim, bütün vaxtı belə təyyarə ilə birinci dəfə uçmadığımı açıq-aydın bildirməyə çalışırdı, bu yəni onun üçün adi bir şey idi. Təyyarələrə yaxınlaşanda onlardan birinin motoru artıq işə düşmüşdü. Propeller sürətlə, ancaq hələlik gözlo görülməsi şəkildə fırlanırdı. Boz bir disk bu hərəkəti yaradırdı. Propellerin çevrəsi kölgə kimi gah bu diskin üstündə görünür, gah da yoxa çıxırdı.

Mən fırlanma olan yerdən çox uzağa keçdim, ancaq bu fırlanma bütün bədənimdə əks-səda verirdi. Torpaq ayağımı altında titrəyirdi. Belimi öyərək sanki dekorasiya üzərində açılmış qapıdan içəri keçdim.

Keçib daldakı yerlərdən birində oturdum.

Təyyarədə altı yer var idi. Mən bunu sonradan gördüm. Odessadan uçanda kabinənin içi poçtla – kisələrlə, bağlamalarla dolu idi.

Cavan bir oğlan məndən qabaqda oturdu. Ancaq birdən kürəyi pəncərədən görünən bortmexanik dönüb dedi ki, dal yerlərdə otur-

maq lazımdır. Təkcə oğlan etiraz etdi. Bu vaxt bortmexanik əmr şəklində dedi:

– Belə lazımdır.

Sənişin yanımda oturdu. Başa düşdüm ki, qabaq yerlərdə oturmaq nədənsə yaxşıdır.

Yol yoldaşım dedi:

– Poçt bağlamalarını doldurublar. – O yenə təcrübəli olduğunu göstərdi.

Təyyarənin kabinesini qaldırdılar. Mən dalda oturmuşdum, poçt bağlamaları məndən yuxarı qalaqlanmışdı, mənə elə gəlirdi ki, bağlamalar üstümə düşəcək. Bu qalaqlanmış bağlamalardan da hündürdə bortmexanikin kürəyi görünürdü. Bortmexanikin yanında oturmuş o biri adam – təyyarəçi pordo kimi bir şeyin dalında gizlənmişdi.

Birdən qapı bağlandı, biz sanki bu aləmdən ayrı düşdük. Hər şey baxdığım girdə pəncərədə mərkəzləşmişdi. Əlində bayraq olan adam boz torpağın üstündə dayanmışdı. Sonra o yenə qaçdı, yenə ayaq saxlayıb bayrağını yellədi. Bu vaxt onun bir neçə saniyəliyə təyyarəyə göz gəzdirdiyini gördüm.

Motorun gurultusu bir neçə dəfə artdı. Cingilti yarandı.

Pəncərə qaraldı. Sanki hava birdən tutuldu. Biz yerimizdən torpondik. Yer üzərində bu hərəkət – təyyarənin uçmayıb yeriməsi güman elədiyimizdən artıq çəkdi. Yerdən qalxmağımızı hiss eləmədik. Uçduğumuzu hiss eləmədim, ancaq gördüm. Elə o dəqiqədə də çayın üzərində uçmalı olduq. Mən həyəcan keçirir, həzz alır, sevinir, özümə yer tapmırdım.

Pəncərədən üzərindən uçduğumuz yerlərin mənzərəsini görürdüm. Hərəkət sanki dairə üzrə idi. Nəhəng sahələrin nəse başlayan, ancaq qurtarmaq bilməyən hərəkəti adama elə gəlirdi ki, təyyarə havada tərpənmir, asılı qalıb. Günəşin parlaq işıq saçdığı sarı çöllərin üstündən təyyarənin kölgəsi keçirdi.

Yol yoldaşım yatmışdı. Uçuşun qorxusunu – həyəcanını tokbaşına çəkirdim. Pəncərəyə qısılib oturmuşdum, təyyarənin təkərini görürdüm, bu adi şeyin havadan asılı qalması qərribə idi.

Birdən motorun gurultusu kəsildi. Qulaqbataıcı əsəbləri gərginləşdirən səs əvəzinə boğuc ritmik taqquiltılar – tax-tax-tax eşidildi. Təyyarənin ağırlığını, onun məhz irəli hərəkət etdiyini duydu.

Bu təyyarənin yerə "enməsi" idi.

Uçuşu aşağı düşməyimizlə hiss edəirəm, təyyarənin, demək olar ki, əyilməsini görürəm. Mənə elə gəlir ki, kabinəyə kölgələr düşür.

Yer yaxınlaşırdı. Yerə oturmamışdan əvvəl təyyarənin hərəkəti mənim üçün anlaşılmaz oldu, bundan baş çıxara bilmədim, mənə ancaq bir şey qərribə gəldi, motoru söndürülmüş təyyarə bu qədər xeyli uçmalı olur.

Uçuş meydanı pəncərəyə sürətlə yaxınlaşırdı. Sonra təkanlarla, hay-küylə, atıla-atıla torpağın üzəri ilə yeridik.

Təyyarədən çıxanda soruşdum:

– Bura haradır?

Cavab verdilər:

– Nikolayev.

Qarşımda Odessadan uçduğumuz çöləbənzər çöl uzanıb gedirdi. Çölü günəş isindirmişdi, ətir saçır. Papiros çəkməyə getdim. Özü-mü çox yaxşı hiss edirdim. Ruh yüksəkliyi, fəallıq hiss edirdim. İndicə uçduğun təyyarəyə qıraqdan tamaşa etmək adama ləzzət verir. İstəyirdim ki, uçuşu bacardıqca tez davam etdirim!

Biz yolumuza davam etdik.

Təyyarə Krivoy Roqda, Dnepropetrovskda, Xarkovda, Oryolda aşağı endi.

Xarkovda eyni sistemli "Stal-3" təyyarəsinə mindik.

Yolun axırıncı mərhələsində – Oryoldan Moskvaya uçanda yatdım. Ayılanda təyyarə yaşıllığı çox olan yerin üzəri ilə uçurdu. Mən kanalları, dəmiryol xətlərini, zavodların borularını, binaları, çarhovuzların parlaq dördkünc sahələrini görürdüm. Bu Moskva vilayəti idi.

Mən bu uçuşu təşkil edən şeylərin heç birini qətiyyən yaddan çıxartmıram.

Bütün bunlar düzgün, bacarıqlı qoçaq adamların aləmi idi. Adam yenə belə adamların arasında olmaq istəyir. Uzun müddət uçan adamın özünə hörməti artır. O qalib gəldiyini duyur. Evə qayıdandan sonra cavanlığında imtahanndan və ya futbol matcından sonra etdiyim kimi bərk yuxuya getdim.

Uçanda bizim məşhur təyyarəçilərimiz barədə fikirləşirdim. Çkalov, Levanevski, Molokov kimi adamlar barədə təsəvvürüm tamam dəyişdi, bunların surətinə yeni, canlı xüsusiyyətlər əlavə

olundu. Madam ki, mən heç bir qorxusu olmayan, çoxdanın yolu ilə, özü də sərnəşin kimi uçanda belə hisslər keçirirəmsə, keçilməmiş yeni hava yolları açanlar gör nələr hiss edirlər.

Uçduqca dostlarıma öz uçuşumdan necə danışacağımı fikrimə gətirirdim. İki-üç nəfər mənim qayıtmağımı gözləyirdi. Tarixi uçuşdan qayıdan, bütün Moskvanın onu gözləyəcəyini bilən təyyarəçinin qəlbini gör nə kimi hisslər doldurur?

Bu qəhrəmanların həyatının nə cür olduğunu hiss edəirəm. Minlərlə gənc var ki, onların nümunəsini təqlid etməyə çalışırlar, madam ki, təqlid edirlər, deməli öz qüvvələrinə əmindirlər, mən ölkəmizdə həyatın nə kimi mənə kəsb etdiyini aydıncasına hiss etdim.

1936

YAYDA

İlk baxışdan ondan xoşum gəlmədi. O, yağının qırağında dayanıb binoklla göyə tamaşa edirdi. Mənə elə gəldi ki, o həyatın nemətlərindən çox böyük coşqunluqla istifadə etməyə çalışır. Mənim belə adamlardan xoşum gəlmir.

O, Yupiter planetinə tamaşa edirdi.

O da mənim kimi yazıçı idi. Bu an mən özüm haqqında bir qədər üstünlüklə fikirləşdim. O, məni əsəbiləşdirirdi, mənə elə gəldi ki, onun ağına da gəlməz ki, Yupiteri göyün fənərinə bənzətsin.

Bizi tanış etdilər. O həddindən artıq nəzakətli idi. O dedi ki, dəmiryolu deposunda çilingər olan vaxtdan məni tanıyır.

– Mən sizin felyetonları "Qudok"da oxumuşam.

Qarşımda yazıçı olan cavan bir fəhlə dayanmışdı. Sonra bildim ki, o, ulduzlu göyü öyrənir. Hər şey dəyişdi. Mən məni əsəbiləşdirən binokla ayrı cür yanaşmağa başladım. Sən demə, bu kurortçu əlləməliyi deyilmiş, daha ciddi bir şey imiş.

O, ilk dəfə mənə Altair ulduzunu göstərdi. O, Qartal bürcündədir. Bu bürc üç ulduzdan ibarətdir. Bunlar oxdan sizi nişan alır. Ortadakı ulduz – Altair sizə yönəldilmiş oxun ucuna bənzəyir. Ulduz çox bərk, gömgöy, parıltılı işıq saçır.

Sonra gənc oğlan dedi:

– Bax, bu da Veqa.

O, əlini yuxarı uzadaraq dayanmışdı. Başımı qaldırdım, düz başımın üstündə, göy qübbəsinin tən ortasında gözəl, göy bir ulduzu gördüm.

– Hə, düz tapmışam, bu Veqadır.

Dofolərlə bu sözün gözəlliyi barədə fikirləşmişəm. Bilirəm ki, bu ulduzun adıdır. Ancaq hansı ulduzun olduğunu bilmirdim. Təkrar edirdim: “Veqa”. Bu səslərdə qərribə ahəstəlik var.

Uzaq, soyuq ulduz.

Məhz bu ulduzun görkəminə adamlar düzgün olaraq şairənə Veqa adı veriblər. Gənc oğlan dedi:

– Yay səmasında bu hamıdan parlaq ulduzdur. Veqa, Kapella, Arktur.

– Şeir alınır, – dedim.

O başa düşmədi. Üzündən bilinirdi ki, o, çox nozakətlə başa düşməyə çalışır.

– Veqa, Kapella, Arktur, daktil alınır.

– Tamamilə düz deyirsiniz! – O, bunu böyük sevinclə dedi. – Tamamilə düzdür! Mən hiss etməmişdim... Veqa, Kapella, Arktur! – Sonra biz Arktur ulduzuna tamaşa etməyə başladıq. O, ağacların qara çəvrələri üstündə alçaqda idi. Bu, narahat sayrışan ulduz idi. Gecə də buralarda xüsusilə qara görünürdü.

Mən soruşdum:

– Bəs Kapella hanı?

Gənc oğlan dönüb baxdı. Qabağındakı ağac ona mane olurdu. O, diqqətlə baxmağa başladı.

Dedi:

– Hələ çıxmayıb. Tezdir!

Bir qayda olaraq insanlar ulduzlu səmaya çox da diqqət yetirmirlər. Hamı bilir ki, ulduzlar göydə bürclərdədir, ancaq göydəki bürcləri hər adam ayırd edə bilmir. Hətta ədəbiyyatda belə ulduzların adına az rast gəlinir. Ancaq belə deyirlər ulduzlar. Çox az adam bilir ki, ulduzlu göyün mənzərəsi ilin fəslinin dəyişilməsi ilə dəyişilir. Həç kəsi ekvator qurşağının o tərəfindəki ölkələrin cənub səması maraqlandırır. Yay axşamı ulduzlara tamaşa edəndə onların yerləşməsinə diqqət yetirilmir. Bu dağıntını nəse nizamsızlıq

kimi qəbul edirlər. Nisamsız atəşfəşanlığa oxşadırlar. Hər axşam göyün başqa cür göründüyünü asanlıqla fikrinə gotirə bilirsən.

Budur, səni başa salıblar. Bilirsiniz, bu Oxatan, bu Kassiopeya, Əjdaha bürcü, bu Persey, bu Yeddiqardaş, bu Andromedadır. Göy daha sənə atəşfəşanlıq görünür. O sanki qarşında dayanmışdır. Qərribə, heç nəyə bənzəməyən hisslər keçirirsen. Böyüyəndən sonra ilk dəfə olaraq danışmaq kimi təbii, həm də qədim olan bir biliyi əxz edirsən.

– Bəs bunu necə... görürsünüz? Yuxarıdakını... O dairəni. Bax budur a! Bu Şimal Tacıdır. İçindəki də Gemmadır.

Bu cavan məlahətli oğlanın nə kimi böyük həvəslə məni başa saldığını görmək lazımdı. O, məni bir yerdən başqasına aparırdı. O, mənə orda-burda ayaq saxlatdırır, bu vaxt əlini yavaşca çiynimə toxundurur. O, dalımda dayanır, başımı qaldırırdı.

O, göy cisimlərindən gah birini, gah da o birisini mənə göstərməzdən əvvəl özü durbinini onun üstünə tuşlayırdı. Mən onun göydə nə axtardığını bilmirdim. O susurdu.

O deyirdi:

– Gözləyin. – Sanki ulduzu qorxuzmaq olardı. Bu sözün osl mənasında entuziast idi. O, sevinclə deyir: – Veqa bu gün gözəldir. Yaman gözəldir.

Sonra mən otağıma çəkildim. O dedi ki, Kapella görünəndə məni çağıracaq. Bir saatdan sonra biz ikilikdə kolların böyründən yavaşca ötüb-keçdik. Birdən ayaq saxladı. Başa düşdüm ki, dönüb baxmadan əlimi axtarır. Mən əlimi ona uzatdım, məni qabağa apardı.

Sakitlikdə, göyün işığında yaşıl, dolğun, təzəcə çıxmış, demək olar ki, sulu ulduz göründü.

Yavaşca soruşdum:

– Kapelladır?

O başını tərpətdi.

Bir qədər fasilədən sonra pıçılı ilə, gizlincə pıçıldadı:

– Arabacı bürcündədir.

Sağollaşanda mən ona təşəkkür etdim.

Dedim:

– İzahat üçün sağ ol!

Dedi:

– Nə danışırırsınız? Siz sağ olun!

– Nəyə görə?

Təəccübləndim:

– Maraqlandığınız üçün!

Bu axşam bu sözə mat qaldım, belə söz eşidəcəyimi gözləmədim. Ulduzlu göylə maraqlandığım üçün o mənə təşəkkür edirdi. Sanki göy onun idi. Sanki o bütün tamaşa üçün cavabdeh idi. Sanki ümidlərini puça çıxarmadığı üçün göydən razı idi.

Bu yerin-göyün sahibi idi.

Fikrimdən keçdi ki, mənə qədər göylə nə qədər maraqlanan olub. Astronomlar, dənizçilər, yeni torpaq, yeni ulduz kəşf edənlər. “Sağ olun ki, maraqlanmışınız!”.

Bu torpaq və ulduzlar irsən ona çatıb. Biliklər də irsən ona çatıb

1936

DOSTLAR

Məktəblilər xəstə yoldaşları yatan balaca otağa girdilər. O artıq sağalmışdı, ancaq həkim ona məsləhət görmüşdü ki, yorğandöşəkdə bir-iki gün də yatsın.

Otağın sahibi:

– Oturun! – dedi. Bu vaxt onu gülmək tutdu. Qonaqlar da gülüşdülər.

Oturmağa nə stul, nə qoltuqlu kürsü, nə də divan var idi. Otağın bütün müxəlləfatı carpayı, stul, gecə stolundan və komoddan ibarət idi.

Buna baxmayaraq hamı özünə yer tapdı. İki nəfər stulun üstündə, iki nəfər xəstənin ayaq tərəfində, iki nəfər də pəncərənin içində oturdu.

Qonaqlardan təkcə biri özünə yer tapmadı. O başqalarından ləng torpəndi, yer üstündə mübarizədə məğlub oldu.

Bir şey də var ki, o, narazılığını heç bir şeylə büruzə vermədi. Bu otaqda olması onu xoşbəxt edirdi. O, gözünü çəkmədən otağın sahibinə baxırdı, baxışlarından onu çox istədiyi bilinirdi. Hay-küy yatanndan sonra o soruşdu:

– Puşkin, təzə şeirlər yazmısan?

Otağın sahibi təsdiq etdi:

– Hə, Vilenka.

Ləng torpənən qonaq dilləndi:

– Oxu da! Oxu! İndi onun ləngliyindən əsər-əlamət qalmamışdı. O, məktəblilərin bu dəstəsindən o birisinə doğru qaçır, qollarını yellədir, sanki onu da, başqalarını da, üçüncüləri də qucaqlamaq istəyirdi. Yoldaşı təzə şeir qoşduğu üçün onları qucaqlamağa hazır idi.

Kimdisə dilləndi:

– Vilenka, bir sakit ol. Puşkin, oxu da!

Puşkin indi yataqda uzanmamışdı, oturmuşdu.

Puşkin oturan divarın üstünə batan günəşin şüaları çöpəki düşmüşdü, bu şüalardan onun sifəti qızılı rəng almışdı.

Puşkinin əlində dəftər göründü. O, dəftəri vərəqlədi, axtardığını tapıb şerin sərlövhesini ucadan oxudu. Şerin ilk sözlərindən şairlər başa düşdülər ki, indicə eşidəcəkləri şeirdə onlardan bəhs ediləcəkdir. Elə belə də oldu.

Onlar elə buradaca, otaqda idilər, gözlərini çəkmədən ona qulaq asırdılar.

Bu oğlanların da hamısı şeir yazırdılar, ancaq Puşkinin şerinə qulaq asan bu gənclər başa düşürdülər ki, onların yazdıqları şeir ilə həmyaşıdlarının şeri arasında böyük fərq var. Fərqi qalay əsgərlə şahə qalxan, yalı yanlara dağılan at belindəki canlı döyüşçüyə bənzətmək olardı.

Puşkinin bu dəfə oxuduğu şeir xüsusilə xoşlarına gəlirdi. Xoşlarına gəlməli idi də, o bu şeirlərdə yoldaşları ilə dostcasına söhbət edir, hərənin adını çəkirdi. Tez-tez qəhqəhə səsləri eşidilirdi. Məktəblilər bu şən mahnıda özlərinin gülməli cəhətlərini tanıyıb:

Ver əlini mənə, Delvinq,

Ayıl tənbel yuxusundan...

Vilenka dedikləri hamıdan çox heyran qalmışdı. O şeir yazmaqda özünü istedadlı sayırdı, bununla bərabər, bir misra şeir yazmağa da çətinlik çəkirdi, o, dərs vaxtı da, gecələr də şeir yazırdı, ancaq ha çalışırdısa da misralar onda elə alınırdı ki, onları tələffüz etmək belə çətin idi. Ancaq o, gecələr otağında şam yandırmaqdan əl çəkmirdi. Vilenka möhkəm inanırdı ki, vaxt gələcək ki, onun da qələmi altından Puşkinin şeri kimi cingiltili, adamın düz ürəyindən xəbər verən səlis şeirlər çıxacaq!

Puşkin Vilenkanı poeziyanı fədakarlıqla sevdiiyə, işgüzarlığına, hər necə olursa-olsun məqsədinə çatmağa can atdığına görə sevirdi.

Aydın məsələ idi ki, yoldaşlarına həsr olunmuş şcirdə Vilenka hökmən yada düşəcəkdə. Hamı gözləyirdi ki, görsünlər Puşkin məhz bu başibəlalı şair barədə nə deyəcək. Məktəblilər arasında həmişə bir nəfər olur ki, ona gülürlər. Onun xətrini istəsələr də yenə gülürlər. Puşkinin oxuduğu məktəbdə Vilenkaya gülürdülər.

Vilenka böyük məmnuniyyətlə şairin zil səsinə qulaq asırdı. Puşkinin onu xatırlayacağını o heç ağlına da gətirmirdi. O, şərə heyran olduğundan özünü unutmuşdu. O, şairin səsinə, hərəkətindən başa düşürdü ki, şeir sona çatır, buna görə çox əzab çəkirdi, istəyi bu idi ki, Puşkin daim şeir oxusun.

Vilenka birdən gördü ki, Puşkin ona baxır. Vilenka başa düşdü ki, indicə bilavasitə ona aid olan sətirlər səslənəcək. O tamam qulaq kəsildi. Ancaq başqa dinləyicilər ona mane oldular. Onlar elə bərkədən qəhqəhə çəkdilər ki, hətta o öllərini qulağına aparmalı oldu.

Vilhelm, oxu şerini,
Oxu, qoy məni tutsun yuxu.

Hamı Vilenkanı dartışdırmağa başladı. Puşkin oxuduğu misraları onun üçün təkrar etdilər.

Kim idisə qışqırdı:

– Gör nə şeirlər qoşursan. Elə ürəksıxıcı olur ki, adamın yuxusu gəlir.

Bir başqası da qışqırdı:

– Gəlin xorla oxuyaq! Xorla oxuyaq! – Başladı oxumağa.

Vilhelm, oxu şerini,
Oxu, qoy məni tutsun yuxu.

Vilenka ətrafdakı göymundirli, qırmızıyaxalılı məktəbliləri sanki duman içində görürdü. Onların şən səslə xorla oxuduqları sözlər ona uzaqdan çatırdı.

Vilhelm, oxu şerini,
Oxu, qoy məni tutsun yuxu.

Bu vaxt göy mundirliyərin arasında ağ köynək göründü. Puşkin yataqdan sıçrayıb qalxaraq dostuna doğru qaçdı.

Puşkin hoyocanla dedi:

– Nə edim ki, təqsirimdən keçəsən? Bir dillən. Niyə dinmirsən? Bilirsən, özümün özümə necə acıgım gəlir? Nə etməliyəm?

Puşkinin gözləri alışıb-yanırdı. O, balaca əlləri ilə enli sinəsinəki köynəyi didişdirirdi. Onun hər şeyə hazır olduğu aydın idi.

– Nə etməliyəm? Bir dillənsənə!

– Mən səndən xahiş edirəm, əgər sən...

– Hə, de.

– Əgər sən...

– Hə, de görüm!

– Əgər sən bu gözəl şeri bir də oxusan. Ah, Puşkin, Puşkin...

Vilenka dostunu qucaqladı.

O təkrar etdi:

– Ah, Puşkin! Mən bilərəm ki, sən əsl dostsan! Mənə qarşı ona görə də belə tələbkarsan. Sən elə özünə qarşı da tələbkarsan, mən sənin yanında nəyəm ki? Hə, oxu, bir də oxu! Puşkin, sənə həmişə qulaq asmaq olar!

1949

DÜNYADA

Mən vaxtı ilə Xerson vilayətinin Yelisavetqrad şəhərində anadan olmuşam.

Uşaqlıq dövrüm haqqında müəyyən xatirələrim var.

Evin pəncərəsiz dal divarı boyu alaqlar basmış çöllük, daha doğrusu çöllük yox, düzənlik, axşamçağıdır, ya da ki, başqa bir hasarın böyrü yenə axşam tərəfidir, oğlanlar müxtəlif işıqsacan kibritləri cəngəllikdə yandırılar.

Bir müddət elə bilirdim ki, İsveç kibritləri müxtəlif rəngli işıqsacan kibritlərdir. Sonralar belə kibritim olmasını arzulayırdım. İstəyirdim deyəm ki, yadıңызdadır, mən uşaq olanda İsveç kibriti var idi; moruq rəngində, yaşıl rəngdə işıq verirdi...

Kibriti olan oğlanların adı Saşa və Seryoja idi. Sonra Voronin ailəsi yadıңызdadır. Kim olduğunu unutmuşam. Deyəsən çəkmeçi idi. Ora getmək olmazdı. Ora cəngəllikdən keçib-getmək lazım idi.

Sonralar öyrəndim ki, o vaxtlar bizim faytonumuz, alnı ağqışqalı qara löhrəm atımız olubmuş. Bu xatirimdə deyil, ancaq asanlıqla xəyalıma gətirdiyim löhrəmin gözümə görünməsinə böyük həvəslə xatiirə kimi qəbul edirəm. Atam araş zavodunda aksiz məmuru idi. On səkkiz yaşımla Yelisavetqradda oldum. Yola düşməzdən əvvəl anam dedi: "Sən Petrov küçəsindəki filan nömrəli evdə anadan olmusan, evə baş çəkərsən". Evə tamaşa etdim, heç nə hiss etmədim. İkimərtəbəli kərpic ev idi, artımasının ağzında yaşıllıq var idi. Dayanıb tamaşa etdim, donub qalacağımı, canıma vicvəcə düşəcəyini gözləyirdim, ancaq bunların heç biri olmadı.

Üç yaşımla olanda ailəmiz, hərçənd ki, düzgün olmasa da, vətənim saydığım Odessaya köçdü. Hər halda vətən məfhumu ilə bağlı hər şeyi, bütün daxili həyəcanlarımı Odessaya aid edirəm.

Mən çox qocayam.

Qəzetlərin ilk səhifələrində iri hərflərlə sülh bağlanması haqqındakı xəbəri özüm oxudum. Bu yapon müharibəsindən sonrakı sülh idi. Deməli mən iyirmi beş ildir kitab oxuya bilirim.

Bu günlərdə tramvaya minmişdim, bir milisionerlə üzbəüz oturdum. Onun "şimal pəhləvanları"nın bıqlarına bənzər iri, açıq rəngli bıqları var idi. Əynində milisioner forması, yanında silahı var idi. Bu böyükyaşlı, qüvvətli, silahlı adam idi. Birdən bir şeyi başa düşdüm ki, milisioner məndən cavandır. Evli-çşikli, enlikürək, enlisinəli, tərlə uzunboğaz çəkmədə olan bu böyükyaşlı adam məndən cavan imiş. Otuz bir yaşımla olmasına baxmayaraq, fiziki cəhətdən qocaldığımı hiss etməyə də, mən hələ də indiyədək uşaq olaraq qalmışam.

Heç bir şeyi əvvəlcədən fikirləşə bilmirəm. Nə yazmışamsa, hamısını plansız yazmışam. Hətta pyesi də. Fırıldaqqı roman olan "Üç Gonbul"u da.

Bir il olar ki, roman fikirləşirəm.

Adını da bilərəm nə qoyacağam: "Dilənçi".

Bəlkə də gördüyüm bayağı bir şəkil məni narahat edir. Quru torpaq, günəş, boş landşaft, ayağında çarışqı olan Dmitri Donskoya bənzər bir nəfər əlini dilənçiyə uzadır. Cındır paltar, zülmkar sözləri məni mat qoyurdu. Kimdisə zülmkara yazığı gəlirdi, şəfa tapdı.

Bu qış bir dəfə Nevski küçəsi ilə gedirdim. Dilənçi zirzəmiyə aparən möhkəm işıqlandırılmış mağazanın pilləkəni başında dizləri üstündə dayanmışdı.

Mən dilənçini o saat görmədim. Mən biləyimi onun dodaqlarının qabağına apardım, sanki ürəyimdən keçirdi ki, əlimdən tutub öpsün. O qara bədənini sax tutaraq, donmuş halda müqəvva kimi quruyub diz üstə çökmüşdü. Mən yanakı baxanda onu əvvəl şirə oxşatdım. Fikrimdən keçdi: "Bos ikinci şirə hantı?". Dönüb baxdım, dilənçi imiş. O, başını yuxarı qaldıraraq dayanmışdı, qaranlıqda üzünün cizgiləri ikonanın qara lövhəsinə bənzəyirdi. Mən qorxdum.

Bu saqqallı kəndli tərpenmədi, bir neçə saat idi ki, bəlkə də şəhərdən necə dayanmışdı, eləcə də qalmışdı.

Yayın isti günlərindən birində təkbaşına, uçqu-sökük kərpic divar boyunca tərlənmiş, ayaqyalın, yaxası köynəkdə yerişirəm.

Dəmiryolu xəttində işləyənlərin uzaqdan gələn səslərini, yerə düşən relsin musiqili cingiltisini eşidirəm.

Relsin havadan yerə düşməsi, suyun içinə düşməsinə bənzəyir.

Heç kəsi görmədən, heç kəsin yadına düşmədən ən adi duyğuların dalınca gedirəm.

Çox uzaqdan, irəliddə, özümə bənzər qabaq fabrikin dal tərəfindəki nəheng hərfləri görürəm. Yolumu yarıqda kəsir. Bu mənim uşaqlıqda xəyalən səyahətə çıxdığım zibillik xəndəkdir.

Bu xəndək dünyanın ən xəyalpərvər uşağının meydana çıxmasında müəyyən rol oynamışdır. Bəlkə də bu ona görə belə olmuşdur ki, bu xəndək şəhərin həddindən kənarda qalırdı. Bəlkə ona görə də uşaqlar belə qadağan olunmuş uzaq yerə gələndə bir şeyi bilirdilər ki, qayıdanda onları cəzalandıracaqlar. Ona görə də heç bir şeyi götür-qoy etmədən özlərini təhlükəyə salırdılar. Təpələrin dalından çıxan itlərin, (bu itlər qudurmuş ola bilərdi), pul-pul oynayan avaraların əlindəki mis dəstəkli əsgər bıçağını göstərən oğlanın, şəhərdən belə aralı olan, yaxınına getmək mümkün olan su qülləsinin üstünə cumurdular.

Bu qülləni hər nəyə desən oxşatmaq olardı! Bu qüllənin şəhərin evləri, damları, eyvanları, həyətləri, giriş qapıları ilə nə oxşarlığı ola bilərdi? Heç nə.

O artıq şəhərə məxsus deyildi, bura çatmaq artıq səyahətdi, gələcəkdi, su qülləsinin ətrafında dəmir pilləkən var. Onun otəkələrində Rusiyaya xas olmayan kolluq çiçəkləyib, qüllənin göyə ucalan ətrafında Rusiyaya xas olmayan girdə pəncərələr qararır.

Aptek şəhərin əsas küçələrinin birinin döngəsində yerləşirdi.

Aptekin yerləşdiyi ev məhəllənin tam yarısını tuturdu, bir tərəfi döngəyə çıxan boz rəngli dik ev döngənin üzərində sallanırdı, evin ancaq yuxarı mərtəbələrinə, özü də günəş batanda dama lap yaxın olan pəncərələrinə işıq düşürdü. Evi keçən əsrin axırlarında tikmişdilər, tacirindi.

Aptekin köhnə dəbdə olan naxışlı qapısı vardı. Qapı şüşəli idi, qapının dəstəyi də şüşədəndi, günəşli havalarda spektr verirdi.

Qapı ağır açılırdı, onu açan adam qapının dəstəyini görək var gücü ilə özünə tərəf çəkəydi, dəstəkdən pivə parçının dəstəyi kimi bərk yapışaydı.

Qapının dalındakı pilləkən ikinci, ancaq həmişə açıq olan qapıya aparırdı.

Beləliklə, iki qapının arasında ilin fəslindən asılı olaraq gah toz, gah rütubət qoxusu verən, ya küləklərin cövlan etdiyi, ya da günəş şüalarına qorqan lyuk əmələ gəlir. Çöl tərəfdəki təmiz olmayan şüşədən işıq vaqonların sarı rəfləri kimi günəş rənginə çalır.

Bu vaxt şüşənin qapısı üstünə yapışdırılmış xacın qara kölgəsi parçalanaraq pilləkənlərin üstünə düşürdü.

Bir dəfə, bir payız axşamı, yağmurlu havada bir nəfər aptekin qapısını açıb pillələrlə başqaları kimi qaçıb yuxarı qalxmadı, tez döndü, sanki şüşənin laxlamış haşiyədən qopub düşəcəyindən qorxaraq qapını astaca yerinə apardı.

Pilləkənin ortasında çatan adam ayaq saxladı, sonra yana dönüb ayaq pəncərələri üstə sürüşərək divarın dibinə qısıldı, orda donub qaldı, küreyini divara ehlə söykədi ki, sanki o bura məhz çoxdan seçdiyi yerə, çoxdan ona görək olan bu duruşu almaq üçün gəlmişdi.

Qapının ağzında bayırda elektrik lampası yanırdı. Onun işığı lyuka düşür, divara qısılmış adamı biləsən-bilməyəsən işıqlandırır.

Küçədən dördkünc şüşə kvadratdan üstünə yaşıl işıq düşmüş adamın ancaq bədəni görünürdü.

İlk nəzərə çarpan şey bu adamın başına qoyduğu qulaqlarının yarısınıcan keçirdiyi kartuzu idi, kartuzun altından qatlanmış qulaqlarının sırğalığı görünürdü. Başına papağına belə qoyması ona miskin, rüsvayçı görkəm verirdi.

Yayda qoymaq üçün açıq rəngli parusindən tikilmiş kartuz ilin bütün fəsilələrində çox qoyulmaqdan qoralıb, yağış-qardan ləkələnmiş, formasını itirmiş konusşəkilli qabarıq aspaz papağını benzəyirdi.

Adam gonbul, ancaq balacaboy idi. Bədəni kök idi, sanki kişi əllərini qarnının üstündə ona görə çarpazlamışdı ki, qarnını saxlasın.

Başı çiynləri arasına girmişdi. Kök çiynləri peysərini basmışdı, başı da ona görə aşağı əyilmişdi, sanki yox idi, gözləri də həmişə altdan-altdan baxmalı idi.

Onun əynində sırtlıq pəncək var idi, pəncəyi zırpı bədəninə güclə keçirmişdi, pəncəyin ətəklərini boğazını birləşdirmək üçün boz tesmalardan istifadə etməli olmuşdu.

Pəncək qoltuğunun altından parlamışdı, pambığı bayıra çıxmışdı, indi pambiq küreyinin hər iki tərəfində burum-burum burulurdu, qanada benzəyirdi.

Adam görünür, gözünü çəkmədən eyni bir nöqtəyə, harasa aşağı, lyukun qaranlıq küncünə baxırdı.

Hərdən o üz-gözünü yəqin ki, rütubətdən yığır.

Hərdən də qısa qolunu tələsik yuxarı atıb, xeyli dərdi olsa da bir ümid yeri tapan adam kimi çənəsini qaşıyırdı.

Hərdən adama ehlə gəlirdi ki, yatır, hər halda o hərdən çəkməyə başlayırdı, sırtlıq küreyi divarın xonçasının üstü ilə sürüşür, o vaxtacı çökürdü ki, qarnını saxlayan əlləri zəifləyib, boşalırdı. O, bu vaxt özünə gəlir, əvvəlki vəziyyətini alırdı.

Qapı açılanda, içəri adamlar girəndə o bərk əl-ayağa düşərək gələnlərin qabağına çıxır, içəri girənlərin arxasınca qapını çəkirdi.

Bu adam dilənçi idi.

Gecə düşürdü. Qapı çox az hallarda açılırdı. Aptekdə artıq işıqları söndürmüşdülər.

Dilənçi narahat olmağa başladı. Yəqin ki, o aptekdə işləyənlərin indicə onu pilləkənin üstündə görəcəklərindən qorxurdu, qorxurdu ki, onu burdan qovarlar.

İndi o artıq mürgülemirdi.

Tez-tez başını yuxarıdakı qapıya tərəf çevirir, ayaq barmaqları üstündə durub qulaq verirdi. Qəfildən də qapının dəstəyindən yapışb sanki qaçıb aradan çıxmaq istəyirdi.

Onu qovladılar. Dilənçi küçəyə düşdü.

Yağış yağır. Küçədə adam yox idi. Dilənçi addımlarını yeyinlətdi, sonra qanadlarını yelləderək qaçmağa üz qoydu.

Döngəyə çatanda ayaq saxladı. Su damcıları kartuzundan sifətinə axırdı.

Yolun qırağı ilə su şırıltıyla axırdı. Dilənçi baxdı, daşın altında-ki su balıq kimi üzürdü. Qızışmaq üçün o, atılıb-düşməyə başladı.

İndi üreyindən gülmək keçən onu qocalmış mələyə oxşada bilirdi, o yupyumru idi, qanadları da var idi, yuxarıda dediyimiz kimi ayaqyalın idi, özü də ki, atılıb-düşürdü.

Mən "Dilənçi" romanını belə sakit, realist manerada qədimlərdə yazıldığı kimi başlamaq istərdim.

Başqalarının necə roman yazdığını bilmirəm. Zolya dəqiq plan tutar, axırını nöqtəni nə vaxt, ayın neçəsində, saat neçədə qoyacağını dəqiq şəkildə müəyyənləşdirirdi. Səhv etməzdi.

O əvvəlcədən bilirdi ki, hansı ayda, hansı gün bu və ya başqa fəslini başa çatdıracaq. Mən belə sehrlı təqvim düzəltmək fikrinə də düşmürəm.

Qovluqlarımda nə çox, nə az, heç olmasa üstündə "1" rəqəmi yazılmış üç yüzəcn səhifə var. Bu "Paxılıq"ın üç yüz başlanğıcıdır. Bu səhifələrdən heç biri sonuncu başlanğıc olmayıb.

Yazıçılıq texnikasına yiyələnmək üçün gündəlik və sistematik yazı yazmaq, iş görmək lazımdır. Bir şey var ki, biz işləyə bilmirik.

Mən Odessaya dincəlməyə gəlmişəm.

Yaylaq evi sıldırım yaylada yerləşir, sıldırımdan dəniz başlayır.

Mən sıldırımın iki addımlığında skamyada oturmuşam.

Gözlərim qarşısında dənizdir.

Yerimdən qalxmadan, aşağı boylanmadan düz qabağa baxıram. Beləliklə, mənzərənin planını, üfûqü və dənizi arxa tərəfdən görürəm.

Bununla belə bu mənzərənin müxtəlif görkəmi var.

Birinci dağın ən yüksək zirvəsində qopub ayrılmış təbəqələr vardır.

Onlar bir qədər aşağı əyilmişlər, bu müşahidəçinin canına qorxu salır, ona elə gəlir ki, bu təbəqələrin çatma tağları quşun qanadı belə toxunsa yerlə yeksan olar. Onların süxuru adi gil qranitə bənzəyir, elə qurudur, küləkdə elə viyılı salır, buranın landşaftı boş olduğundan, günəş bərk işıq saçdığından, bu təbəqələr aya ucalan dağ zirvəsi kimi möhkəm kölgə verir.

Sonra yaşıl ot basmış çıxıntı görünür, üstünü o qədər toz basıb ki, melxiora oxşayır.

Bu nə bitkidir görsən belə? Mən cənubda, dəniz sahilində elə bir şey görməmişəm ki, onu ot kimi qəbul edəsinlər.

Günəşin yaxıb-yandırdığı kəsəklərin arasından əyri-üyrü, eybəcər, cırdan boyda bitkilər nəzərə çarpır.

Düzdür, bu müşahidələri avqustun əvvəlində aparırdım, təbiətin seyrinə çıxmışdım, sanki yağından sonra şəhərə gəzməyə yollanmışdım. Doğrudan da, ayağım birdən sarmaşılıqlı gövdəyə ilişir, bu gövdə izolyasiya sarğısının içindəki məftil kimi qurudur; ayağımı dartmağa qorxuram, bu gövdənin başlanğıcını görmürəm, dartsam məftillə birləşən çatı uça bilər, çatı dik dayanıb, əgər metafora ilə danışmaqdan əl çəksən, bu adicə boz toz basmış ağacın gövdəsidir.

Skamyanın üstündə oturmuşam.

Ölçü nisbidir!

Yarğanın qırağında, lap ucunda, hətta o tərəfində belə çətir şəkilli bir ağac bitir. O, göyün fonunda açıq-aydın bilinir.

Bu, göylə mənim gözlərim arasındakı təkcə xırda bitkidir.

Diqqətlə fikrimi bir yere toplayaraq baxıram, beynimdə birdən nəsə bir dəyişiklik baş verir, sanki əlimdəki binoklun şarnirlərini qurdalayıram, fokusu axtarıram.

Budur, fokus tapılmışdır, bitki qarşımda açıq-aydın görünür, sanki mikroskop altında preparata baxıram. O böyüyüb nəhəng şəkil alır.

Mənim gözüm mikroskopik qüvvəyə malik imiş. Mən nəhənglər ölkəsinə düşmüş Qulliverə dönürəm.

Saman çöpünün görkəmi – bu miskin çiçək məni öz görkəmi ilə heyran qoyur. O dəhşətlidir. O gözəgörünməz nəhəng texnikanın qurğusu kimi göylərə ucalır.

Mən nəhəng şarlar, borular, birləşmələr, manivelalar görürəm. Günəşin kökü kəsilən gövdədəki əksini gözqamaşdıran metal parlı-tıya bənzədirəm.

Bu görmə fenomenidir.

Bunu yaratmaq çətin deyil. Bunu hər bir müşahidəçi edə bilər. İş gözə deyil, obyektiv şəraitdə fəza ilə əşyaların yerləşməsindən, əşyaya hansı nöqtədən baxılmasından asılıdır.

Edqar Ponun belə bir fenomen haqqında hekayəsi var. Açıq pəncərənin qabağında oturan adam uzaq təpənin üzərində yeriye

fantastik görkəmli heybətli heyvan görmüşdü. Müşahidəçinin canına mistik qorxu düşmüşdü.

Bu yerlərdə çuma xəstəliyi yayılmışdı. Ona elə gəlmişdi ki, gözüne görünən çumanın dəhşətli şəklidir.

Ancaq bir dəqiqədən sonra məlum oldu ki, heybətli heyvan adicə həşəratmış, müşahidəçinin gözü aldadıb, demə həşərat müşahidəçinin lap gözünün qabağındaca hörümçək torunun üstü ilə sürünmüş, uzaq təpələr də gözünün proyeksiyasına düşübmiş.

Dünyaya yeni gözle baxmaq lazımdır. Yazıçı gerek belə sehrli fotoqrafiya ilə məşğul ola. Özü də bu ədəbazlıq, ekspressionistlik deyil. Əksinə, ən təmiz, ən sağlam realizmdir.

Dənizə tamaşa etməkdən yorulmuşam.

Yaylaq evlərinin dalına keçirəm.

Balaqapıdan eşiye çıxıram. Göz baxdıqca uzanan düzənlik. Uzaqda Lyustdorfa aparən tramvay stansiyası.

Düzənlikdə su qülləsi var. (Qüllənin təsvirinə dördüncü parçada bax. Bir də orda başqa qüllə təsvir olunur: "Rusiyada bitməyən yaşıllıq, Rusiyada olmayan pəncərələr"... Burada heç bir yaşıllıq yoxdur. Boş düzənlikdə yetmiş metrlik qüllə ucalır).

Bu yerlər Vısotski adlı birinin imiş. Tramvay marşrutunda bu yerə indiyəcən Vısotskinin yaylaq evi deyilir.

Vaxtı ilə Vısotski bu qərara gəlir ki, ətraf yerlərin su təchizatını öhdəsinə götürməlidir, onun üçün də qüllə tikdirmişdir. Kimdisə onunla məhkəməyə düşmüşdü, kimdisə ondan nəse icarə almışdı, bütün bu təfərrüatlar yadımda deyil.

Su qülləsinin fəaliyyəti çoxdan kəsilib, qüllənin ancaq romantik xüsusiyyəti qalıb, göylərə yüksəlmək, günbatanda qaralmaq, uzun kölgə salmaq, uzunqanad quşların uçuşuna məruz qalmaq.

Qüllənin içinə tunel aparır, nəcis ifraz etmək üçün milçəklər bura uçurlar.

Bir dəfə dvoryan bir qarı sarafanlı iki qızla yaylağa gəldi. Onların üçü də qapı ağzındakı daşların üstündə oturdular. Qarı əlindeki kitabı dizləri üstünə qoydu.

Zolyanın "Lurd" əsəri idi.

Kitabın arasından eynəyin ucları görünürdü.

Qızlar ədəblə oturmuşdular. Mane olmamaq üçün uzaqlaşdım. Pıçılı eşidildi.

Qarı Vısotskinin dul arvadı, qızlar isə nəvələri idi.

On dəqiqədən sonra qayıtdım.

Qarı barmağını bu boşluğa tuşlayaraq dedi:

– Bu bizimdi.

Sol yanında oturan qız soruşdu:

– Nə?

Qarı dedi:

– Park.

Sağ böyründəki soruşdu:

– Hansı?

Qarı cavab verdi:

– Bu.

Parkdan əsər-ələmət yox. Sapsarı düzənlik idi. Üfüqdə qarğıdalıların saçaqları yellənirdi.

Nəvələri ədəblə susurdular. Onlar ancaq görmək mümkün olanı görürdülər; boş düzənliyi.

Nənə park görürdü.

Parkı açıq illərində ətraf kəndlərin sakinləri ocaq qalamaq üçün qırıbmışdılar. Heç nə qalmamışdı, nə bir palıd, nə də cökə ağacı. Hətta kökləri belə gözə çarpmırdı. Artıq neçə illərdə ki, bu sahəyə çovdar əkirdilər. Çovdarı yığmışdılar.

Avqust ayı. Tikanlar. Bəzi yerlərdə əlaq otları görünürdü.

Qarı park görür. Doğrudan da... yadıma salıram. Gimnaziyada oxuyanda yaylağa indi yaşadığım A.M.Fyodorovun yanına gəlmişdim. Doğrudan da, qüllənin otəklərində ağacların yaşıl çətirləri ucaldı, ağ köşklər görünürdü. Yadımdadır, park var idi – Vısotskinin məşhur parkı.

Qarı deyir:

– Bu da bizim idi.

Sol böyründə oturan nəvəsi soruşur:

– Nə?

Qız dirriyi dövrəyə almış balaca tirləri, tikanlı məftilləri görür.

Sağ böyründəki nəvəsi soruşur:

– Qabaq?

– Sütunlu ev.

Qarı görmək mümkün olmayan şeyləri görür. Bu paleontologiyaya bənzəyir.

Qarı paleontoloqdur. O, torpağın keçmişini görür.
 Qızlar yavaş-yavaş donub qalırlar.
 Qız başı ilə tramvay stansiyasına işarə edərək soruşur:
 – Bu da bizim idi?
 Nənə cavab verir:
 – Hə. Qızılgül şitilliyi.
 Sağ tərəfdəki nəvəsi soruşur:
 – Nə-nə?
 Nənə təsdiq edir:
 – Qızılgül şitilliyi də bizim idi.
 Onun qarşısında qadimdənqalma qızılgüllər açmışdı.
 Axşam onların üçü də sıldırımın üstündəki skamyada oturmuş-
 dular.
 Mən yaxın gəlirəm. Qarının başının silueti ürəkşəkillidir.
 Ay çıxır. Dəniz yavaşca uğuldayır.
 Söhbətə qulaq kəsilirəm.
 Bu dəfə nənə əsl paleontoloq kimi çıxış edir.
 Deyir:
 – Dəniz sonradan əmələ gəlib. Əvvəllər bura quru idi.
 Nəvələri soruşurdular:
 – Bura bizim idi?
 Deyirəm:
 – Bəli. Hər şey sizin idi! Bəzi alimlər belə deyirlər ki, ay kome-
 tanın yerdən ayırdığı hissədir.
 Ayrılan yerdə Sakit okean əmələ gəlib. Ay gördünüz ki, müs-
 təqildir. Ancaq bu məsələnin mahiyyətini dəyişmir. Ay da sizin idi!

1937

KİTABDAKILAR

Nəşriyyatdan4

ÜÇ CONBUL

Birinci hissə

Kəndirbaz Tıbul

I fəsil. Doktor Qaspar Arnerinin narahat günü9
II fəsil. On edam ağacı14
III fəsil. Ulduz meydanı18

İkinci hissə

Vəliəhd Tuttinin gəlinciyi

IV fəsil. Hava şarları satanın qərribə macəraları27
V fəsil. Zənci və Baş kələm46
VI fəsil. Görünməmiş şərait60
VII fəsil. Qərribə gəlinciyin gecəsi67

Üçüncü hissə

Suok

VIII fəsil. Balaca aktrisanın çətin rolu76
IX fəsil. Yaxşı iştahası olan gəlincik83
X fəsil. Heyvanxana92

Dördüncü hissə

Silahqayıran Prospero

XI fəsil. Qənnadı bişirilən şöbənin dağılması99
XII fəsil. Rəqs müəllimi Razdvatris107
XIII fəsil. Qələbə111
Epiloq125

HEKAYƏLƏR

Türkmən	129
Sarıköynək	136
Natasha	140
Biz şəhərin ortasındaşıq	143
İnsan materialı	149
Xatirə	153
Sirkdə	158
Uçuş	162
Yayda	165
Dostlar	168
Dünyada	171

Buraxılışı məsul:	<i>Umud Rəhimov</i>
Texniki redaktor:	<i>Zahid Sarıtorpaq</i>
Kompyuter səhifələyicisi:	<i>Allahverdi Kərimov</i>
Kompyuter operatoru:	<i>Şəbnəm Məmmədova</i>
Korrektor:	<i>Elmira Əliyızı</i>

Yığılmağa verilmişdir 24.07.2006. Çapa imzalanmışdır 25.12.2006.
Formatı 60x90 $\frac{1}{16}$. Fiziki çap vərəqi 11,5. Ofset çap üsulu.
Tirajı 25000. Sifariş 263.

Kitab "Şerq-Qərb" mətbəəsində çap olunmuşdur.
Bakı, Aşıq Ələsgər küçəsi, 17.